



MÚZEUMI KURÍR

Címlapképünk II. Rákóczi Ferenc ezüst serlegét ábrázolja. XVII. századi magyar filigrán ötvösmunka. II. Rákóczi Ferenc Péchy Adám munkácsi várkapitánynak ajándékozta. Déri Múzeum

30.

(III. kötet 10. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133—9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele
Megjelenik évente három számban

Tíz kötet alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos
Minden kötethez, azaz tízedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf. 61., Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdu-
Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous.

A table of content and indexes in English and Hungarian are attached to
each volume (i. e., every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1979.

NÉPMŰVÉSZET, NÉPI IPARMŰVÉSZET HAJDÚ-BIHAR MEGYÉBEN

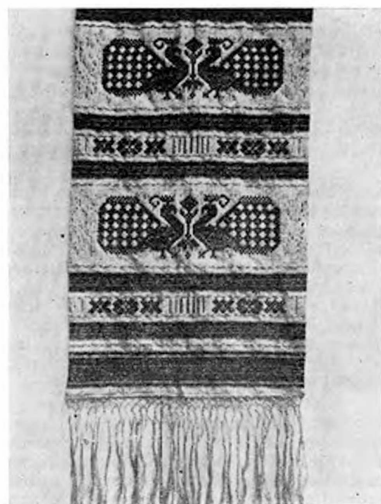
DANKÓ IMRE

Hajdú-Bihar megye több kis táj találkozása. Az egykori Hajdúkerület városai a *Hajdúháton*, a megye keleti települései a *Nyírség* déli homok peremén, a volt Bihar megye falvai az *Ermellék* idáig nyúló szőlősdombjain és az észak-bihari síkság lapályának a *Sárrétbe* vesző részén állnak. A nagymértékben előrehaladt kulturális integráció jelentősen egységesítette ezeket a tájakat. A kis tájakra, az ott kialakult sajátos kultúrára jellemző jegyeket feloldotta, s ma már csak néhány apró, legtöbbször csak a szakemberek által észrevett, funkcióját veszített maradvány beszél róluk.

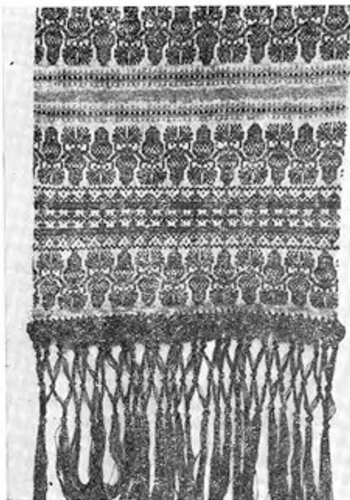
A terület paraszti világát a szabadparaszti életmód szabta meg. A hajdúk szabadsága, a sok mezőváros lakóinak kiváltságos állapota, valamint az ármentesítés előtti időszak rossz közlekedési viszonyai teremtette helyi izolálódás (Sárrét) alakította viszonylagos önállóság végső soron a korai polgári fejlődést jelzik. Ez a fejlődési menet nem kedvezett különösebben a népművészetnek, ami inkább a kis, részekre tagolt, egymástól



Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban. — Engedélyszám: III/KUL/97/HA/1977.
79.7531.66-21 Alföldi Nyomda, Debrecen.
Felelős vezető: Benkó István igazgató



Nyakas Miklósné szőttese.
Pávás motívum.



Nyakas Miklósné szőttese.
Szőlős motívum.

elzárt és ennek következtében a gazdasági és társadalmi fejlődésben lemaradt paraszti közösségek sajátja volt.

Természetesen itt is szőttek-fontak. A bihari falvakban tovább, mint a megye más részein. Sok szép szőttes készült a bihari asszonyok kezén. Leginkább használati darabokat, abroszokat, törülközőket, lepedőket készítették. Ezeknek a hagyományoknak a folytatója és tudatos továbbfejlesztője Nyakas Miklósné (Debrecen), a népművészet mestere.

A különböző textiliákat szívesen díszítették himzéssel. Az itteni vászonhímzések közül legnevezetesebb a még ma is élő furtai himzés. Eredetileg kék vászonra fehér selyemszállal virág — főleg szegfűmotívumú — díszeket és monogramokat varrtak. Napjainkra elterjedt a fehér vászonra piros fonallal történő himzés is. A napjainkban újjászülető furtai himzés legkiemelkedőbb alakja Varga Dánielné Juhász Erzsébet. Itt kell szólni megyénk virágzó himzéskultúrájáról is. Nagyon sokan foglalalkoznak himzéssel, mind szakkörök, mind egyéb társulások tagjai, mind pedig egyénileg. A legkülönfélébb himzések készítik, a keresztesmestől az írásosig. Sokan tudatosan újítanak fel egy-egy történeti himzést (úri himzés, kun-sági himzés stb.). A sok művészi szinten himző közül Schudik Ilonát (Debrecen) említjük csak meg.

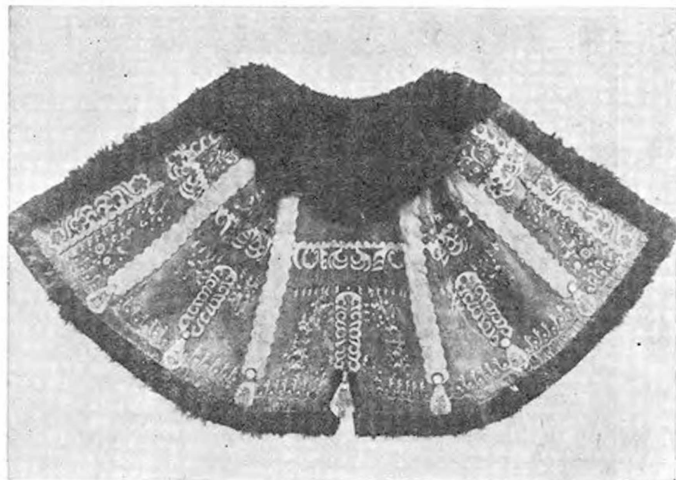
A viselet terén azt kell figyelembe venni, hogy megyénkben színes, gazdagon díszített, festői népviselet nem alakult ki. Mind a férfi, mind a női viselet bizonyos komor egyszerűség, méltóságjelenség jellemezte. Egyedül a bőrruhákkal volt kivétel. A barna alapon fekete selyemfonállal zsúfoltan kivarrt úgynevezett (női) kisbunda, valamint a vállrészeket kivarrt férfi nagybunda vagy suba kifinomult, magas fokú mesterségbeli



Nyakas Miklósné szövőszékénél.

tudásról (szücs) tanúskodik. Neves bőrhimző, kisbundakészítő a derecsei hagyományok folytatója Takács Sándorné.

A régi paraszti viselet elengedhetetlen darabja volt a guba, a durva gyapjúból készített, vastag felsőkabát. Gubacsapók készítették (Csapó utca Debrecenben és Berettyóújfaluban). A gubát nálunk korán felváltotta a szűr és más finomabb ruhadarab. A cifraszűr a XIX. század közepére általánosan elterjedt; Debrecen az egyik szűrkészítő központ volt. De a híres debreceni vásárokon messzi vidékek szürszabói is árusítottak. A szűr-viselet a pásztoroknál élt legtovább. Kétféle szűr készült. Drágább, művesebb volt a himzéssel (gyapjúfonallal: szűrhimzés) díszített, mint a rátétes díszítésű. A rátétes díszítésű szűrűből alakult ki napjainkra a rátétes kézimunka. Szűrhimzéses technikával is készülnek különböző kézimunkák, terítők, falvédők. A szűrhimzés mestere Dankovszky Lorándné, míg a rá-



Rátétes díszítésű kisbunda.



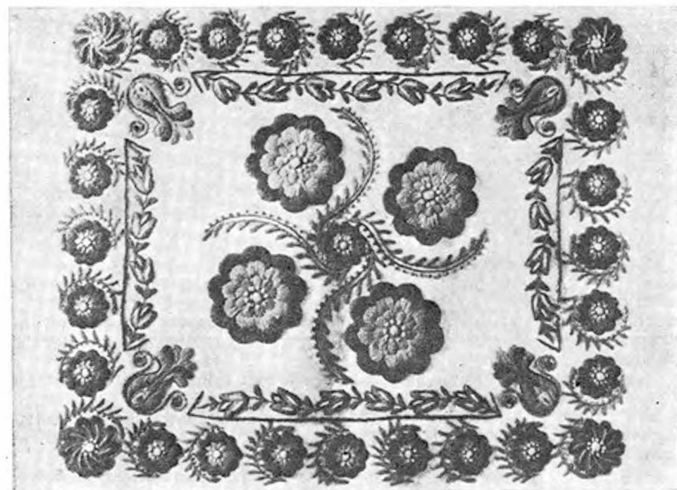
Furtai kötény.

tétes díszítésé Szidor Jánosné és Varga Lászlóné, mindhárman debreceni lakosok.

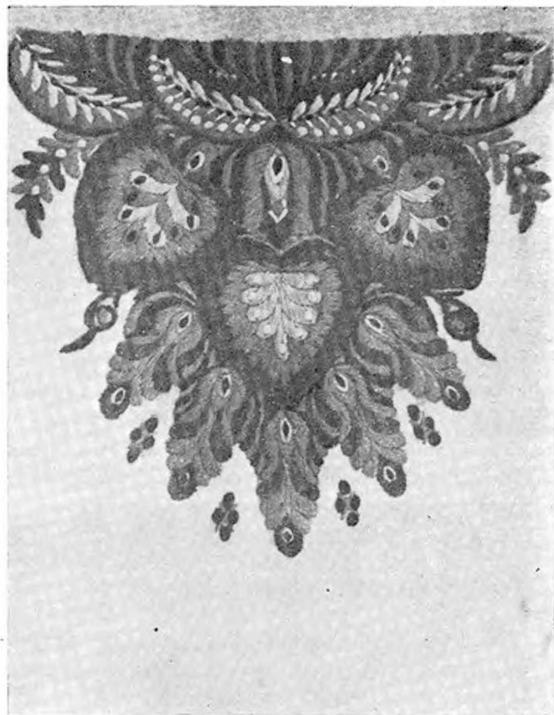
A szűrhimzést a kulacsok díszítésére is alkalmazták, bár a legelterjedtebb a bőrral borított (csikóbőrös kulacs) kulacs volt. A kulacsokat nemcsak ünnepi alkalmakkor használták — mint gondolnánk —, hanem a letűnt korok utazó, munkába menő embereinek is nélkülözhetetlen tartozéka volt. Ma is készítenek még kulacsokat, ezek azonban már csak dísz tárgyak. Legismertebb kulacskészítő mesterünk Varga Dezso.

A bőrdíszítéssel (szjak, pántok, sallangok) készült kulacsok átvisznek bennünket a bormunkák területére. A paraszti élet számos eszköze bőrből, szíjből készült. Még a közelmúltnak is egyik legvirágzóbb mestersége a szíjgyártás volt. A szíjgyártó elsősorban lószerszámot készített. Kezüik alól azonban nemcsak egyszerű munkaeszközök kerültek ki, hanem nagy gonddal készített, gazdagon díszített darabok is. A szíjgyártók ezen kívül számos más eszközt, másutt alkalmazott dísz is készítettek (késtartó, ostor, karikás, erszény, sallang stb.). A szíjgyártómesterség különösen a hajdúböszörményi mesterek kezén fejlődött naggyá, művészié, és mondhatni, hogy Kathy László révén világhírűvé. A szíjgyártók leggyakoribb, egyben legjellemzőbb díszítése a sallang. A sallangkötés variációkban igen gazdag, nagy figyelmet és ügyességet kívánó tevékenység. Mint jó sallangkötőt említhetjük még meg a debreceni Kádár Gyulát is. A legjobb szíjgyártó-hagyományok folytatója.

A szíjgyártómesterség nagymértékben kötődött az állattartáshoz. Ugyancsak ide számíthatjuk a kocsigyártókat is. Megyénkben különösen Debrecenben és Böszörményben dolgoztak híres, mesteri munkát készítő



Szűrhimzéses terítő.

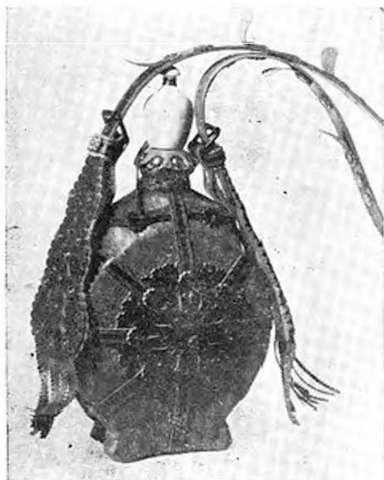


Szűrhimzés.

kocsigyártók. Velük szoros összeköttetésben dolgoztak és csináltak művészi vasalásokat a kovácsok. Ma már alig látható kocsi, eltűntek a szép, minden esetben más és más jellegű vasalásaikkal együtt. A szép, ugyanakkor célszerű vasalások készítőinek egyike a hajdúböszörményi Szabó Sándor kovácsmester.

A vasalások ugyanúgy eltűntek, mint a régi falusi, kisvárosi asztalok által készített, gazdagon színezett, festett bútorok is. Ide sorolhatjuk a nyolcvan-száz évvel ezelőtt még szelvény-hosszában készített festett koporsókat is, amelyekből Hajdúböszörményben temetőrendezéskor, újratemetéseknél számos maradvány kerül elő.

Egyébként a parasztember igyekezett minden eszközét, használati tárgyát saját maga elkészíteni (sulyok, mángorló, citera, fejfa, késtok, dohányzacskó, csigasodró stb.), ha minden tárgynak egy-egy közösségen be-



*Csikóbörös kulaacs
sallangdíszekkel.*



*Lószerszámból.
Fonott sallang.*

Sallangpár.

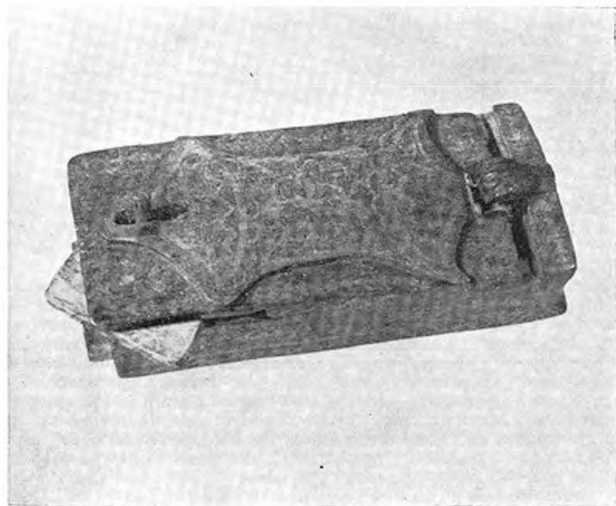


lül meg volt a maga mestere is. A saját készítésű eszközöket, használati tárgyakat díszítéssel látták el, ha mással nem, monogrammal vagy évszámmal. A paraszti művészet külön ága a pásztorművészet, ami nálunk főleg a Hortobágyon virágzott (botok, csengők, ostorok, borotvatartók, sípok, só-, paprika- és rühzsírtartók, tükrök stb.). Ezeknek a ténykedéseknek leggyakoribb művelete a faragás volt (fa, csont). Megyénkben több faragó működik ma is. A derecskei *Dóra Bélát* és a tudatos népművészt, *dr. Lammert Keresztélyt* (Derecske), valamint a pásztorkészégek készítésében kiemelkedő *R. Tóth Istvánt* kell közülük megemlítenünk.

A kismesterségek közül még egyről, a kalaposságról kell szólnunk. A századfordulón még majd minden településen volt kalapos, egyes helyeken nem is egy. A községekben más és más kalapforma, viselési mód alakult ki. De ezeknél, a helyi jellegzetességekkel bíró kalapoknál sokkal fontosabbak voltak a speciális kalapok, amelyeket csak bizonyos emberek, csak bizonyos helyeken, alkalmakkor használtak. Általában ilyenek voltak a pásztorkalapok, de ide tartoznak a különféle történelmi kalapfajták is (pl. a Kossuth-kalap, vagy a kalapviselést megelőző süveg stb.). Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a pásztorkalapoknak és a különböző történelmi kalapformáknak a mestere köztünk, Balmazújvároson él és dolgozik. *Mihalkó Zoltán* ősi kalaposesalád sarja, ma már egyedül ismeri a süvegekészítés régi mesterekkel sirba szállt titkát.



Kathy László
szíjgyártóműhelyében.



Zárműves, régi borotvatok.



Szarutülök, bekarcolt díszítéssel.

A 15-15 napig tartó híres debreceni „nagyszabadságok” Debrecenben különösen felvirágoztatták a mézeskalácsos mesterséget. Volt idő, hogy kétszáz mézeskalácsos is dolgozott a városban. A mesterség művészeti hagyományozódott a kezük alatt. A legnevesebb mézeskalácsos a debreceni *Kerégyártó Sándor*, a népművészet mestere nemrégien halt meg. Különösen kedvelt készítményük volt a festetlen, úgynevezett debreceni mézesanyér, amit a magyar címerrel, a Nagytemplommal, sőt esetenként Csokonai Vitéz Mihálynak az Izsó-féle szoborról vett alakjával díszíttek.

Ugyancsak a debreceni nagyvásárokhöz kötődően fejlődött ki és vált a Tisza-vidék vezető, stílusmeghatározó fazekasközpontjává Debrecen. A híres, a legkülönbözőbb használati edények mellett dísz tárgyakat is nagy mennyiségben készítő debreceni fazekasság ugyan a múlt század 80-as éveire kihalt, de hagyományai átmentődtek a legművészebb magyar parasztkerámiát készítő központokba: Tiszafüredre, Mezőcsátra, Gyöngyös-

re, illetve ezekről a helyekről Karcagra. A debreceni fazekasság érdekes ága volt a cseréppipa-készítés. Sajátos debreceni pipafajták is fejlődtek ki, mint pl. a tányéros pipa.

A színes mázas, aprólékosan díszített debreceni kerámia mellett meggyenkben a XV–XVI. század óta nyomon követhetően működik egy másfajta, ősi technikával dolgozó fazekasközpont is. A nádudvari fazekasok főleg az úgynevezett fekete edényt készítették. A száradó edény falába kavicsal besimított rajz a kiegészített edény matt felületén fényesen kirajzolódott. Az edényeket díszítik (sikárló) lányok, asszonyok leginkább a vékony vonalú világmotívumokat kedvelték. Napjainkban a nádudvari fekete edény valóságos reneszánszát éli. A Fazekas család népművész és ifjú népművész tagjainak (*József, id. és ifj. Lajos, István, Ferenc* stb.) keze alól igen szép díszedények kerülnek ki: tányérok, tálak, korsók, fazekak, liszt- és tojástartók, gyertyatartók, gyertyamártók, csuprok, vázák stb.

Hajdúnánáson érdekes háziipar fejlődött ki a múlt század derekán; a szalmafonás. A szalmából készített lapos szalmafonatokból, az úgynevezett kunkorgókból kalapot, szőnyeget, táskát, dobozokat készítettek. A századfordulóra elkezdtek a szalmát festeni is. Az élénk színezés különösen a szőnyegeket tette érdekesebbé, értékesebbé.

Még száz éve is minden településünkön kötötték a kosarakat, a kosakat, sokoldalúan felhasználták a határokon belül termelt vesszőt. Legjelentősebb „vesszőmunkás” falu Bojt volt. Mára nagyon megfogycsozott a kosárkötők száma, a kaskötés meg egyenesen megszűnt. Viszont néhány kosárkötőmester kezén valóságos művészeti fejlődött az ősi mesterség. Így *Ebesen Kovács András* kosárkötőről, Hajdúdorogon *Szilágyi Miklós* kosarásról, Hajdúnánáson pedig *Vitéz Istvánné* gyékényfonóról emlékezhetünk meg.

Ahogy rövid szemlénkből is láthatjuk, mind a parasztemberek meszterkedéseiből, mind a kis- és háziiparosok tevékenységéből néhány ág, néhány mozzanat ma is él, sok szép tárgy készül. Átalakulva, új életünk igényeinek megfelelően leginkább dísz tárgyakat csinálnak, amelyek a népi iparművészet keretei között hasznosítják kulturális örökségünket.

A Hajdú-Bihar megyei múzeumok mindegyike gyűjti ezeket az alkotásokat, és más vonatkozásban is figyelemmel kíséri megyénk népművészetének és népi iparművészetének alakulását. Egy-egy népművészeti ágról, kiemelkedő alkotóról több elemző, összehasonlító, összefoglaló jellegű feldolgozásunk jelent meg. [*Lükő Gábor*: Nádudvari fekete edények. A Déri Múzeum Evkönyve 1939–40. 148–157., Hortobágyi pásztorművészet. A Déri Múzeum Evkönyve 1938. Debrecen, 1940. 101–130., *Béres András*: A debreceni cifraszűr. Bp. 1955., A furtai himzés. A Déri Múzeum Evkönyve 1966–67. Debrecen, 1967. 423–476., Népi díszítőművészet Hajdú-Bihar megyében. Debreceni Írások 2. Debrecen, 1955., A nádudvari fekete kerámia. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 6. Debrecen 1965., *Szabadfalvi József*: A debreceni mézeskalácsos mesterség. A Déri Múzeum Közleményei 2. Debrecen, 1963., Elhunyt id. Fazekas Lajos népművész. Ethnographia, LXX. (1959) 468–489.] illetve számos népszerűsítő, ismeretterjesztő cikkben népszerűsítettük őket (*Boda István*: A derecskei népművész. Hajdú-bihari Napló, 1959. október 9., *Magyar Vilmos*: A furtai frósszony. Hajdú-bihari Napló 1967. március 1., *Varga Gyula*: Népi szőttesek. Nyakas Miklósné, a népművészet mestere kiállítását a Déri Múzeumban. Hajdú-bihari Napló 1970. október 31., *Dankó Imre*: Nyakas Miklósné kiállítása Hajdúszoboszlón. Hajdú-bihari Napló 1971. október 10., Az Alföld népművészete és művészi háziipara. Hajdú-bihari Napló 1974. augusztus 15., *Dankó Eva*: A hajdúsági kisbunda. Elet és Tudomány

R. Tóth István
farag.



Debreceni boroskanta,
XIX. század eleje.



Mihalkó Zoltán
műhelyében.

XXXII. 1977. 379. stb.). Legtöbbet azonban kiállítási vonatkozásban tettünk. Népművészeink alkotásait és népművészeti gyűjteményanyagunkat nemcsak Debrecenben, sőt még nem is csak a megyében vagy az ország más helyein mutattuk be, hanem több alkalommal külföldön is. Nem szólva most a testvérvárosi kapcsolatok alapján 1968-ban Lublinban, 1969-ben pedig Sumenben rendezett kiállításainkról, ezúttal csak a három legutóbbiról teszünk említést. Mindhármat *Varga Gyula* és munkatársai (*V. Szathmári Ibolya, P. Szalay Emőke, Menyhárt Andrásné*) rendezték, és hozzájuk kényelvé illusztrált vezetőik is készültek. 1975-ben Nagyváradon (Oradea) mutattuk be a Debreceni és a nádudvari kerámia című kiállításunkat (Ghidul expozitiei de ceramică din Debrecen și Nádudvar). 1978-ban két kiállítást is mutattunk be külföldön. Az egyiket Potsdamban *Hajdú-Bihar megye élő népművészete* címmel (Die lebende Volkskunst von Hajdú-Bihar), a másikat Neuruppinban *Népi textilhímzések a Déri Múzeum gyűjteményéből* címmel (Volkstümliche Textilstickerei aus der Sammlung des Déri Museums von Debrecen). A katalógusbevezetőket *Varga Gyula* és *Sz. Kürti Katalin* írták.

Befejezésül arról is kell még szólnunk, hogy népművészeink, népi iparművészeink zöme szoros kapcsolatban áll a Déri Múzeummal és a megye más múzeumaival. Rendszeresen látogatják kiállításainkat, szakmai tanácsokat kérnek, tanulmányozzák raktári anyagunkat, kiállítási segítséget kérnek és kapnak olyan kiállításaik megrendezéséhez, amelyek nem múzeumokban vagy múzeumi keretek között kerülnek bemutatásra. *Nyakas Miklósné* debreceni lakásán (Poroszlai u. 9.) a Déri Múzeum állandó bemutatót rendezett munkáiból, de más népművészeknek, népi iparművészeknek is adott szakmai tanácsokat a lakásukon kialakítandó bemutató gyűjtemény elrendezésére, összeállítására.



Debreceni tányéros pipa, XIX. század közepe.



Nádudvari fekete edény sikált díszítéssel.

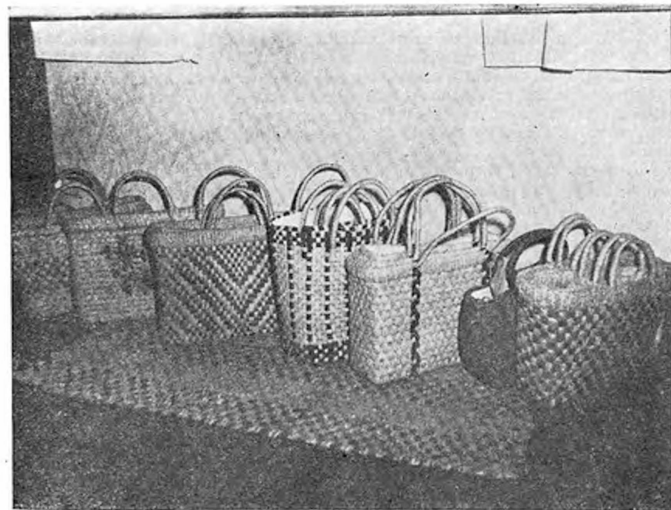


Ifj. Fazekas Lajos korongol.



*A nyers edény díszítése —
sikalás — ifj. Fazekas Lajos
műhelyében.*

*Egetésre
előkészített,
száradó edények
ifj. Fazekas
Lajos
műhelyében*



Hajdúnánás, szalmakészítmények.

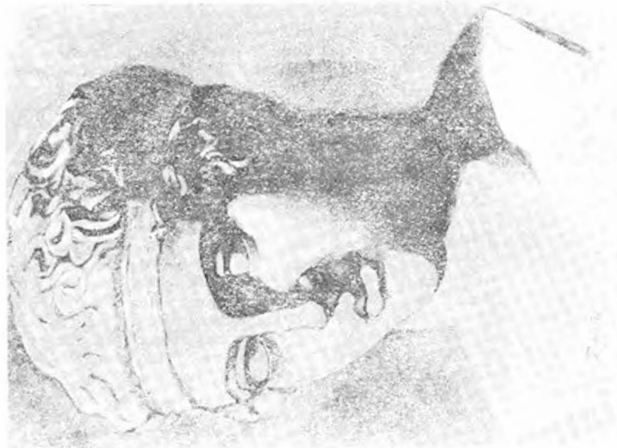
JEGYZETEK A TÓTH ÁRPÁD IRODALMI KIÁLLÍTÁSRÓL

KOVÁCS ANTAL

A költő halálának 50. évfordulója alkalmából jubileumi kiállítással adózott névadója emlékének a Tóth Árpád Gimnázium. A kiállítás egyaránt szolgálta a költő életének alaposabb megismerését és műveinek — elsősorban költészetének — megszerettetését. Az iskola új épületszárnyának második emeleti folyosója valóságos irodalmi múzeummá vált a kiállítás megrendezésével, mert a *Tóth Árpád* tiszteletére kiállított reprezentatív anyagon kívül *Ady*, *Csokonai*, *Tolsztoj* munkásságával kapcsolatos képek is segítik itt a korszerű irodalomtanítás munkáját.

A költő művei iránti érdeklődés, az életével és munkásságával kapcsolatos emlékek gyűjtése Debrecenben már több évtizedes hagyományra támaszkodik. Halála 25 éves évfordulója alkalmából az „alma mater”, a volt Főreáliskola (ma a Fazekas Mihály Gimnázium) irodalmi múzeumot rendezett be az egyik tanteremben az intézet legkiválóbb tanítványának tiszteletére. A Déri Múzeum Évkönyvének 1956. évi kötetében részletes leírást adott az iskolamúzeumról a kiállítás rendezője, *Nagy János* tanár. A Fazekas Mihály Gimnázium átszervezése folytán a hatvanas évektől nem tudott otthon adni a kis múzeumnak, így az anyag nagy része vissza került az eredeti tulajdonosokhoz. A fél százados évforduló ismét felvetette a kiállítás megrendezésének szükségességét, most azonban az az iskola vállalta a rendezés munkáját, amelynek homlokzatán a költő neve ékeskedik.

A Tóth Árpád Gimnázium a névadó tiszteletére megrendezett kiállításhoz magánemberektől és társadalmi szervektől jelentős segítséget kapott. Első helyen kell megemlítenünk közülük a költő leányának, *Tóth Eszternek* segítőkéz támogatását, aki jelentős — részben eddig nem ismert — anyagot bocsátott az iskola rendelkezésére, továbbá a kiállítás megnyitására rendezett ünnepséget és a költő tiszteletére szervezett városi irodalmi ünnepélyt személyes megjelenésével tisztelte meg. Ez alkalomból a Tóth Árpád Gimnázium és az „alma mater”, a Fazekas Mihály Gimnázium a költő egy-egy diákkori eredeti rajzát kapta tőle ajándékkul. Eddig a rajztanári pályára szánt, de később a modern magyar líra kivételes nagyságai közé emelkedett Tóth Árpád diákkori rajzai közül azokat ismertük, amelyekről volt osztálytársa, *Kuthy Sándor* így írt: „Az iskolában ő volt a legjobb rajzoló. Láttam Tóth Árpád szabadkézi rajzait, pasztelljeit, tus- és tollrajzokat... Sok volt köztük a humoros rajz, politikai élelapokból másolt vagy eredeti rajzok.” A most nyilvánosság elé került rajzai nem ezek közül valók. A Főreáliskolában az ábrázoló mértan mellett még egy rajzos tantárgy volt, a szabadkézi rajz, amelyet azokban az években, amikor Tóth Árpád az iskola tanulója volt, a festőművésznek is kiváló tanár, *Pálffy József* tanított. Az 1903-ban készült két rajz az iskolai tanterv szerint gipszmodell alapján másolt görög szoborportré. A Tóth Árpád



Tóth Árpád szénrajza, 1902.
(Fazekas Mihály Gimnázium.)



Tóth Árpád tollrajza.
(Déri Múzeum.)

pád Gimnáziumnak ajándékozott istennőfej sérült modell alapján készült, míg a Fazekas Gimnáziumba került istenfaj hibátlan modell sikeres másolata. Mindkét rajzon a finom vonalak, a klasszikus arcvonások, a gondos árnyékolás a tehetség jeleit mutatják, különösen a férfifej szépsége megkapó, olyan mintha eredetije Praxitelész műhelyéből került volna ki. A rajzok alapján igazoltak látjuk Pálffy József intencióit, aki a művész apa szándékaival egyetértésben a rajztanári pálya felé irányította a középiskolai tanuló figyelmét. **Kardos Albert**, az iskola legnagyobb hatású tanára azonban csakhamar az irodalom búvkörébe vonta a tehetséges ifjút. A becses rajzok első közzétételére ez alkalommal kerül sor.

A társadalmi szervek közül a kiállítás rendezői nagy segítséget kaptak a TIT megyei szervezetétől, a Déri Múzeumtól, a debreceni Dokumentációs Stúdiótól, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeumtól. Innen kerültek elő azok az eredeti dokumentumok és reprodukciók, amelyek a folyosó zsigongójában és a magyar szaktanteremben bemutatják a „szavak szobrása” életét és munkáit. Az eredeti dokumentumok — a költő iskolai bizonyítványai, autográf kéziratának Debrecenben levő anyaga, továbbá műveinek első kiadásai, valamint az utóéletére vonatkozó tanulmányok egy része — a zsigongó tálróiban kerültek kiállításra. Itt kezdődik az élet-rajzi anyag az aradi szülőház, valamint a szülők — **Tóth András** és **Molnár Eszter** — fényképeinek bemutatásával. A szülőhely emléke később versbe fonódott a költő lelkében:

Ó fájó büszkeségem s vigaszom,
Arad, — édesbúsan szívembe vág,
Hogy bölcsöm s szent bitőd igazyon
Erdőd bús fájából ácsolak ...

(Arad)

A szülői ház után következő képek a debreceni Késes u. 32. számú házról készültek, amelyhez több családi kép reprodukciója kapcsolódik. Mindegyik tálróon vagy egy-egy nagyobb anyagrészt mellett, egy találó versidézet erősíti a képek mondanivalóját.

Az oktató-nevelő munka szempontjából nagyon becses annak a tálrónak az anyaga, amelyben az iskolai bizonyítványok kerültek kiállításra. Első tanítója **Horkay Lajos** volt az ispotály-telepi elemi iskolában. A tálróban láthatjuk a mester keze írásával kiállított kitűnő bizonyítványt. Középkorai tanulmányait 1896—1904-ig az Állami Főreáliskolában végző diák év végi (V. osztálytól színjeles) bizonyítványait **Fazekas Sándor** igazgató és volt osztályfőnökei — **Beczner Frigyes**, **Laczkó Károly**, **Pogány Kornél** és **Jaszencsák Sándor** — írták alá. Eretnégi bizonyítványa is kitűnő volt. Az önképzőkori elnök beszédei közül székfoglaló beszéde, október 6-i emlékbeszéde és a Deák Ferenc emlékére rendezett iskolai ünnepélyen elmondott beszéde látható a kiállítószekrényben.

Diákevének egy kedves emléke került elő a közelmúltban. Kuthy Sándor feljegyzése alapján tudjuk, hogy a negyedik osztályban csoportkép készült a tanulókról. A megtalált fénykép másolata a tálróban látható, középen Laczkó Károly osztályfőnökkel. Legkedvesebb tanára, **Kardos Albert** tiszteletére írt költeménye a hála és köszönet hangján szól az ősz mesterről:

Szép könyvébe: Köszönöm!
El és zenél még a halk kert,
Gyözve súlyos öszökön, —
Hadd íróm a Kardos Albert

(Köszönöm)

Az egyetemi hallgató humoros rajzokkal illusztrált levelei szintén érdeklődésre tarthatnak számot. A pesti bölcsészhallgató együtt lakott öcsésével, Zoltánnal, aki szobrászművésznék készült. Szüleikhez írt leveleikben gyakran esik szó a legfiatalabb testvéréről, Lelikeről, Lehelről, a későbbi építészemnékről. A költő portrérajzai is figyelmet érdemelnek.

A diákevékből származó kéziratok viszonylagos gazdagsága mellett feltűnő volt a későbbi évtizedek kéziratának szűkössége. Költeményeinek eredeti kéziratái közül az 1913-ban írt **Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz** című versnek kéziratát láttuk, amelynek ekkor még Egy verses regény előhangja volt a címe. Nagyon érdekes eredeti dokumentum egy clevelandi magyar újság 1924-ből való példánya, benne **A vén ligetben** című Tóth Árpád-vers. A clevelandi Kossuth-szobor a költő apjának alkotása, innen volt a kapcsolat a Tóth család és a clevelandi magyarok között. (Az eredeti dokumentumok nagy részét a közeljövőben másolatokkal cseréljük fel, mert a kiállítóhely nem biztonságos a páratlan értékű anyag őrzésére.)

A szakemberek számára öröm volt, hogy a költő versesköteteinek editio princeps szerepeltek a kiállításon. A **Hajnali szerenád** 1913-ból, a **Lomha gályán** 1917-ből, **Az öröm illan** 1922-ből való kététei mellett a posztumusz kötet, a **Lélektől lélekig** is az első kiadással szerepelt. A versfordításoknál már nem volt ilyen szerencsés a helyzet, mindössze az **Aucassian és Nicolette** 1957. évi kiadását láttuk. Gazdag gyűjtemény volt viszont a költő haláláról tudósító hírlapi cikkek, nekrológokból. Halála után megjelent műveinek kiadásait a **Szabó Lőrinc** gondozásában készült **Összes versek** és kritikai kiadás öt vaskos kötet képviselte. Az egyre gazdagodó Tóth Árpád-filológia anyagából mintegy jelzesszerűen a legfontosabbakat láthattuk: **Tudóssy Margit** doktori értekezését, **Kardos László** kiváló monográfiájának első kiadását, **Babits Mihály** **Írók két háború között** című kötetét, benne a Tóth Árpádról írt tanulmányokkal, továbbá **Tóth Eszter** **Apu** című könyvének dedikált példányát. A könyvek, tanulmányok kiállítószekrényén a következő idézet olvashattuk:

Szavak szobrása, én, ki sokszor álmodoztam
Faragva finom ígén, hogy egykor, ritka mester
Dobbantom népem szívét meg nem romló remekkel,
Alázatosan nyúlok szerszámaimhoz mostan.

(Szavak szobrása, én)

Kétségtelen, hogy a leggazdagabb anyagot a fotóművészet termékeiből vonultatta fel a kiállítás. A századforduló Debrecenének pompás felvételeiről készült másolatok a korabeli fotóművészet magas színvonaláról tanúskodnak. Városterületi szempontból is jelentősek azok a felvételek, amelyek a debreceni főutcákról készültek. Így a színhely megfelelően dokumentált, bár a költő tulajdonképpen a tízes évek közepétől alig volt debreceni lakos. Betegségének gyógyítása már ekkor tátrai kezelést igényelt, így a svédleri képek egy nagyra hivatott élet hosszú kálváriájának



Tóth Árpád tollrajza.

*Reo... elike... Est. 7. A olyan... van, hogy...
 egy... is...
 ...*

kezdését jelzik. Az öröm mellett ott van azonban ezeken a képeken az életre szóló öröm is: *Schöntag Lajos* orvos üdülőjében többször megfordult Annuska, aki később hűséges hitvese lett a költőnek. Itt kezdődött az a szerelmi regény, amelynek lapjait olyan lírai gyöngyszemek tették színessé, mint a Hajnali szerenád, Alarcosan, Esti sugárkoszorú.

A pesti évekből két (albérteti) lakásának külső felvételét láthatjuk: a Vas u. 5. és a Múzeum krt. 10. szám alatt lakott a *Nyugat*, az *Esztendő*, majd az *Est-lapok* munkatársa. Gazdag anyag maradt fenn a Nyugattal való kapcsolat időszakából, Adyval és Babitscal való kapcsolatára is szépen dokumentált, bár az előbbinél hiányoltuk a Hajnali szerenád Ady-ódóját. A *Nyugat* vezérkarához való tartozását több kép is bizonyítja, köztük a kitűnő portrék Adyról, Babitsról, Osvátról, Kosztolányiról, Juhász Gyuláról, Móriczról. A képek között felvillannak levérfelvételek (pl. a Hajnali szerenád kiadásával kapcsolatban), verskéziratok fotómásolatai. Az *Elégia egy rekettyebokorhoz* két kéziratváltozata pl. azt mutatja, hogy milyen nagy műgonddal dolgozott a költő. A költemények keletkezésével kapcsolatos kortársi feljegyzések közül megkapó *Déry Tibor* jegyzete Az új isten című költemény keletkezéséről:

„Téma szerint egyetlen politikai verset írt. „Az új isten” című. Történetesen tanúja voltam e vers keletkezésének. Nála aludtam, mint igen gyakran ez idő tájt, az öreg budai házban, a kis lakás elülső szobájában, egy kifli alakú diványon, amelyről a lábam térdig lefogott. Előttevaló este a Kommün örömeiről, gondjairól beszélgettünk. Reggel, mikor én kifli alakúvá merevedve felébredtem, Tóth Árpád már az ablaknál ült, nadrágban, hálóingben, meztelen lábakkal, s a térdére fektetett papírlapon verset írt. Ha ma felidézem alakját, elsőnek mindig ez a kép áll előm: hálóingben, összehúzódkodva, borzasan, csillogó szemüveggel a hajnali fényben, térdén a papírlap: azóta ilyennek képelem el a Költészetet.”

A képek még mindig új látínalót kínálnak. A magánélet örömeit jelzi a költőt kislányával ábrázoló kép. Még olyan apróság is előkerült, mint az állatkerti belépőjegy. Szomorú időszakokat is bemutatnak a képek, hiszen nem hiányozhatnak azok a felvételek sem közülük, amelyek a tátrafüredi szanatórium lakója a főszereplő. Szerencsésen egészítik ki ezeket azok a derűsebb felvételek, amelyeket Babits felesége készített az esztergomi Babits-ház vendégeiről, akik között volt Tóth Árpád is Annuskával. A költő halálával kapcsolatos felvételek után még egyszer láthatjuk a Tóth családot: Annuska és Eszter fényképét 1928-ból, Ilonkát, aki a halhatatlan színművész, *Ladányi Ferenc* édesanyja volt, a költő fiatalabb öccsét, Lehel és feleségét, majd a hetvenes években készült felvételeket Annuskáról és Eszterről, aki mellett természetesen ott van az immár elhunyt férje, *Hollós Korvin Lajos* is. A gazdag anyagot a költő utóéletére vonatkozó fényképek, dokumentumok zárják le. Külön ki szeretnénk közülük emelni azokat, amelyek magát a költőt ábrázolják a képzőművészet eszközeivel: a festményeket, szobrokat, domborműveket, továbbá a fényképeket és önarcképeket is.

Ebből a vázlatos felsorolásból is láthatjuk, hogy iskolai szinten szokatlanul nagyméretű, nagyon értékes, részben eddig nem ismert anyagot is magában foglaló irodalmi kiállítást láthatunk a Tóth Árpád Gimnáziumban. Jelentőségét elsősorban pedagógiai vonatkozásban emelhetjük ki, hiszen ez a kiállítás — hiányosságai ellenére — városi vonatkozásban kisu-gárzó hatású lehet a középiskolai irodalomtanításban, a költő műveinek megszerettetésében. Rendhagyó irodalomórák megtartására, csoportos látogatásra ösztönözheti a kiállítás a városi középiskolák tanárait és tanulóit, amikor a tantervi anyagban Tóth Árpád munkásságával foglalkoznak. Az

irodalomtanítás szempontjából való jelentőségén kívül a kiállítás ösztönző hatású lehet más iskolák számára olyan vonatkozásban is, hogy a névadó emléket ápolják, elkészítik — ahol lehetséges — a névadó életével és munkásságával kapcsolatos kiállításait.

A kiállítás sok tanulságot jelenthet a múzeumi szakemberek, pedagógusok, az irodalom kutatói számára is, ezért ebben a vonatkozásban is foglalkoznunk kell vele.

A jelenlegi kiállítás elsősorban képanyagában impozáns, amint már erre korábban utaltam is. Mégis ebből a rövid ismertetésből is kiténik, hogy néhány kiegészítés ezen a téren sem ártana. Ha a körülmények, a további kutatómunka ezt lehetővé teszik, feltétlenül kiegészítendőnek tartjuk az iskolai évekre vonatkozó dokumentumokat *Nagy Zoltán* és *Kuthy Sándor* fényképeivel, akik együtt tanultak Tóth Árpáddal a Főreáliskolában, és később is sok szállal kapcsolódott pályájuk egymáshoz. A Főreáliskola volt tanárai közül legalább *Pálfy József* és *Kardos Albert* megérdemelnek, hogy fényképük a kiállítás anyaga között szerepeljen. Cikkekben, tanulmányokban, költeményekben elemezték meg róluk később a költő, ezek érdekes dokumentumai az akkori tanár-diák kapcsolatnak. A kortárs debreceni költők közül *Oláh Gábor*, aki versben és regényben örököltette meg Tóth Árpádot, tanulmányban értékelte költészetét, nagyobb figyelmet érdemelt volna a rendezőktől. A költő fiatalon, 28 éves korában elhunyt szobrászművész öccse, *Zoltán* is ott kellene hogy legyen a családi tablón.

Tudjuk, hogy egy iskolai kiállításnak korlátokat szabhat a szűkös elhelyezés lehetőség. Csak ezzel azonban nem menthető minden hiányosság. Ez a kiállítás — bár tagadhatatlanul sok örömet jelent számunkra — túlzottan a képanyagra koncentrált, a művek bemutatása és értékelése kevesebb hangsúlyt kapott. Pedig Tóth Árpád életművét az újabb kutatások fényében ma már sokkal színesebben, gazdagabbnak látjuk, mint amennyit a kiállítás megmutat belőle. Igaz, a költemények első kiadásainak mind a négy kötet ott volt a kiállítászekrényben. A felszabadulás utáni kiadások közül azonban csak a kritikai kiadás került bemutatásra, a Magyar Klasszikusok, a Magyar Parnasszus, a Helikon Klasszikusok, a Magyar Remekírók Tóth Árpád-köte hiányzott, nem is beszélve a kevésbé jelentős válogatott versek kötetéről, pl. a Magyar Irodalom Gyöngyszemei, Olesó Könyvtár stb.

A költő mellett a Nyugat nagy műfordítói között is rangos hely illet meg Tóth Árpádot. Az életében megjelent műfordításkötetek közül egyet sem láttunk. Pedig az *Örök virágokból* bizonyára van Debrecenben, még az is elképzelhető, hogy a *Baudelaire*-versek fordításainak kötetét is megtalálhatnánk, amit Babits Mihállyal és Szabó Lőrincel együtt készített a költő. A negyvenes években Szabó Lőrinc az Összes versek után Tóth Árpád műfordításainak hasonló teljességgű gyűjteményes kötetét is kiadta *Külföldi költők* címen. Jelentős prózai műveket is fordított (pl. Babits Mihállyal közösen *Meredith Az önző* című regényét), ezeknek, valamint *Csehov Cseresznyés kert* című drámafordításának is helye lett volna a műfordítások között, annál is inkább, mert ez utóbbit a Nemzeti Színház sikerrel vitte színpadra a hatvanas években, s nagyon szép kiadása jelent meg az Orosz Remekírók Csehov-kötetében.

Novelláskötete a hatvanas években jelent meg. Kardos László kiadásában a versek, műfordítások és novellák együtt jelentek meg a Magyar Parnasszus és a Helikon Klasszikusok kötetében. Tanulmányainak, hírlapi cikkeinek első kiadása 1939-ből való, a *Bírálatok és tanulmányok* címen megjelent kis kötet után csak a kritikai kiadás hozta a költő hírlapi

cikkeit és tanulmányait — nem kis meglepetésre több mint negyyszázat. Ezekből válogatott a Magyar Remekírók szerkesztője is. Leveleinek egyetlen kiadása látott eddig napvilágot a kritikai kiadás ötödik köteteként.

Nem azért foglalkoztunk a kiadásokkal részletesebben, mintha mindent számon akarnánk kérni egy iskolai kiállítás rendezőitől. Ezeknek elhelyezésére az iskolának nincs is talán megfelelő felszerelése, a folyosón való elhelyezés nem biztonságos. Szükséges azonban a problémák felvázolása két szempontból is. Az iskola mint Tóth Árpád nevének viselője, a jövőben az eddignél nagyobb gondot kell hogy fordítson a névadó műveinek gyűjtésére. Másfelől a centenáriumi évforduló — 1986 — közeledtével gondolnunk kell arra, hogy akkorra a lehető legteljesebb anyagot gyűjtésük össze műveiből az arra illetékesek (Déri Múzeum, Egyetemi Könyvtár stb.).

Hasonlóképpen a jövő szempontjából szükséges megemlítenünk, hogy a Tóth Árpád-filológia anyagából sem hiányozhatnak a most látottakon kívül olyan alapvető munkák, mint *Nagy Zoltán Barátai Kalauza*, Oláh Gábor tanulmánya Tóth Árpád költészetéről, a legújabb összefoglaló művek közül az Akadémiai Kiadó Magyar Irodalomtörténetének V. kötete, benne *Kiss Ferenc* tanulmányával, *Rába György A Szép hűtlenek* című könyve, amely ez ideig legbővebben foglalkozott Tóth Árpád műfordításainak kérdéseivel. Makai Gusztáv kisa könyve Tóth Árpádról, Kiss Tamás szép tanulmánya: Tóth Árpád otthona, továbbá a mostani évforduló kapcsán Barta János *Miért szép?* című tanulmánya — amely új szempontokat vet fel költeményeinek elemzésével kapcsolatban — szintén idekívánkozna.

Még egyszer alá kell húznunk azt, hogy a Tóth Árpád Gimnázium nagyon hasznos munkát végzett a kiállítás megrendezésével. A korábban vázolt külső segítség mellett természetesen csak az iskola nevelőtestületének teljes összefogásával valósulhatott meg ez a nem mindennapi munka. Mégis az egészen a megszervezéséért és az elrendezés lelkiismeretes munkájáért ki kell emelnünk *Kelemen Istvánné* tanárnő fáradhatatlan buzgóságát, akinek a technikai kivitelezésben *Velényi Rudolf* volt segítségére. Köszönet illeti mindazokat a magánszemélyeket és társadalmi szerveket, akik a kiállítás megrendezéséhez anyagot szolgáltattak. A színvonalas reprodukciókat nagyobb részt *F. Molnár Erzsébet*, a Déri Múzeum munkatársa készítette.

Az év elejének nevezetesebb kiállításai

Még 1978. dec. 2-án nyílt meg a Szépművészeti Múzeumban a Kulturális Kapcsolatok Intézetével közös rendezésben a *francia festészet remekei a moszkvai Puskin Múzeumból Renoirtól Picassoig c.* kiállítás. Dec. 3-án nyitotta meg *Hatvani Dániel* a Kecskeméti Katona József Múzeumban a *Téli tárlatot*. Dec. 5-én a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban a Kulturális Kapcsolatok Intézete rendezésében nyílt meg a *Prágai Klement Gottwald Múzeum vendégkiállítása*. Dec. 9-én *Nyakas Miklós* nyitotta meg a Hajdúsági Múzeumban a *Magyar Éremgyűjtők Egyesülete hajdúszörményi csoportja jubileumi kiállítását* a csoport megalakulásának 10. évfordulója tiszteletére. Mindezek a kiállítások 1979 elején is nyitva voltak és nagy látogatottságnak örvendtek.

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A NÉPRAJZI ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOKRÓL

(A tapasztalatok általánosításának nehézségei)
Korreferátum a néprajzos muzeológusok szakmai továbbképzésén,
1978 októberében, Szentendrén

SZILÁGYI MIKLÓS

Magam aligha tudom eldönteni, hogy a különböző múzeumokban el-
töltött tizenöt esztendőm sok vagy kevés, illetve: (mert sokkaltá több má-
soknál) éppen elegendő ahhoz, hogy tapasztalataim birtokában fölünyesen
mindent tudó legyek. Minden más esetben nyilván nem „hitelesítheti” az
öregkorra jellemző bölcsességet szerény tizenöt esztendő tapasztalata. Ha
azonban a múzeumi állandó kiállításokról szólnunk (nemcsak itt: a konkrét
rendezési munka közben is), gyakran kapom rajta magam, hogy moso-
lyogni lenne kedvem. Tévedés ne essék: nem azért, mert az eszmecserék
közben elhangzottak nem lennének „hasznosak”, nem tartalmaznának
„okos gondolatokat”. Azért kell visszafojtanom a mosolygást, mert ez a
tizenöt esztendő bőven elegendő volt ahhoz, hogy konstataljam: négy-öt
évenként újra napirendre tűzzük ugyan az állandó kiállítások „ügyét”,
anélkül azonban, hogy a korábbi időszakok általánosítható tapasztalatai
szervesen beépülnek a múzeumi metodológiába. Sommásan (s mert
egyszerűsítve sarkított a megfogalmazás, nyilván vitára ingerlően): a ki-
állításokkal kapcsolatos eszmecseréknek nincs hitel érdemlő „történelmi fe-
dedzetük”. Csak egyéni tapasztalati fedezetük van, s ezek az egyéni tapasztal-
atok rendszerint nem módszertani vitákban, hanem a konkrét ren-
dezési munka különböző fázisaiban hivatalosan megkívánt bírálatokban és
védekezőekben fogalmazódnak meg.

Úgy tűnik (a nálamnál fiatalabbaknak különösen), mintha tolvajnyel-
ven fogalmaznánk. Hadd utaljak tehát arra, hogy az 1968-ban a gyulai álan-
dó kiállításban megvalósult, s a legújabb, a Szekszárdi megnyitott
„Eletmódváltások Tolnában” c. kiállításban megvalósult elméleti gon-
dolatok, képi megfogalmazások, kisebb-nagyobb ötletek között én magam
(cselekvő és szenvedő részese mindkét kiállításnak) megközelítően sem
érzek akkora különbséget, hogy a mostani kiállítást merőben újnak, a ko-
rábbi muzeológiai törekvésektől minőségileg különbözőnek ítélném.
Hiszem és fennen hirdetem (addig is, amíg más nem teszi helyettem),
hogy „jó” (az átlaghoz mérten legalábbis) a szekszárdi múzeum új kiállítá-
sa. De magamnak azt is bevallom: legoptimálisabb esetben csak annyival
tapasztaltabb, muzeológiai kérdésekben járatosabb vagyok én ma-
gam, s amennyit a „kollektív bölcsesség” hozzá tehet a monomániás igye-
kezethez.

Tudom, hogy amit mondok, túlságosan nagyképpünk tűnik. Hadd tűn-
jék: szándékosan sarkítottam a gondandómat. Rákényszerülök, mert a
gyulai kiállítást — nyilvánosan! — csak *Bellon Tibor* barátai kritikája mi-
nősítette (de: azt is ki olvasta a Békési Eletben?). Tudomásul kellett tehát
vennem, hogy az új kiállítás tématervében, forgatókönyvében megfogalma-
zott, számomra korántsem „vadonatú” ötleteket illendő volt újra megvé-
denem.

Amit elmondtam, egyéni sirámnak tetszik. A hallgatóság — okkal-
joggal — úgy vélheti, hogy a magam sértettsége buzog. Pedig a tapasztalati
példa éppen az általánosítás nehézségeire igyekszik rámutatni az
egyetlen lehetséges módon: az *egyénit* sarkítva „modellálom” a jelenlegi
helyzetet. A helyzet pedig — hadd ismétljem —, hogy a korábbi idősza-
kok általánosítható tapasztalatai nem épültek be a múzeumi metodoló-
giába.

Sajnos nem is épülhetnek be, mert:

a) Teljességgel hiányzik a kiállításokról írott szakkritika. Valamikor
az ötvenes évek elején az *Ethnographia*, az akkor egyetlen néprajzi perio-
dika több-kevesebb következetességgel legalább regisztrálta a legjelentő-
sebb kiállításokban megvalósuló ötleteket. Az utóbbi évtizedben még a
regisztrálás is alig-alig jutunk el, pedig kritikai minősítés kellene.

b) A kiállítások egyetlen hozzáférhető dokumentuma a kiállítási ve-
zető, ennek azonban — kialakult értékdöntés szerint — nem módszertani
törvények ilyen vagy olyan megvalósulásáról kell számot adnia, hanem
„ismeretet kell terjesztenie”. Következésképpen: a kiállítási vezető
— mint műfaj — kívül esik a szakmai érdeklődésben.

c) A módszertani törekvések esetenkénti általánosítását célzó kezde-
ményezések rendszerint zátonyra futottak, legalábbis félbe-szerbe marad-
tak. Jól emlékszem rá (ismét az egyéni tapasztalati), hogy 1969–1970-ben
a Művelődésügyi Minisztérium múzeumi főosztálya kezdeményezésére fel-
osztottuk az országot, s megadott szempontok szerint jó néhány kiállítást
vizsgáltunk meg. Azzal a szándékkal, hogy tapasztalatainkat, szubjektív
vélekedéseinket valahol valakik majd általánosítsák. Az általánosítás el-
maradt. Hadd tegyem hozzá: alighanem a vizsgálatban részt vevők tunya-
sága, s nem a kezdeményezők hanyagsága következtében.

d) Olyan szakmai vélekedés alakult ki (gyanítom, hogy ebben része
van a Néprajzi Múzeum túl hosszú időn át tartó állandókiállítás-nélküli-
ségének), hogy a kiállítás „szükséges rossz”. A szakmai közvélemény min-
denesetre túl könnyedén veszi tudomásul, hogy kiállítási módszertanunk
olyan, amilyen. Pontosabban: vannak néhányan, akik szeretnek, s állító-
lag tudnak is kiállítást rendezni; ők — nyilván — valamilyen módszer
alápolják dolgoztak tíz éve is, s dolgoznak ma is. A nagy többség viszont
— mert ertzé szerint azt hirdetné messzehangzón, hogy nem tud, s ezért
nem is akar rendezni —, ha rákényszerül, ösztönösen a könnyebb ellenál-
lás irányába tájékozódik, vagyis a tudománynépszerűsítő sablonokhoz fo-
lyamodik. Ezek a sablonok pedig nem szakudományunkban, s nem a mu-
zeológiai gyakorlatban alakultak ki, hanem az időnként megújuló folkló-
rizmus megnyilvánulásai, s egyszersmind: a szakmát „ostorozó” kihívásai.

De ne dramatizáljuk a helyzetet! Végül is nincs abban semmi rendkí-
vüli, ha itt és most újra felfedezzük azt, ami részleteiben, gyarlón, bator-
talanul, de mégiscsak megvolt a 10-15 évvel ezelőtt készült (s azóta lepuszt-
tult vagy már le is bontott) kiállításokban. Fedezzük fel újra meg újra,
hogy milyen a jó kiállítás, ha ez látszik könnyebbnek. A hasznosabb azon-
ban mindenképpen az, ha a szándékok és törekvések kritikai minősítése
azonnal, nem 10-15 év késéssel „működik”.

Példaként ismét az egyéni tapasztalat. A gyulai kiállítást rendezve
— a magam számára logikusan, elméletileg is, módszertanilag is megala-
poztottan — a saját korukhoz képest időben „elmozdítottam” a néprajzi
tárgyakat: esetenként a XVIII—XIX. század gazdálkodási módját, áru-
termelését, társadalmi kapcsolatrendszerét a nyilvánvalóan a XX. szá-
zadban készült és használt tárgyakkal jellemeztem. Ezt akkor „módszertani
újításnak” gondoltam, jóllehet tudtam, hogy csak következetesebben

ADALÉKOK A PARTIKULÁRIS ISKOLÁK XVIII. SZ.-I TÖRTÉNETÉHEZ

TÓTH BELA

igyekszem végiggondolni, amit egy-egy kiállításban bátoritanul megvalósítva már láttam. Azért hittem jó ötletnek, mert azt akartam bizonyítani, hogy *nem* „az östörténet homályos alakító korszakai óta őrződött, őrződik a parasztságnál” egy-egy tárgy vagy tárgycsoport. A kiállításban is (mellesleg: tudományos igényű publikációkban is) dokumentálni akartam, hogy — meggyőződésem szerint — a népi kultúra egyes vonásai nem „ösi soron” olyanok, amilyenek, hanem a történeti-néprajzi kutatások legújabb eredményeit figyelembe véve elhelyezhetők a tipikust-atipikust is megkülönböztető abszolút kronológiai rendben. Mert számomra elsősorban nem az volt a bemutatás szempontja, hogy „még a XX. század közepén is megfigyelhető volt!” ilyen és ilyen jelenség (megfigyelhető volt, jóllehet ekkor már nem általános, nem tipikus); sokkal inkább azt a szempontot érvényesítettem, hogy a XIX. században mik voltak azok a jelenségek, melyek a közelmúltban készültek, használtak, úgynevezett néprajzi tárgyakkal, de cáfolhatatlanul a XIX. századi funkciójú, formájú, anyagú tárgyakkal bemutathatók. Vagyis: ha a XIX. századról akartam a kiállítás nyelvén „igazat” mondani, nem azt vizsgáltam a tárgyakon, hogy a XIX. században készültek-e, csak azt vizsgáltam: van-e olyan stílusjegyük, mesterségbeli jegyük, amely kizárja, hogy esetleg a XIX. században (vagy a XVIII. században) is készülhettek volna.

Mind ez ideig azt hittem, hogy lényegileg helyesen okoskodtam. Megerősített meggyőződésemben a gyulaival egyidejűleg készült ceglédi állandó kiállítás is. Ikvai Nándor — anélkül, hogy „menet közben” konzultáltunk volna — odáig elmerészkedett, hogy a XVI. század megazadasi természetének, állattenyésztésének jellemzésére is felhasználta (a régészeti eredetiek mellett) néprajzi tárgyakat. Elégé jelegzetes, a XVI. században cáfolhatatlanul használt (egykorú képes ábrázolásokkal hitelesített) eszközök voltak ezek, s módszerét „magától értetődőnek” tekintettem. Elég gyakran tartottam a kiállításon tárlatvezetést, tanúsíthatom tehát, hogy a laikus látogatók nem értették félre a szándékot: tudomásul vették a „legtisztább rekonstrukciót”.

Mert a rekonstrukció az ilyen módszer. A néprajzi tárgy korhoz kötöttsége „letagadhatatlan”, hiszen a régészeti eredetű tárgyak és a kortárs ábrázolások környezetében kell jelentést hordoznia, s azért a „legtisztább esetben”, mert az egykorú ábrázolások alapján nem a muzeológus „barkácsolt” pl. egy cséhadarót, hanem egy XX. századi eszközt kapcsolt bele egy többletjelentést hordozó összefüggésbe. Ezzel együtt utalni tudott rá: a XVI. században már jellemző eszköz lényegileg változatlan formában, funkcióban, anyagban, a XX. századot is megérte, jóllehet ekkor már (a kiállítás más részlete bizonyítja) a szemnyérésnek alapvetően más módszere volt jellemző, tipikus ezen a vidéken.

Akik végigolvasták az előre kiküldött előadásokat, most — joggal! — azt hitetik, hogy *Hofer Tamás* egyik megállapításával vitakozom. Pedig ha lényegileg egyetértek mondandójával, előadásának belső logikájával, inkább önvizsgálatot kellene tartanom, s nem részleteken kötőzködnöm. Hadd hangsúlyozzam tehát: csak a kiállítási módszertan kialakulatlanágára, egy jellegzetes „anomáliára” szerettem volna felhívni a figyelmet eltérő véleményünk exponálásával. Tíz éve meggyőződéssel hangoztatok, alkalmazok, s alkalmaznak mások is, akik távolról sem „tanítványaim”, egy apró módszertani ötletet, s most — az érdemi megvitatás, szakkritika hiánya, a kiállítárendezői törekvések-szándékok majdnem teljes visszahatalansága miatt — jó nagy késéssel kellett rájónnom: legalábbis meggondolandó, amit eddig a kiállítárendezés, a múzeumi módszertan „evidenciájának” hittem.

Manapság is sok szó esik oktatás- és nevelésügyünk kérdéseiről, mind a jelen, mind a múlt eredményeiről, problémáiról. A múlt feltárására vállalkozók elsősorban egy-egy területi kisugárzó erővel bíró, nagy hagyományokkal rendelkező iskola történetének a megírására vállalkoztak, s csak kevés példa bizonyítja, hogy az egyes községekben működő iskolák történetének feldolgozását fontosnak tartanák. Közismert, hogy ezek a községi 1-2 tanerős iskolák, valamelyik jelentős anyaiskola (pl. debreceni, sárospataki stb.) részeiként, partikuláriként működtek, s így azok tevékenysége hatással volt ez utóbbiak működésére is. Ez a hatás elsősorban csak az iskolarendszer felépítésében, az oktatási keret formálódásában jelentkezett, de az iskolai oktatás-nevelés belső folyamatára, az iskola közegében belül elfoglalt helyére vonatkozóan alig lehetett hatással. A községi iskolák vezetőinek egészen 1868-ig, de még ezután is jó ideig figyelembe kellett venniük a falu földesurának kívánásait, a településen élők gazdasági-anyagi viszonyait, az egyházi és községi vezetők állásfoglalásait stb. Mindezek a — csak egy-egy községben érvényesülő — hatások egyéni arculatot adtak a helyi iskolák működésének.

Írásos dokumentumok az iskolák működésére vonatkozóan csak a XVIII. század elejétől állnak nagyobb számban rendelkezésünkre. Ezek is elsősorban a községi Protocollumok, anyakönyvi feljegyzések. Rövid vizsgálódásunk is bizonyítja, hogy ezekben a jegyzőkönyvekben még nagyon sok feltáratlan, hasznosítható adat található, melyek feldolgozása közelebb viheti a kutatót a XVIII—XIX. sz. iskolaügyének a megismeréséhez. Olyan helyi kedeményezések is igazolják megállapításunkat, mint a vásárosnaményi vagy a soproni iskolatörténeti múzeumok kiállítási anyaga, a hajdúszoboszlói Gőnczy Pál-émlékszoba létrehozása. A tárgyi emlékek bemutatása mellett egyre több főiskolai, egyetemi szakdolgozat is arra vállalkozik, hogy egy-egy község iskolatörténetét dolgozza fel.

Ezek a kezdeti, szerény próbálkozások a rejtett értékek feltárásának lehetőségét és fontosságát bizonyítják.

E rövid kis dolgozatban arra vállalkozhatunk, hogy a bőséges anyagban tallózva kiemeljük s bemutassunk egy-egy értékesebb adatot. A debreceni Kollégium partikulái történetének feldolgozására vállalkozva jutottam el azokba a községekbe, melyek iskolatörténetre vonatkozó adatait itt most felhasználom. Sem földrajzi, sem szellemi község sem jellemzi őket, csak abban egyek, hogy több-kevesebbe ideig a debreceni Venerabilis Tractus, ill. a Superintendentia által kibocsátott rendszabályokhoz kellett volna igazodniuk. Ezt az igazodást azonban — mint már említettük — több helyi tényező erősen befolyásolta.

A XVIII. sz. elején, még mintegy 130 partikulája volt a debreceni Kollégiumnak, köztük Hajdúszoboszló és Sáránd iskolái. A század vége felé a partikulák között találunk — feltehetően időlegesen — olyan kis

beregi, nyírségi községeket is, mint Ilk, Gemze, Nyírmada és Lónya. Ezeknek a kis iskoláknak annyi köze volt a debreceni anyaiskolákhoz, hogy innen kértek tanítókat, akik az iskola szellemét, tantervét, tankönyveit vitték a vidéki gyermekek közé.

A községi tanítók, a XVIII. sz.-ban tanulmányaikat az anyaiskolában megszokva kerültek ki egy-egy vidéki iskola élére rektorok, praepceptorok 2-3 évre, majd többnyire visszatértek, hogy tanulmányaikat tovább folytassák, s hogy „mások is, akik az iskolában izzadnak, nyerjenek alkalmat a nagyobb előmenetelre.”¹

Igen változatos és érdekes képet kapunk pl., ha összehasonlítjuk az ezekben a községekben működő rektorok, illetve ahogy helyenként nevezték őket, oskolamesterék és praepceptorok fizetését. Legrégibbi adatunk Sáránd községből, 1712-ből való.² Az anyakönyv 314. oldalán rögzítették a debreceni Venerabilis Tractus határozatát, mely szerint ekkor az

Abécés tanulók	25 dénárt
Sillabizáló tanulók	50 dénárt
Olvasó tanulók	75 dénárt
Öreg tanulók	1 Ft 2 dénárt

fizették a tanítónak. A pénzbeli adomány mellett természetbeni juttatásokat is kapott a tanító. Így Sárádon „minden leánytól egy véka búzát vagy helyenként 1 véka árpát, canicularis (nyári) tsirkét”, s „mivel mindenütt fa nincsen, szalma elegendő”. Nagyon érdekes dolgokat tár elénk ez a néhány sor is. Bár ténylegesen nem utal a feljegyzés arra, hogy leányok tanítójának fizetéséről van szó, de ez kétséget kizáróan megállapítható a „minden leánytól” szavakból. Leányok oktatásával — egy közlemény szerint — még Debrecenben is csak 1708-tól kezdtek iskolai keretek között foglalkozni,³ s ezt elfogadva válik különösen értékes számunkra az adat: négy évvel a példaadó város után Sárádon is megkezdtek a lányok oktatását, ha csak alapszintű képzést adóan is.

A négy lányiskolai osztály tanítójának fizetéslevele mellett fentmaradt a fiúk iskoláját vezető rector fizetésjegyzéke is. Eszerint

Az Abecedarius	osztályba járók után	28 dénárt
A Collectori	osztályba járók után	50 dénárt
A Lectori	osztályba járók után	75 dénárt
A declinatio és grammatizáló	osztályba járók után	1 Ft 2 dénárt
A syntaxista	osztályba járók után	1 Ft 50 dénárt
A poeti	osztályokba járók után	1 Ft 04 dénárt
A retori	osztályba járók után	2 Ft 54 dénárt.

Hogy milyen és mennyi természetbeni juttatást kaphatott a rector, arra vonatkozóan nincs adatunk. De szinte magától értődik, hogy ilyenek is kellett lennie, hiszen ha számítással vesszük, hogy ebben az időben 10-12 gyereknél többen nemigen látogatták az elemi iskolákat még Debrecenben sem, akkor a tanulók után fizetett évi 5-8 Ft aligha lehetett elég önmagában a megélhetésre.

A fiúiskola rectorának fizetésjegyzékéből feltételezhetjük, hogy — legalábbis egy időben — Sárádon teljes hatosztályú gimnázium működött.⁴ Akkor pedig a rector mellett legalább egy praepceptorok is működnie kellett. Ezt azonban írásos adat nem támasztja alá.

Valószínűnek látszik, hogy ez a fizetési rend sokáig érvényben volt Sárádon. Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1755 után (amikor az anyakönyv-

vet megnyitották) is fontosnak tartották rögzítését, s az, hogy csak 1815-ben jegyezték be az új fizetési feltételeket az anyakönyvbe.

Néhány dénár eltéréssel hasonló fizetést adtak az iskola rectorának 1712-ben Szoboszlón is.⁵ A különbség azt mutatja, hogy Szoboszlón lefelé kerékkítotték a Venerabilis Tractus Debrecinensis állásfoglalásában megjelölt összegeket. Pedig a rektoroknak nyilván nem volt mindegy, hogy pl. 25 vagy 28 dénárt kapnak-e az abecedarius osztály tanulóitól. A fizetési összegek megállapításánál két egymásnak ellentmondó törekvést figyelhetünk meg. Az egyik törekvés nyilván a tanítókat sarkallta arra, hogy az első elemiben (az abecedariusoknál) minél több gyereket tanítsanak meg a betűk, számok ismeretére, az írás, számolás alapismereteire. A sillabizálók közé, ahogy a sárándiak érzékletesen fogalmazták, csak azok jutottak, akik ezekkel az elemi ismeretekkel már rendelkeztek. Arra pedig, hogy az ebbe az osztályba kerülő gyermekek valóban ismerjék a szükséges alapokat, a rektorok felügyelője, a mindenkor pap ügyelt. Ez a törekvés tehát a tanító ösztönzésére szolgált: ha megtanította az alapismereteket a tanulóknak, a második osztályban (a sillabizálók) már 50 dénár fizetést kapott tanulóként.

Ennek az ötszönző rendszernek ellentmond, hogy ezeket a fizetési feltételeket egy-egy településen mind kevesebben tudták teljesíteni, ahogy a gyerekek egyre feljebb kerültek az osztályokban. Ebben a rendelkezésben is kereshetjük az okát annak, hogy oly kevesen jártak még az elemi iskolába is, s hogy a tanulók létszáma az említett területeken (de máshol is) száz év alatt alig-alig emelkedett néhány fővel. Ez a körülmény pedig visszahatott a tanítók jövedelmének alakulására. A természetbeni juttatások, melyeket az egyházközségek minden tagja erejéhez mérten kötelesek volt adni, enyhítették a tanítók gondjait.

A tanítók megélhetési nehézségeire utal, hogy 1768 májusában a Venerabile Consistorium elrendeli, hogy a tanítók életkörülményeinek a javítása érdekében a „férfi és leány iskolákban tanuló árva gyermekek taníttatásokról eránt... a férfi árva gyermekek akár hányan legyenek a szt. Eklésia árvái, Tiszteletes Rector uraiméknak hat köből búzát, a leány árva gyermekek taníttatásokért pedig Tanító uraiméknak külön-külön négy-negy köből búzát” tartozik fizetni az Eklésia.⁶

A megélhetési gondjainak fokozódását, az iskolai oktatás egyházi jellegének erősödését mutatja a Lónyán 1778 után keletkezett fizetéslevél.⁷ Az „Abecisták míg sylabizálnak fizetnek 8 poltrát, minekutána olvasnak 8 garast, akik Kis Kátét, Enekeket és számokat tanulnak 2 mariast. Ezenkívül minden gyermek canicularis tsirkét.”

Szoboszlón is sűrűsödnek a megélhetési gondok. 1787. március 11-én a városi tanács előtt kéri a leányok tanítói: Józsa János és Szatmári Ferenc fizetésük javítását.⁸

„1. Hogy tűzfával segítsenek

2. Hogy Conventionalis Levelekbe... az vagyon ígérve, hogy forgó földjeik léznek, tehát abba kívánának részesülni léznek, tehát abba kívánának részesülni

3. Mikor másoknak füvet osztanak, ide is a gyának,

4. Tanítványaik bérének behajtásánál segítséggül legyen a N. Tanács

5. Mivel az Arvákért 6-6 köből Tavasz Buza vagyon ígérve, tehát ne rozssal vagy kétszeressel fizessenek.

6. Hogy valami Kamarát vagy Conservatoriumot építsenek számokra,

7. Hogy udvaraik be keritessenek”.

A tanács a tanítók kérésére ezt válaszolta:

„Ad 1–3 nr. Minthogy a tűzifa és a fűből kívánság a Conventionalis levelen kívül való: az eránt semmi írásbeli ajánlás nem adattathatik, hogy abból osztán valóságos obligatio származzon,

ad 2 nr. Curator Uraméknak imponátott (feladatul adták), hogy azon szorgalmatoskodjanak, miképpen lehessen a forgó földekbe részesítettnek 6 kegyelmiket a Tilalmas nélkül,

ad 4 nr. Valamikor a tanítványoknak morosus (késedelemes) szüleit fel adják Tanító uramék: mikor a N. Tanács, illeendő és tartozó assistentiával fog lenni.

ad 5 nr. Curator Uraméknak imponátott, hogy ha a Conventus Levébe Tavasz Buza van írve azt adjanak, vagy ha az veszteséggel nem lehetne, kétszerrel bonificialjak.

ad 6–7 nr. Minthogy mind a Conservatorium mind a Kerítés szükségesegek, tehát idővel Curator Uramék azokat is fel fogják állíttatni.”

Vagyis tűzifa, fű (széna) nincs, búza, föld van, kerítés, kamra majd lesz! Elégé csekély előrehaladás. És ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a tanítványok, akik közül alig volt szoboszlói lakos — főleg a felsőbb osztályokban — csak nagyon lassan tettek eleget tandíjfizetési kötelezettségüknek, egyáltalán nem irigylésre méltó a tanítók helyzete. A tanítókkal szemben egyre nőttek a követelmények. Ugyanezen a fent említett Tanácsgyűlésen pl. „Kántor Demeter István urnak meg parantsoltatott, hogy a Német nyelvet a' maga Tanítványinak szorgalmatosan, mindenek felett tanítsa a felséges rendelkezések ereje szerint.” Tudjuk azonban, hogy milyen nagy nehézségekbe ütközött a „szorgalmatos” tanítás valóra váltása egy-egy kis iskolában. Az 1783-ban Sárándon készített leltár szerint pl. „A fiu iskolában van egy fogas, egy asztal, egy nyoszolya, egy désa, Leány oskolába egy asztal.”¹⁰ S nincs egy pad, tábla, s nincs könyv! Valószínű, hogy ez egy igen kirívó példa, hiszen néhány kilométerrel arrébb, Szoboszlón az iskolai könyvtárban már ekkor 34 könyv van!¹¹ néhány évvel később (1792) pedig már arról hoznak határozatot, hogy:

„A férjfi gyermekek oskolája téglából építtessék, s hogy a Declinistáknak és a Conjugistáknak Praeceptor hozatassék illeendő Saláriumra”. Alig egy hónap múlva már kijelölték a praecceptorokat is. „A Declinisták és Conjugisták Praeceptorának fizetése meghatározott: Hatvan forintok és hat köből Elet kenyérnek és hat köből Arpa rendelettek. Ugyanekkor praecceptorának tétett T. Sz. Miklósi Emericus. Rector Nagy György ur”,

1793 áprilisában elhatározzák, hogy a fiú gyerekek iskolájában ez évben 4 osztály épüljön köből „mindenik Classisnak széle harmad fél Kloster, hossza negyed fél Kloster legyen, bolthajtásra legyenek.” 1794 januárjában pedig kimondják, hogy külön praecceptorra legyen a Conjugistáknak és Grammatistáknak, és külön a Declinistáknak, s legyen kántora is az eklézsiának. Egy hét múlva pedig arról határoztak, hogy a Grammatisták, Conjugisták és Declinisták ezután a tandíjat, s a természetből fizetést ne a rektoroknak, hanem a praecceptoraiknak fizessék.¹² A települések gazdasági viszonyai, vagyoni helyzetük nagy mértékben befolyásolták az iskolák külső kinézetét és felszerelését is. Lónyán pl. az 1790-es években így fogalmazták meg az „oskolamester” fizetésével:¹³

1. Minden gazda akar szegény akar tehetősebb legyen, ad egy tetés véka buzát rostálva, ha pedig gabonával váltánna fel, tartozik egy tetés véka és letsapva fél véka gabonát adni.
2. Minden gazda ad 1 szekér fát.
3. Garas pénzt fizet minden gazda öt polturát [Dr 15 (dénárban 15)]

4. Enek szós halottért a V. Tretus végzése szerint négy garas, praedikáció-sért 8 garas, koporsó betételekori énekésért különösen négy garas.
5. Gyermekek tanításáért az Abecézestől 8 garas, bele tudván a Sabbathait. Mihelyt jó olvasó és azon túl ha könyv nélkül tanul is Kis Kátét vagy Solvánt, fizetnek több, 16 — tizen hat garast, bele értvén ebbe is a Sabbathait.

Szántó föld vagy kaszáló:

1. Egyik mezőre Tóháton vagyon két pallag Kaszáló, mely ha jól terem vagyon rajta vontató — két szekérkével, amit, hogy gazos, az Ecléziás ki irani és ennél fogva véketni tartozik. Szomszédja ezen két földnek északról ról az Ország uttya mellett Pető Mihály, Délről Szigeti Mihály szántóföldjei
2. A másik mezőre vagyon Nagy Kaszáló Középen egymás mellett két, de má most edyve lett darab föld, a mellyen két — 2 szekér széna meg terem, szomszédja napkeletről Pető Ferentz, Napnyug. Biri Ferentz. Ezeket le kaszálni, fel takarni be hordani a lakosok tartoznak.
3. A Nagy és Kis Lónyai Rectorokhoz a Tekintetes földes Uraságoknak az a Gratzája, hogy kettőjük részére, a mikor makk terem 3, az az három császár aranyakat adnak”.

Ilyen helyen nem vándorolt el néhány hónap után a tanító, rendben volt az iskola épülete és felszerelése is. Ennek bizonyítására is számlatan adat áll rendelkezésünkre.

Az 1790-es évek egészséges erjedést hoztak a magyar közoktatásban is. A Ratio Educationis után II. József túrelmi rendelkezése hatására fel-legezhettek a református iskolákban is. Az iliki református egyház például már a lónyai fizetési rendhez hasonlóan, de jóval szegényesebben fogalmazta meg az „oskola mester béreinek rendit.”¹³

1. Minden szántó vető gazda, a ki maga telekében lakik egy véka Gabona és egy negyed rész Buza, a kitül lehet és e mellett egy garas.
2. A Predikátor engedelméből ki szakasztván, nyolcz gazdák adnak két-két szekér tűzi fát
3. Feleséges szellérek és feleséges szolgák 4 garast
4. Özegek vagy magános személyek 2 garast
5. Tavasszal szántani tartozik az Eklésia
6. Halott temetéséért, ha pred.(ikátios) 8 gr, ennek híján pedig 4 garas

Oskolabéli gyermekekért való Didaectrum (tandíj)

1. Ha Abécés, akár Sillabizál, akár olvas négy garas és egy véka Sabbathale (itt termés, gabona)
2. Ha Kis Kátét, Sz. Historiát olvas, akkor nyolcz garas és egy véka Sabbathale
3. Ha Zsoltárt, Számokat vagy Írást tanul két máriás és egy véka Sabbathale”

Talán még az „Oskolamesteri” fizetésével kínálkozik ebbe a sorba. Gemzse nevű kis községben 1798-ban határozták meg a Rector fizetését.¹⁴ Eszerint:

1. Minden egész bért fizető Gazda ad két véka gabonát (Nemzetes Nagy Péter uram buza is két vékát)
2. A fél bérések egy-egy véka gabonát
3. A feleséges szolgák egy-egy negyed izé gabonát
4. Fát ad az Eklésia tizenhat szekerral a Praedikátoréból szakasztván ki, a gyermekek is dében és reggel visznek egy-egy darabot Szt. Mihály naptól fogva Szent György napig.
5. A Predikációszó halottért fizetnek 8 — nyolcz garast, ének szóért pedig négy garast.
6. Abécés gyermek ha olvas is milyenképpen teszi, négy garast, ha Kátét tanul 8 garast
7. Az énekesek nagy és apró számokat tanulók két — 2 máriást.
8. Declinisták és Comparatisták is két máriást,
9. A Conjugisták három — 3 máriást
10. Ha a magyarban is feltanulnak u.m. Nagy Catét három 3 máriást

11. A más vallásuak egy fizetnek, amint a Rectorral megegyeztek
12. Minden gyermek ad egy-egy véka Elelet
13. A Pápsták és az oroszok egy garast."

Egymás mellé helyezve ezt a három fizetéslevelet, minden különösebb elemzés nélkül is jól kiolvasható belőlük az adott település gazdasági helyzete, lakosainak vagyoni állapota. Az adatközlésen túl nem feladatunk most a részletesebb összevetés, de egyébként az iskolai életre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a kis falusi partikulákban a Superintendentencia növekvő oktatási, fegyelmi követelményei is szerepet játszhattak a fizetéslevelek egyénibbé, differenciáltabbá válásában.

Az intézkedések egy része a valóság reális számbavételére mutat. 1795-ben pl. „A külső iskolákban azoknak a Gyermkeknek, kik rend szerint, tsak két s három esztendeig szoktak feljárnai a Deák nyelv helyett tanítódjék a Vallás, a Keresztyén erköltsi Tudomány, a Bibliai História, a folyvást való és értelmes olvasás, s a Szép és helyes írás, a Számvetés és az énekés mestersége, a közönséges életre meg kívántató dolgokkal edjütt”.¹⁵ Mi más ez, mint egy részletes, s a kor igényeit figyelembe vevő tanterv. Nyilván érzékelték a helyi tanítók, papok, a Superintendentencia, hogy a falusi gyermekek jelentős része nem jár az első három osztálynál többet, s az ekkor tanult kevés latin tudással nemigen tudtak mit kezdeni. Ezt felismerve határoztak úgy, hogy csak a 4. osztálytól kezdve tanuljon latinul az, akinek a szülei vagy tanárai úgy kívánták.

A tanítók fegyelmezésével is sokat tördeltek. Tudjuk pl., hogy az 1790-es évektől szigorúan megkövetelték, hogy minden rektor vezessen egy olyan füzetet, amelybe óráról órára beírja, hogy mikor mit tanított, s a pap ezt hetenként köteles volt ellenőrizni; hogy negyedévenként a papnak jelentenie kellett a véleményét a tanítóról, s oktatási módszereiről.¹⁶ Minden alapja meglehetett a Superintendentenának a következetes, szigorú számonkérés, mert a különböző protokollumokban igen sok olyan bejegyzést olvashatunk, amely a tanítók fejelemtéséről szól. Szobozsón pl. „Józan János uram a leány gyermekek ellen való keménységgel vádoltatott, nevezetesen pedig, hogy a Mátyus leánykájának háta gerintézt vagy ütés vagy a mint mondatik a leánykának a székhöz való csapásával úgy elrontotta, hogy a leány megörbödött.” „Szathmári Ferentz uram egy ide való betsületes és Hivatásokat viselt személyre motkosk és illelen szókkal telley levelet küldött.”¹⁷ Nyíradán azt határozták, hogy „Rector uram pedig intessen meg, hogy a féle reá töréseket a Harangzónán véghen ne nygven... és minden belső emberhez illelen indulatokodásokon felhagyon.”¹⁸

1795-ben a bajok orvoslására a Superintendentencia egységes rendeletet adott ki. Megőrizte a rendeletet, többek között a nyíradai anyakönyv is.¹⁹ Adatközléseink sorát ennek bemutatásával zárjuk:

„Mélto és fájdalom panassza egynehány Esztendőök óta kivált a nagyobb Ekklesiáknak, hogy Oskola mestereik többnyire hűségtenül folytatták hivatalokat, allig van valami láttatya tanításoknak: találtanak közöttök engedetlenek függeni nem akarók, kényesek, büszkéek, öltözettyekkel nem oskola mestert mutatók, hanem az Uri rendeket majmolto; híjjába való emberek, elbizodók, részegesek, fesslett erköltsékek, gyanus társalkodásuak, a Helységek, Városok vagy Ekklesiák Előjáróit nem betsülők: hanem azok között gyakorta gyüllötsétek, veszekedéset szerzők, de igen kevesen találtanak pedig a kik mind erköltsökre, mind egyéb tulajdonságokra mére alkalmas Tanítóknak.

Az ilyen veszedelmek és meg sirathatatlan károkat okozó embereknek meg zabolászására, és az lehet meg jobbítására, ha pedig ez nem lehetne ki írtására a következőket rendel el kívánja ezen Superintendentencia Consistoriuma meg

tartatni; ide foglalván némelyeket azokból is, mellyek Canonainkban parantsolatnak: rész szerint azért, mivel némely Ekklesiák előjárói azokban nem igen jártasak; rész szerint pedig azért, mivel találtanak olyan értelen Oskola mesterek, a kik magokat azokhoz intenzi nem tartják kötelességeknék, nem tudván, vagy meg gondolni nem akarván, hogy azok a Canonok az ország Törvénye által is meg vagynak erősítettve... Így a Canonok meg rontása, akár az Ekklesia előjárói, akár az Oskola mester részéről essen, maga után fenytéseket, vagy büntetéset húzó teieleket.

1. Minden Predikátor és Ekklesiál Előjárók a XCIX. Canon szerint a Helybéli Oskolának egyszersmind inspectorai is: de hogy ezen inspectio vagy vizgázás az Ekklesia részéről annyival jobb móddal gyakoroltassék, szükség, hogy minden Ekklesia, mihelyt ezt a rendelést veendi, mindjárt válasszon a maga Tagjai közül kettőt a Prädikátor mellé és a szerint minden Ekklesiában három inspector, vagy vizgázó legyen, a kik szoross kötelességeknék tartásák az Oskola mesterre, annak tanítására és maga viselésére való vizgázást. Ugy folytassák azonban ezen Hivatásokat, a mint az allendőök kívánáya, ha azt a vizgázást az Oskola Mesteren való uralkodásra, annak zaklatására, betsületes tanítványi élet való é vesztésére ne fordítsanak, hogy így a LXXIX Canon szerint annak méltó panaszokodásra okot ne szolgáltatassanak. Melly ha szolgáltatónék a Tractus Seniora mindenkor meg fogja halgatni, egyéb eránt pedig minden Oskola Mester mulhatlan kötelességek tartsa az Oskolára vizgázóknak tartozó engedelmességet a XCIV és a XXVIII Canon szerint in Minoribus.

2. Az Oskola Mester ezen három vizgázóinak hire és engedelmé tsak egy letzkét is el ne mulasson, annyival inkább más Helységbe vagy városba akár melly dolog végett is engedelmé nélkül menni ne bátorodjék. Akármelyiket is, ha hir nélkül teielekendi, a menyit letzké mulaszt, annyit forint fogodjon meg betsületes, a kisebb oskolákban pedig annyit, a menyit szokott járni egy prädikációs halottól a Mesternek.

3. Az Oskolára vizgázók adják ki az Oskola Mesternek mit mikor tanított, hogy azt meddig végezte el, fő kötelességül téven az Oskola Mesternek, hogy az ne annyira tanulasson a gyermekekkel, hanem tanított, mindent meg magyarázzon, meg világossítson, úgy hogy a mit a gyermek könyv nélkül tanul is, már azt hallásból, és a meg magyarázásból alkalmasint előre is tudhassa.

4. Tartozik okvetlenül minden Oskola Mester minden vasárnap valamely e végre ki nevezendő órán, vagy időben számat adni az oskolára vizgázóknak mind azokról, mellyeket az előtt vagy Heten tanított, fel jegyzendő minden nap és meg kiöltözött a Reggelt és Délyesti órákat e végre készített könyvből minden mit és meddig tanított. A Prädikátor pedig vizgázó társával együtt a maga nevével hasonlóképen alá írni minden vasárnap az eddig tanítottaknak, el nem felejtven a napot és esztendőt is fel jegyezni. Ezt a könyvet, vagy Diáriumot Visitatziókor a Tractus Seniora elő fogja kérni és azt is belé írja, hogy ezt látta.

5. Szükség, hogy az Oskolára vizgázók, akár edjütt, akár külön külön az Oskolába gyakorta meg fordulynak és végre járjanak, ha mind azok, a mellyeket fel adott az Oskola Mester jól tanította é? Néha pedig tsak úgy forduljanak el, hogy a gyermekek meg se kérdézzék, hanem egy órást is ott töltvén tsak halgassák mit az Oskola Mester tanított, nem is é az időt felmondással é.

6. A melly Oskola Mester vasárnaponként az általa tanítottokról számat nem akar adni, annyival inkább a ki az Oskola vizgázók iránt illendő betsületes és tisztelettel nem viseltetnek; hanem az okot vagy szóval vagy teielekétével meg sértene stb.: hivattassék az ilyen vakmerő és engedetlen ember az ekklesia gyűlésében és ott feddettessék meg, ha pedig ez kevés volna, vagy nem használina és többször is történnek, vivődjön dolga az Oskolára vizgázók által a Tractus Törvény székire.

7. A melly Oskola Mester akár tudatlansága, akár a Tanításban való restsége, heverése, s ide s tova való járkálása miatt hivatalyát haszonnal nem folytatytta, Tanítványi sem a tudományokban, sem a jó erköltsökben nem épülnek, sőt az oskola pláhb szál: akár továbbá legvetlenkedésivel, akár borozásával, evanus társalkodásával, éjszakai mulatozásával, vagy egyéb erköltselenségével botránkozt az, adódjon a Tractus Seniorának, és a Tractus gyűlésében megvizsgáltatván, ha érdemli közöe időben is mozdították ki Hivatásból, még pedig úgy hogy fizetése vagy egészen vagy némely részben fogódjon el és azon a költség kivül a melly kívántatni fog más Oskola Mesternek állítására, el fogandó fizetése, az Oskola és árva gyermekek szükségének ki pótlására fordítsanon.

8. Hogy pedig az olly tsalárd embereknek fizetése, a kiknek fő czéllya az Oskola mesterség folytatásában nem az, hogy szorgalmatosan tanítsanak és az által a Közönök használtassanak, hanem tsak ez, hogy pénz gyűltessenek, ki gdagodhatassék, mikor kívántatni fog el forint el fogódhatassék: tégyen minden oskola ilyen rendelést, hogy az Oskola Mester fizetése ne maga által, hanem a Curator által szeddődjék be.

9. Az Oskolára vizgázók el ne mulassanak minden harmadik hónap végén György napjától fogva számláltván, számat adni az Oskola állapotjáról, még pedig

ügy, hogy a prédikátor külön a Tractus Seniorát, az Ekklesiá Előjárót közül választott vizsgálók pedig a Tractus Coadjutor Curatorát minden kedvezés nélkül tudósítsák az Oskola Mester tanításáról, erköltséről és maga viseléséről.

10. Tudva lévén a Superintendentia Consistoriuma előtt az is, hogy némelyik Oskola mesterek annál fogva nem gondolnak az Oskoláival és annál fogva vete-mednek el erköltsökre, s magok viselésre nézve, mivel az Ekklesiában némely Előkelő embereknek szorosabb esmerettségbe jutnak, ezeknek pártfogásában bíznak, sőt olyan Tagjai is vágnak némely Ekklesiának a kik az Oskola Mestereket adták tanításnak, bizony, társalkodni, néha az Oskolában is az erköltsök elcsúsztatásának, idejét ellopni; és az Oskola Mesterek ezekhez való biztokban lesznek engedetlenek, és azoktól a kiktől kellene nem függökék. S ugyan ez az oka, hogy alig van olyan Ekklesia, a melyben a leg haszontalanabb, s leg feleslebbe Oskola Mester mellett is némelyek ki ne kelének, pártjára ne állanak; mely miatt hasonlások támadván az a rész, a mely az Oskolának javát kíváná, sokszor nehezen boldogulhat. Az Előjáróknak tehát mulhatatlan kötelessége hiszen az Ekklesiának ilyen ártalmas Tagjait kéri vagy megint. Ha pedig kérések sikertelen találna lenni, tartoznak az Oskolára vizgatók az ilyeneket a Tractus hű Seniorának és Coadjutor Curatorának neveik szerent bé az ilyeneket a Tractus hű Seniorának az Oskolának társaságától el tiltani, s ha nem engedelmekednek hivatalyokból akármikor is ki mozdítani, jól meg jegyezven, hogy a Tractus mindenkor meg itéllye, hogy addig való szolgálatyért érdemelt e valamit a ki mozdítandó Mester? és mennyit? és annyi fogadják el fizetéséből a mennyit itél a Tractus.

11. Mivel továbbá némely Ekklesiákban egyéb aránt jó Lelkit: de olyan Előjárók is találtak, a kik az Oskolának alább szállást, romlást jól látták, az Oskola Mesterek minden hibát, feslettségeit is jól tudják: még is annak a szokott egy három esztendő előtt való ki mozdításban teljességgel nem munkálódnak, hanem azt el tűrik tuszán e féle vak és tévelygő vélekedéseknél fogva, hogy őket a hibjavaló ember ne átkozza: azt az Ekklesiát ne gyalázza. Vegyek tehát ezután minden Ekklesiák Előjárói szivekre a következők.

a) Hogy mivel az embernek egész élete és állapottja nagy részint gyermek-kori neveltettséssel és tanításással függ, anyi esküvő, káromkodó, hazug, másokat meg tsaló, részeges, tolvaj, veszekedő, verekedő, paránza ember azért vagyon főképen, mivel az emberek gyermek koriban rosszul neveltettek, rosszul tanítottak, a vallás és kegyesség szivekbe nem tsegettetődt; sőt a rossz nevelés és a rossz tanítás miatt nem tsak ártalmas Tagjai, s lakosi készünek valamely városnak, vagy városnak, hanem el esnek e miatt az emberek örök boldogságotól is: szorosabb és több kötelessége nem lehet hát akármely Ekklesiá Előjáróinak, mint az arra való vizgázás mitsodás az Oskola Tanítója, miképen jár el hivataljában, miképen készíti a gondviselése alá bízott ártatlan gyermekeket mind e jelen való, mind a következők életre nézve, és ezek szerint

b) Valamint alig lehet nagyobb hasznót tenni valamely helységnek, vagy városnak mint az alkalmatos, jó erköltsű, szorgalmatos és isten félo oskola Tanító és valójában meg érdemil a közönséges szeretet, betűilletet, és fáradozásának jutalmát az ilyen Tanító: úgy nagyobb kárt és romlást akárki sem okoz vala-féle falunak vagy városnak, mint a hűseletlen, az Oskolával nem gondoló, és feslett erköltsű Oskola Mester: mert azokból a szegény gyermekekből, akik az ilyen Tanítónak keze alól jönnek ki azért tsalnak idővel Istenrel nem gondoló és láros Tagjai valamely falunak, vagy városnak: azért nintsen idővel azokra nézve semmi haszna a szüntelen való prédikálásoknak és közönséges intéseknek is, mivel gyermek kori Tanítójoknak hűseletlensége miatt tudatlanul gyajják el az Oskolát, Vallásokat nem értik, nem tudják és az Isteni félelem nem gyökerezett meg szivekben. A miatt lesznek tolvajokká, hazugokká, hamis lelkűeké, káromkodóká s a. t. és eképen boldogtalanokká mind e életben, mind a következőkben. Következésképen az ilyen Oskola Mester nem, hogy jutalmat és fizetést érdemelne, hanem méltó az érdeme szerent való büntetésre. Es így

c) A midőn valamely Ekklesiá Előjáró észre veszik, hogy ilyen veszedelmes embert találtak hitetni Oskolájokba és annak megbízhatóságban vagy ha ezt nem reményelhetők annak ki mozdításában nem igekeznek, hasonlóká lesznek az olyanPásztorokhoz, a kik a nyájait farkasra bízák. Ez az ilyen Oskola Mesternek ki mozdításából nem hogy gyalázat haramol az Ekklesiára, vagy annak Előjáróra, hanem nagy betűilletet és tisztesség mind az Isten, mind az emberek előtt. Ditsértetni fognak mindenkéül, hogy nem engedték ártatlan kisdeteiket és kedves gyermekeiket tudatlanságban, erköltselenségben neveltetni és boldogtalanokká tettetni. Es akármint mitsodoljon egy ártózkodó valamely tulajdon hibáért, vagy erköltselenségéért, mozdított Oskola Mester, azzal tsak a maga lelkét terhel és az e félkre mindenkor és igazán igazán megint tsak azt mondja: hogy egy Ekklesia sem tartozik valakit azért tartani, annak azért fizetni, hogy hivatalyát a reá bízott gyermekeknek meg sirathatlan káraká vélytassa. Ugy hogy ha valamely Oskola Mester hivatalyából teendő ki mozdítás miatt szerentsélen talái is lenni, szerentsélességét nem másnak, hanem egyedül magának köszönheti. Azonban ez is bizonyos lévén, hogy egy embernek szeren-

tsétienségénél sokkal nagyobb tiz, husz, vagy ötven-hatvan szegény gyermekek szerentsélessége, a kik holtig adják az árrat vagy talán holtoit után is gyermek-kori rossz tanításoknak.

d) Akármely Ekklesiá Előjárói el tűrik, meg szenvedik az olyan Oskola Mester, a ki felől jól tudják, hogy hivatalában igazán el nem jár és naponként nem hasznót, hanem meg fordíthatatlan kárt okoz a reá bízott gyermekeknek, az ilyen Előjárók részévé lesznek az ilyen Oskola Mester büneinek és önként való eszöké a gyermekek romlásának és jövendőbeli boldogtalanságának. Vegyek ezeket szivekre a Predikátorok is és gondolják meg, hogy Hivatalyoknak folytatása nem tsak abban áll, hogy a rendelt napon és órákon prédikációkat és közönséges köznyörgéseket végez vegyék; hanem annak egy fő része az oskolákra való vizgázás, előttök tartván a többek között ezt is, hogy keveset használ a prédikálás, ha gyermek korokban értelmes és istenfélo halgatók nem készüdnék.

12. Mindezeket lett kiterjeszteni a Léány Oskolákra és azoknak Tanítóira is: úgy a nagyobb Ekklesiákban azokra a kik Praeceptoroknak nevezetnek, legutolsóbakra ezt is meg jegyezven, hogy gyermek forma éretlen Ifjakra a leg alább oskolát se kellene bízni, hanem ezek helyett meg értt és rendes emberek kellene tartani. Mind ezek is tartoznak magokat a fellyebb való rendelkezéshz alkalmaztatni.

13. A Superintendentia már ki nyomtatattá a Tanítók kötelessége, a tanítani valókát, azoknak rendit és módját, a mint azok az itt levő Collegiumra nézve ki adották. De mivel azokat minden külböszeg nélkül minden Oskolába be vinni nem lehet, szükségelen lévén nevezetesen és tsupa idővesztés a kisebb oskolákban a Deák nyelv tanítása, a mely tsupán csak az olyan gyermekeknek való, a kik tanuló emberek kívánának lenni. Válasszon tehát minden Tractus mind a Curátorát, mind a Predikátorok közül olyanokat, a kik a közelebb említett és nyomtatásban ki adott tanítás módját megnévén, és ki válogatván a tanítani valókat a szerent tégenek rendelkeztek minden Ekklesiából oskolában a mint annak állapottja és környül állásai kívánnyak és az Oskolára vizgatók a szerent adják osztálni ki a 3-dik szám szerint az Oskola Mestereknek. Következésképen minden Tractusban a rendbeli oskolák legyenek: olyanok t. a hol tsak Magyarul és olyanok, melyekben a Deák nyelv is tanítódjon. Az alatt pedig tanítsanak az eddig való mód szerint.

14. Mivel továbbá az Oskola Mesterek fizetése ahöz képest vagyon jobynyira intzve a mint a gyermekek a Deák Grammatikának és vagy amaz részét tanulják, mint a Declinátót. Tegyem minden Tractus olyan rendelt, hogy a mely oskolában a Deák nyelv nem fogna ezután tanítódni, azt a fizetést más egyének tanításához kösse, vagy pedig az oskolába való járásnak esztendőjéhez; úgy mind azonsált, hogy ha világosan ki jőne, hogy az Oskolában nem egy kettő, hanem több gyermekek is talátának, a kik olvasni nem tudnának és annak a Mester volna az oka, az azokból járó fizetése is a Tractus meg itelése szerent el fogdjón.

15. Minden Oskola Tanítója minden esztendőben kétszer tegyen exament: mind a két examen idejét a Tractus fogja meg határozni, és arról is rendeltet fog tenni, valamely gyűlésében, hogy melyik Oskolának exameniére, melyik szomszéd predikátor tartozik okvetetlen menni és annak minémiségéről a Senior ezt is tudósítani.

16. Minden examenben adja fel az Oskola Tanító hányszor mulatta (mulasztotta) el a letzkéjét minden tanítványja akár engedelmel akár a nélkül. Így annyival inkább ki fog tetzteni mind a gyermekek tudatlanságának az oka.

17. A mely Oskola Tanítója legkisebb hasznót sem tettek is, és a kik elten az Ekklesiá méltán panaszolokodhat is: eddig mindazáltal többnyire jó és ditséző bizonyág levelekkel bocsátóttak el az Ekklesiától: ebből a hibás vélekedésből, hogy azokat nem akarják szerentsélessékké tenni, hanem hibáikról meg engednek. De vegyek gondolóra ezután az Előjárók, melylyhisz fordult dolog és szerentsélesség Ekklesiá nevével valakiről hamis tanbizonyoságot írni, vagy adni, vagy ha adódjon és íródjon azt is el nézni, s benne meg bótítani.

18. Nem elég lesz pedig valamely oskola Tanítóknak tsak az Ekklesiá részéről 2 helybeli predikátor neve alól irásból adódott bizonyág levél: hanem mulhatatlan megkívántatik, hogy bizonyág levelet mutasson a Tractus Seniorától és mind a két rendbeli bizonyág levélben valamint tanításáról és álltyában maga viseléséről: úgy különösen az öltözétének állapottyához illő vagy illetlen állapottyáról emlékeztet tevdjön. A mely Oskola Tanító ilyen két rendbeli levelet nem tud mutatni, a másutt bé ne vetevdjön. A ki pedig Akadémiaakra szándékozik, annak külbömben sem a Professorok ajánlást nem adnak, sem ebben a Superintendentiában Predikátorai hivatala nem bótíttatik.

19. Ezen rendeltet Tiszteletes Uramék minden Ekklesiában minél előbb kioldják el és ezt minden Ekklesiá a maga szómórá terj, vagy irassa le, mind az Ekklesiá, mind külön a Predikátor, mind pedig az Oskola Tanítója: ide értvén mint fellyebb az Léányok Tanítóit, s. a. t. A Senior pedig minden vizlátókör nézve meg, hogy ez a rendelés meg van e mindenki helyven.

Ki adta Debrezuten Junius 20 dik napján 1795. eszt. Pred. Benedek Mihály mint a Superintendentia Hites Nótáriusa."

Ez a rendkívül alaposítással, körültekintéssel készült rendelet tulajdonképpen összefoglalója mindazoknak az egy évszázad alatt felgyülemlett problémáknak, amelyek a XVIII. sz. protestáns iskoláinak oktatási, nevelési kérdéseiben, a tanítók felkészültségében, magatartásában, s a faluban elfoglalt társadalmi helyük megítélésében jelentkeztek. De nem járhatunk messze az igazságtól, ha kimondjuk, hogy ez a rendelet tekinthető annak a változásnak a kiindulópontjává is, amely majd a XIX. század első éveiben teljesedik ki: a magyar nyelvű, s a nyelvújítást is figyelemmel kísérő, a pontos tanterveket, s az ezeket szolgáló, egységes tanterveket használó reformkori oktatási rendszerben.

Fel lehet és fel is kell ismernünk a rendelet szövegében a felvilágosodás nevelési, pedagógiai eszméinek a hatását, még ha csíra formájában, s természetesen erőteljes vallásos környezetben is. De erre utal az a kétszer is előforduló megfogalmazás, hogy a „gyanús társalkodású” tanítókra figyelni kell. A Martinovics-per egy hónappal a rendelet kibocsátása előtt ért véget az akasztófák alatt, s szinte elkerülhetetlen, hogy a Superintendentia ne hívja fel a figyelmet a „gyanús társalkodásúak”-ra. S ugyanakkor amikor ezt teszi, a rendelet más fejezeteiben megfogalmazza a halállal büntetett eszmének az alkalmazását. Természetesen túlzás lenne azt állítanunk, hogy egyértelmű a felvilágosodás eszmekörének a megjelenése a rendeletben, de jól érzékelhető.

Kiindulópont tehát ez a rendelet. Enélkül aligha lehetett volna létrehozni az Álmódon 1804-ben megfogalmazott, s 1806-ban Budai Ézsaiás által összeállított és kinyomtatott tantervet, a Ratio Institutionis-t. S valószínűleg az 1795-ös rendeletnél kell keresnünk a reformkorban megjelenő nemzeti iskolák bölcsőjét is.

Ez a rendelet azt is bizonyítja, hogy érdemes a partikuláris iskolák történetével mélyrehatóbban foglalkozni: egyértelműen kimondja ugyanis, hogy a központi tanterv alapján a helyi kívánalmaknak megfelelő rendszert alakítsanak ki. Ami évtizedeken át kényszerű gyakorlat volt, most hivatalosan is szentesítettett.

Rövid közleményünkben csak hivatással lehetünk egy nagyobb terjedelmű, készülő munka alapjául szolgáló néhány forrásanyagról. De úgy véljük, hogy ismertetésükkel bepillantást nyújthatunk egy, az iskolatörténet-kutatás periferiájára szorult oktatási forma, a partikuláris iskolák világába.

JEJYZETEK

1. Idézi Nagy Sándor: A debreceni Kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiváltságai c. könyvében. 64. o. (Debrecen, 1940.)
2. Egyházi anyakönyv (1755–1775). A 142., 309., 310. és 314. oldalakon. Az anyakönyv található a sárándi ref. egyházi hiv.-ban.
3. Szoboszlay S.: Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város népoktatásügye. Bp. 1928. 268. old.
4. Ellenített Nagy S. idézett művének megállapításával, aki a csonkagimnáziumok közé sorolja a sárándit.
5. Keresztelési, esketési, temetési anyakönyv (1781–1824) 530. o. Az anyakönyv található a hajdúszoboszlói ref. egyház hiv.-ban.
6. Lásd 5. sz. jegyzet.
7. Egyházi anyakönyv (1778–1808) 1. old. Az anyakönyv található a lónyai ref. egyház hivatalában.
8. Egyházi protocollum (1806–1826) 4. old. A protocollum található a hajdúszoboszlói ref. egyház hivatalában.
9. Lásd 2. sz. jegyzet. Az idézett rész az anyakönyv 310. old. található.
10. „Album scholae H. Szoboszlóviensis A. 1767 Comparatum” Az említett könyvjegyzék a címlap hátoldalán van. Az „Album” a szoboszlói ref. egyház hivatalában található.

11. Egyházi protocollum (1786–1828). A 12., 13., 15., 24., 31., 33. old. Található a szoboszlói ref. egyház hivatalában.
12. Egyházi protocollum (1822–1832). Lónya. A pap fizetéslevelével együtt a protocollumba helyezve egy külön levelen található.
13. Az iliki ref. egyház matriculája (1793–1838) 3. old. Található az iliki ref. egyház hivatalában.
14. A gemzei ref. egyház anyakönyve (1775–1806) 12. old. Található a gemzei ref. egyház hivatalában.
15. A nyíradai ref. egyház Protocolluma (1791–1814). Található a madai ref. egyház hivatalában.
16. A nyíradai ref. egyház Protocolluma I. kötet (1791–1814). Található a madai ref. egyház hivatalában.
17. Egyházi protocollum (1786–1826). 15. old. Hajdúszoboszló.
18. A nyíradai ref. egyház Protocolluma (1791–1814) 13., 14. old.
19. A nyíradai ref. egyház anyakönyve (1789–1817) 199–205. old. Található a madai ref. egyház hivatalában.

Kiállítás krónika múzeumainkból

Jan. 26-án nyílt meg a Szécsényi Helytörténeti Múzeumban az *Új képzőművészeti szerzemények* c. kiállítás. Márc. 31-én *Balogh László* nyitotta meg a nagykorúsi Arany János Múzeumban *Koczogh Ákos* faragóművész és *Szekeres Erzsébet* textilművész kiállítását. Apr. 2-án, a szerencsi Zempléni Múzeumban nyílt meg *Hubay Miklós* festőművész kiállítását. Ugyanezen a napon a karcagi Déryné Művelődési Központban *Nagy László* nyitotta meg a *karcagi Népművészeti Agyagipari Házipari Szövetkezet* fazekaskiállítását. A Hajdúsági Múzeumban pedig *Sz. Máthé Márta* az *Oskortól a középkorig* c. időszaki kiállítását nyitotta meg. Apr. 13-án nyílt meg a Déri Múzeumban kiállítását *A Wedgwood kerámia* c. kiállítás. Apr. 23-án, a hajdúböszörményi Művelődési Központban *Lázár Imre* nyitotta meg *Egerházi Imre* festőművész kiállítását. Apr. 25-én a Leninvárosi Helytörténeti Gyűjteményben *Szabadszabó József* nyitotta meg a *Leninváros környékének őstörténete* c. időszaki kiállítását. Apr. 27-én, Gyulán, az Erkel Ferenc Múzeumban *Grin Igor* nyitotta meg *Gonda István* népi iparművész (fazekas) kiállítását. Ugyanezen a napon, Debrecenben, az Agrártudományi Egyetemen *Topor András* nyitotta meg *Tölg Molnár Zoltán* festőművész kiállítását. Vácott pedig a Vak Bottyán Múzeumban *Szűts Miklós* adta át *Bakos Ildikó* szobrászművész kiállítását. Apr. 29-én, Kecskeméten, a Katona József Múzeumban *Budai Ferenc* nyitotta meg a *Hazai képfestő hagyományok* c., vásárral egybekötött kiállítását. Apr. 30-án, Tokajban, a Zilahy György Művészet Barátok Köre, a Tokaji Galériában nyitotta meg (*Miklós Elemér*) a *Beregi Népművészet* c. kiállítását, a vásárosnaményi múzeum anyagából. Ugyanezen a napon Debrecenben, a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központban *Kovács István* nyitotta meg *Várnai László* fénygrafikai kiállítását. Máj. 4-én, Mosonmagyaróváron, a Hansági Múzeumban, *Bedő János* nyitotta meg a *625 éves Mosonmagyaróvár XIV–XVIII. századi régészeti és levéltári emlékei* c. kiállítását. Ugyanezen a napon, Nyíregyházán, a Dohányfermentáló Üzemben *Jóna Pál* nyitotta meg *Gy. Vad Erzsébet* festőművész üzemi tárlatát. Máj. 5-én, a nagykorúsi Arany János Múzeumban *Aradi Nóra* nyitotta meg *Remsey Jenő* festőművész gyűjteményes kiállítását. Máj. 6-án a székesfehérvári I. István király Múzeumban érdekes kiállítás megnyitására került sor. *Guy Donnay*, a Mariemonti Királyi Múzeum igazgatója nyitotta meg a belga Mariemont-i múzeum és a székesfehérvári I. István király Múzeum közös népvándorlaskori kiállítását.

BALÁSHÁZY JÁNOS FÖLDESEN

KARACS ZSIGMOND

1977-ben volt Balásházy János „Tudóstársasági rendes tag” halálának százszáz éves évfordulója. Ebből az alkalomból vette fel a földesi kertbarátrók Balásházy nevét és kértek től egy előadásra Balásházy János földesi éveiről.¹ Melynek örömet tettem eleget, mivel a szakirodalomban élete ez időszakának és kapcsolatainak kevés figyelmet szenteltek.²

Családja a Közép-Szolnok megyei Balásházáról származott, széppapja László 1754-ben már Zemplén vármegyében élt.³ Balásházy János 1797. március 6-án született és 8-án jejezték be Sátoraljaújhelyen a kereszteltet anyakönyvébe.⁴ Szülei a reformkort előkészítő közepnemesség sorába tartoztak, atyja Mihály, megyei tisztviselő, 1807-ben halt meg és a közeli barátja volt a sárospataki Kövy Sándor professzornak.⁵ Anyja Gyulai Erzsébet pedig már Balásházy születése évének decemberében, hetévi házasság után mondott örökre búcsút családjának.⁶ Az árváknak Balásházy József nagybátyjuk lett a gyámja. Az iskoláit Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon, Lőcsén és Kassán végezte, végül 1816-ban a Georgikon, a keszthei mezőgazdasági akadémia hallgatója lett, ahol egész életére megszerelte a mezőgazdasági tudományokat.⁷

1818-ban Tamás bátyja megnősült, feleségül véve a miskolci levéltáros és szinigazgató Szrogh Sámuel leányát.⁸ Ekkor osztozik meg a két élő testvér az örökségük romjain. Pesten még jogi tanulmányokat folytat, majd ezt félbehagyva, 1821-ben a Pest megyei Egreskátá puszta lakó árva Sebess Zsuzsannát veszi feleségül.⁹ Sátoraljaújhelyi és rudabányáscai birtokán gazdálkodik, szőlővel és apja nyomdokain haladva juhászattal foglalkozik.¹⁰ Hét gyermekük születik, akik közül egy fiú még Sátoraljaújhelyen meghal.^{10a}

Tevékenyen részt vesz Zemplén megye közéletében; táblabíró, majd alszolgabírói tisztelet tölt be. A gazdálkodás elméleti és gyakorlati formája egyaránt érdekli, több kisebb-nagyobb tanulmány után 1827-ben megjelenik első könyve: Gyűjtemény a juhtenyésztésről, mely három kiadást ért meg. Sikere vitathatatlan, munkájában a korabeli német szakkifejezéseket is igyekezett megmagyarosítani. Az 1829-ben kiadott újabb munkájával: Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára, ismét felhívja magára a közfigyelmet. Gazdasági reformokra biztatja a kis- és középbirtokos nemességet, Széchenyi ugyanezt szeretné elérni a nagybirtokúknál, később e közös törekvésük hozta őket közeli kapcsolatba.

1830-ban Okos gazda, vagy gazdasági tudomány kérdésekből és felelőtlenségek... című munkája látott napvilágot, melyet iskolai tankönyvvé szentelt. Könyve sikerére jellemző, hogy többek között gróf Desseffy József Szabolcs megyei nagybirtokos tuatszámra osztotta ki szentmihályi jobbágysai között, kiknek a körében közkezdveltségnek örvendett.¹¹ A még ugyanez évben szervezettleg is kialakuló Magyar Tudományos Akadémia huszonhárom rendes tagjának egyikévé választották. „Rendes taggá olyan

lehesen, kitől ismeretes tudománya, s különösen magyar nyelven már ki is adott érdemes munkája mellett ezutánra is korához és tüzehez képest folyvást buzgó munkálodást várhatni, mivel épen azon tagok sora köteles az egész intézetnek oly díszes fenntartásával, mely a nyelvnek munkák által gazdagulását az országgal évről évre éreztetni” olvashatjuk a Magyar Tudós Társaság Ekvönyveinek első kötetében.¹²

1831-ben Balásházy házában nyílik meg a sátoraljaújhelyi Kaszinó, melynek Kossuth Lajos volt a jegyzője. A megyénél hivatalnoktársak voltak, ugyancsak mindketten megyei megbízottként jártak el az 1831-es felső-magyarországi kolerázadás idején. Személyes élményei alapján írta meg a történetét.¹³

Az adó és még valami című munkája kiváltja a megyei reakció üldözését, bár kapcsolatai még erősek; az 1833-ban született fiának Dókus László első alispán a keresztatyja. Ekkor már évenként jelennek meg különféle munkái, kedvenc témájához a juhtenyésztéshez többször is visszatér. Könyvei nagy keresettségnek örvendenek, nem egy több kiadást is megért, olesóságukkalma is igyekezett minél szélesebb körben elterjeszteni.

Gazdaságára hivatalos elfoglaltságai miatt sokszor nem tudott kellő figyelmet fordítani, ezt tetőzte több egymást követő év rossz termése, politikai ellenfelei a csőd szélére kergetik. Szorult helyzetéből 1833-ban gróf Vay Abraham által felajánlott jószágkormányozói állás segítette ki.¹⁴ Később zempléni jószágán túladdva 1836-ban Debrecenbe, a Hatvan utca 117-be költözik. Itt azonban súlyos csapások érik, júliusban kéteves kislánya, október 27-én pedig felesége hal meg.¹⁵ Az önálló gazdaság utáni vágy és családi bajai miatt még szeptemberben otthagyta a rendbehozott, felfelé ívelő Vay-birtok intezői állását, és kisebb gazdaságot vásárolt a debreceni határban.

1836-ban jelent meg a Juhtenyésztés című könyve. Nagy energiával kapcsolódik be újból az Akadémia munkájába. A háztartás és mezei gazdaság tudománya c. kétkötetes szakkönyve akadémiai nagyjutalomban részesült. Ez felkeltette irigyeit, kiknek a mesterkedés megghiúsította újabb, a tagosítással kapcsolatos művének a jutalmazását, mivel felfedték a beadott jellegű mű szerzőjét. Balásházy 1841-ben adta ki ezt a munkáját Elárult pályáirak címmel, mely hamarosan második kiadásban is megjelent. Bekapcsolódott a város életébe, s 1844-ben megírja: Debrecen, mint van, s jövődjére című könyvét, melyben vázolja elképzeléseit. A tanács-hoz reformjavaslatokat nyújt be, gazdasági tanácsait jónak tartják, de megvalósításukra nem kerül sor. A kor haladó törekvéseinek tevékeny résztvevője, az ősiség eltörlését szorgalmazza. 1847-ben Politikai és státusz-gazdasági nézetek címen adott ki füzeteket. Az elsőben a közteherviselést sürgeti, a második füzetben az állattenyésztést javasolja a nemzeti jóvedelem emelésére, míg a harmadik füzetben a hitel és pénzforgalom kérdéséről ír és erősen kikel az uszora ellen.

Ekkor már újra gazdasági nehézségekkel küszködik, 1847 elején fizetéskötelensége miatt zárolták a vagyonát. Csődötmegeirattal között megtalálható a mintegy százötven kötetnyi könyvtárának címjegyzéke is.¹⁶ A bajokból ismét gróf Vay Abraham jószágkormányozói megbízatása segíti ki, a következő évben már megszűntek a csődpart. Kétszeres jószágkormányozói megbízatásában szaktekinéllyel mellett feltétlen közrejárta az akadémiai tagsága is —, mivel gróf Vay Abraham a Magyar Tudományos Akadémia Igazgató Tanácsának tagja volt, s ő volt, aki Széchenyi megajánlása után elsőnek csatlakozott 8000 forinttal az Akadémia megalakításához —, ezúton is kifejezve Balásházy iránti megbecsülését.¹⁷

A szabadságharc alatt teljesen leköttették ismét elfoglalt intézői tendenciái, egyik leánya halálával súlyos családi tragédia éri.¹⁸ A debreceni csata idején kis könyvtára is elpusztult. A levert szabadságharc utáni abszolútizmus az Akadémia létét is fenyegette, Balásházy a sajtóban állt ki védelmére. A szolgálattal járó rengeteg utazás kikezdte az egészségét, ezért 1853 tavaszán végleg elbúcsúzik jószágkormányozói állásától.

Gyermekei kirepültek, vagy kirepülni készülnek a családi fészekből. Emília leánya 1840. szeptember 3-án kötött házasságot Debrecenben az ispotályi lelkész előtt Farkas Gábor földesi közbirtokossal, s a következő évben Földesen megszületik unokája, Farkas Albert.¹⁹ Másik két lánya is férjhez ment. Krisztina 1852. június 3-án Vay Abraham, Zsófia pedig 1853. december 27-én a Vaján lakó Vay Miklós neje lesz. Ekkor még Debrecenben a Varga utca 2203. szám alatt lakik.²⁰ Mihály fia, aki Bécsben testőr, szintén házasodni készül.²¹

Balásházy hamarosan megváltik debreceni birtokától és Földesre költözik. Végleges Földesre kerülése előtt is már többször járt a faluban. Egykori gyámjának Balásházy Józsefnek a fia, a nála fél évvel idősebb Károly, 1828-ban már Földesen lakik és ott születnek meg a gyermekei is. Leánya Emília a Földesen lakó Bogdányi Farkas Gábor neje, 1840 óta szintén ottani lakos.²²

Földes kuriális nemes helység, a lakosság nyolcvan százaléka a nemességhez tartozik. A II. József-féle 1784-es összeírás szerint a férfiak jogi megoszlása: 747 nemes és 182 szellér. Két-három kisebb közbirtokoson kívül csupa kisbirtokos nemesség lakta, az ekkor legnagyobb birtokkal rendelkező Csapó család is alig 200 holdal rendelkezik. A község 1876-ig Szabolcs vármegyéhez tartozott, annak is legdélibb, területileg különálló részén a Nagy-Sárrét északi szegélyére települt. Balásházy földesi énekeinek idején, 1853-tól az abszolútizmus által létrehozott és mintegy nyolc évig álló Észak-Bihar vármegyéhez tartozott.²³ Ma Hajdú-Bihar megyei község. A tagosítással foglalkozó írásai tipikusan helyi ismereteket árulnak el, ez az országosan vajdó probléma különösen elburjánzott Földesen. Sok gazdának egy-két holdas parcellákban a határ húsz-huszonöt helyen volt a földje. A földesi határ egy része csak juhtenyésztésre alkalmas; Balásházy ismerteti Ványi Sándor juhászatának történetét. Balásházy hatását érezzük egy korabeli fennmaradt gazdasági naplóban, melyet Szabó Márton földesi gazda vezetett 1840–1835-ig, elsősorban a juhtenyésztést kísérve figyelemmel, évről évre leírva nemcsak a juhok számának alakulását, hanem a juhászok bérét és kötelezéseit is.²⁴

Balásházy Földesre költözésének pontos idejét egyelőre nem ismerjük. Írásából következtethető, hogy 1854-ben már a községben lakott. Szemtanúként ír a Két kitűnő tiszaháti almafajról című cikkében a szőlőskertek mellett 100 holdnyi terület gyümölcsösnek való 1854. őszi kiosztásáról, s ugyanitt az 1855-ben Moldva felé vonuló hadtest tisztjeivel folytatott gazdasági beszélgetéseiről.²⁵ A pincegazdászról, borkereskedésről 1856-ban megjelent könyve előszavában olvashatjuk: „1853-dik óta betegeskedésekkel küzdvén, melyek temérdek utazásaimból származtak, nyugalomra léptem, mert családi viszályok miatt is pörlekedési harcokat kellett az Alföldön folytatnom és Földesre tenni át lakásomat. ... 1853-dikban kezdetem ezt dolgozni, de néhány ívet elkészítvén, bajaim miatt a múlt 1855-dik évi tavaszáig elmaradt folytatás, ekkor is a természet csábjái s kertészeti stb. foglalkozások miatt csak ősz felé kezdtem ismét dolgozni.”

Farkas Albert Balásházy földesi unokája és annak jelentős birtoka is az ő gyámi kezelésére szorult. Az 1857-es telekkönyv a 11. számú telket találja Farkas Albert kezében, mely egyike volt a községben a leg-

nagyobbaknak.²⁶ A rajta levő öreg kúria ma is áll az Új utcában, a két világháború között Kiss Ferenc Országos Református Szeretetszövetségének földesi 1. számú aggenháza működött benne. Balásházy a szomszédos 12. számú telket bérelte id. Karacs Józseftől, aki a 414. szám alatti kúriájában lakott. Balásházy egykori lakóháza a mai Földesi Vegyipari Szövetkezet területén a gyógyszerár és az utca vonalán L alakban húzódtott.²⁷

Könyveiből megismerhetjük földesi szűkebb háztartását: „... nóm 20-30 ludat tart, alig növekszik 2-3 hónapig, már tollát megtépi, s a zsidó minden lúd egyszeri tepéséért 30, legalább 25 Kr-t ad, s ez történik háromszor késő őszi. Magnak való ludainkon kívül 9-10 db-ot meghízal, s legalább 20 itce zsirral, 30-40 font hússal jutalmaz, s a felesleg eladásából kerül 25-30 ft-ja. Csekély számú birkáim gyapjúval fizet, a bányagyapjút is ideértve, szép öszveget kapok érte, s nyírás közeledésekor egyik gyapjúvevő másikkal adja a kilincset. Úrünk páriáért taval is 30-35 vit-öt fizettek a csehek, a tej haszna is sokat ér a családos embernek. Sertésimből hízóval látom el magam, még árulok is szaporaságából, marhából, lóból is kerül jövedelmünk. ... Kis gazdaságában egy cseléd segíti a 15 juh, négy-öt sertés és három-négy igás jószág ellátásában. „Engem házi, községi dolgaim és fuvarozásaim nagy mérvben elfoglalnak.” Feleségéről adatok híján semmit sem tudunk, bár Balásházy máshol is említi: „szeretem a kertészetet nőmmel együtt” — írja, de a kertészetből, mivel mindenkinek van, nem tud forgalmazni, gyümölcsstermesztésből már inkább, de nagyobb összeghez, úgy mint földműves társai, az állattenyésztésből jut.²⁸

Irodalmi tevékenységét folytatja, újabb és újabb tervei vannak. Elpusztult könyveinek hiányát nagyon érzi és így még télviz idején is többször beszélkezik Debrecenbe egy-egy újonnan megjelenő szak-könyvről. Betegsége enyhültével egy új, termékeny időszak veszi kezdetét, mely halála miatt tragikusan rövid, de mozgalmas és széles látókörű tevékenységre vall. Figyelmét minden lényeges esemény megragadta, a helytörténet kutatói fontos adatokra bukkanhatnak írásaiban. A földesi szőlőskert mellett 1854-ben kiosztott terület a következő év tavaszán nemesített oltványokkal ültették be, egy részét helyben nemesítették, míg a többi debreceni oltványosoktól, Degenfeld gróf téglási és Desewffy Emil gróf szentmihályi kertjeiből hozták. Bakoss Gábor földesi református lelkész ekkor létesítette az Újkerthen, a ma már csak egy dűlő nevében fennmaradt fáskolát. Kísérlete annyira sikeres volt, hogy 1856-ban már tizezer alma- és körtemagot ültetett ki, melyek szépen megfogantak és beojtattak. Sőt Bereg megyéből újabb oltványokat készült behozni az 1856 augusztusában létesített rendes postán keresztül. Bakoss 1852-ben lett földesi lelkész, szorgalmasan dolgozik a község felemelkedésén, 1856-ban felépítteti a mostani öreg iskolát. Naplót vezet, miben feltehetően Balásházy is szerepelt, ez a napló sajnos 1944-ben eltűnt.²⁹

Balásházy Természettudomány címmel írt Müller és Vahot Nagy Nap-tára 1856-os évfolyamába, figyelemmel kísérve a természettudományok mezőgazdaságban lehető hasznosíthatóságát. 1855 decemberében Toldy Ferencz küldött levelében³⁰ tudósít újabb könyve: A pincegazdászról, borkereskedésről Magyarhonban elkészültéről, s ugyanitt olvashatjuk, hogy gróf Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke kérte meg közbenjárására, hogy I. Ferenc József könyvének ajánlását elfogadja. Ezt a munkáját még 1853-ban kezdte el, de közbejött betegsége, költözése és perkedése miatt csak 1855 tavaszán tudta folytatni. Kertészkedése és a földesi, akkor még igen vízjárásos határral való ismerkedése — ami csak a Berettyó

szabályozása után változott meg —, öszre odázta el munkája befejezését, végleges formában jobb ötletekkel és kiigazításokkal végül januárban készült el. A lapokban közzétett előfizetési felhívására Török János, a ceglédi gazdaképző tanintézet vezetője csúnyán támadta, melyet Balásházy nem hagyhatott válasz nélkül, okszerű magyarázattal fejtve ki álláspontját. 1856 nyarán a Pesti Naplóban irodalmi vitára szólítja fel a szakembereket a pingecsgazdaság és borkereskedelem tárgyában. „Sietnem kellett, mert már túlélttem az élet délet” — írja, borászati tapasztalatait pedig nem akarja a sírba vinni, minél hasznosabban szeretné eltölteni hátralevő napjait. Számtalan akadékoskodó ellenesége miatt sokat szenved, felpanaszolja, hogy némelyek vitába sem akarnak vele szállni és rossz akaratú információkat továbbítanak róla, pedig vágyik a siker után. Könyve megjelenik és még az évben a Falusi Gazda, majd 1857 elején a Szőlészeti és Borászati Közlemények közül belőle részleteket.³⁴

Két kitünő tiszaháti almafajról ír a Gazdasági Lapok 1856. 43. számában. Itt a címmel ellentétben hét almafaj tulajdonságait ismerteti, s a korabeli tárolási és szállítási módokat is leírja. Örömmel teszi közzé, hogy a földesiek a földnek bámulatos szorgalommal művelésén kívül, igen nagy hajlamot mutatnak a gyümölcsészet iránt is. Tervezi „Ha Isten éltetend” cikksorozatát indít: Párbeszédet, alföldi gazdasági viszonyokról, mert az alföldi magyarok viszonyairól és hajlamairól a külföldiek és a távolbéli élő hazaiak is fonákul vannak értesülve.

Müller és Vahot Nagy Naptára 1857. évfolyamában a kisbirtokosok gazdasági állapotáról és anyagi állapotuk előmozdításának lehetőségeiről írt.³⁵ Földes község mintegy tizenkétezer hold határából az egy birtokosra eső átlag alig múlja felül a tíz holdat, ennek is harmada hasznosíthatatlan. Az ősség eltörlése igen nehéz helyzetbe hozta a lakosság egy részét, mivel az addig elidegeníthetetlen birtokosokká kicsüszték a lábuk alól, akik ezzel az agrárproletárság soraiba kerültek. Balásházy éles megfigyelő szeme világosan látta ezt a folyamatot.

Utolsó könyve az 1857-ben megjelent: A tagosztályban való tisztába hozataláról... „szintén földesi aktualitás. „Helységünkben Földesen most kezdetet meg a tagosítás, néhány ezer holdnyi legelője legnagyobb részt miveletet el nem fogadó szürke és vizenyös szikból áll.” A község határa több ezer parcellára oszlik. Az állapotok illusztrálására közlöm, a legnagyobb birtokos, a Csapó familia az 1850-es évek közepéről, valamint egy kisebb birtok, az egyik Szabó család 1848-as birtokösszeírása, illetve osztálylevele idevágó adatait. A Csapók 193 köblös szántója 45 darabban fekszik, ebből egy 14, kettő 12, a többi 1—8 köblösnyi területekből áll. A Szabó család 20 köblös szántója 38 tagban van a földesi határon, a legnagyobb 1 köblös, a legkisebb 1 vékás területből áll. El lehet képzelni az ennyire szétforgácsolt területen a gazdálkodás eredményességét.³⁶ Mégis a Balásházy által említett és hihetőleg általa kezdeményezett tagosítás abbamaradt. Okták megtalálhatjuk könyvében: A kis birtokosoknak idegenkedéséről, a tagosztályoktól fejezetében: „A sok gyermekük szülek így gondolkozván, nem egy darabban véve ki birtokom, számos gyerekeim közt ügyis feloszlik, az e szerint nem csak nem sürgeti a tagosítást, mely minden esetre sok költséggel jár sőt örömebb marad megszokott állapotjában.” Továbbiakban a megoldást keresi; ajánlja a gyermekeknek az ipari és kereskedelmi pályákat. Felemlíti azt is, hogy a volt úrbéreséknél (jobbágyoknál) törvény szabályozta a bizonyos mértéken aluli osztozkodást. „Egyébiránt, ki konokul marad az osztozás mellett, az elébb-utóbb szaporítandja az annyira szükséges napzamos osztályt.” Jólátta a földesiek egy részén be is teljesedett. A múlt század végén, amikor már a va-

gyoni cenzus alapján történt a szavazás, egy ideig még az egykor nemesi joggal élők szavazhattak, a földesi szavazók között nem egy gazdasági cseléd, sőt koldus is akadt.³⁷ A tagosítást a közbirtokosság 1866-ban indította meg újból Balásházy unokája, Farkas Albert kezdeményezésére, mely sok bonyodalom és huzavona miatt csak harminc év múltán, 1897 végére fejeződött be. Nem váltva be azt a reményét, hogy a birtokrendezések rövid idő alatt végrehajthatók, legtöbb esetben barátságos meg-egyezéssel.³⁸

Érdekes összefüggést találunk, ha messzemenő következtetést nem is vonhatunk le belőle, Balásházy egyes munkái kiadásának és rokonai Földesre kerülésének időpontja között. Unokatestvére, Balásházy Károly 1828-ban, leánya, Balásházy Emília 1840-ben kötözött Földesre. 1829-ben a kis- és középnemesség gazdasági problémáiról, 1841-ben a tagosítás nyújtotta előnyökről írt. 1854-ben maga Balásházy János került a községbe, a fentebb leírt körülmények miatt kicsit később, 1857-ben pedig megjelent A tagosztályban való zavarok... ismervé a földesi viszonyokat, e kapcsolatok kézenfekvőnek látszanak, még ha témái megválasztásakor az indítékai nem csak innen eredtek. Mint minden hatás, ez is kétoldali; láttuk a tagosításban vitt szerepét. Meglátszik azonban Balásházy hatása a földesi juhtenyésztésen is, utolsó könyvében külön kitér Ványi Sándor gazdálkodásának a juhtenyésztésen alapuló feljutására, aki jó kiszámítással és némi olvasottsággal mintegy húsz év alatt kisbirtokosból tehető középbirtokosá küzdötte fel magát. 1835-ben kapott a szüleitől egy házat, 13 hold földet, 4 lovat és egy tehenet. Gazdálkodását egy cseléddel a hagyományos szántás-veléssel kezdte, fuvarozni és nyomtatni is járt más gazdaságokba. Négyévi szorgalmas munka nem hozott szinte semmi eredményt. Feleségével felfigyelték azokra, akik évről évre haladtak és látták, hogy azok inkább a juh- és sertésenyésztést foglalkoznak. Lovait felhizlalva eladták, földjüket kiadták haszonbérbe, a bejött pénzen vásároltak 90 juhot, mely a ludak által lekopasztott legelőn is megéli. Már az első esztendő sikert hozott, 500 vft a hasznuk, szemben az előző négy év 5 pft-jával. A kunsági jobb fajtákból vettek, s öt év elteltével 7-800 juhval és pár ezer forinttal bírtak. 1844-ben egy zsidóval bérelt közösen 1400 hold pusztai földet, a szántót felesben kiadták, így erejüket a minél több lábas jószág szerzésére fordíthatták. Burger, Black és más gazdasági írók munkáit is figyelembe véve folytatták a legeltetéses állattartást. Három év múlva már önállóan bérelt 1000 holdat és a birtakegyesítést sertéshizlalással párosította. Mint hat éves bérlőnek 3000 bírkája volt. Újabbán a haszonbérlet helyett 80—100 pengőforintjával 300 holdat vásárolt a földesi és a szovati határbán. 1849-ben Kossuth-bankókban 2040 forintot koboztak el tőle, pusztító állatnyavalyák is károsították, de mindig talpra állt. 1856 nyaratól 1857 nyaráig 700 darab sertést hizlalt, „és most köztiszteltben álló igen tehető ember” — írja Balásházy.³⁵

Ványi Sándor egykori kúriája később Tisza-udvarként volt ismert a faluban, itt székelt 1978. február 18-ig a Rákóczi Mtgsz-szel való egyesüléséig a Lenin Mtgsz. Balásházy emlékének méltó megörökítése volna, ha az egyesült tsz az ő nevét választaná, a hazai mezőgazdasági tudományok úttörőjének a nevét. Aki maga is látta a szövetkezeti gazdálkodás előnyeit, hirdette, hogy fogjanak össze a földművelő, szőlőtermelő és állat-tenyésztő gazdák.³⁶

Egy másik juhtartó gazda, Szabó Márton jegyzőkönyvéből évről évre nyomon követhetjük a juhtenyésztés feljutását, ennek érzékelésére ki-ragadok egy-két adatot: 1840: 58 db, 1844: 149 db, 1849: 196 db és 1857-ben

515 db juha volt Szabó Mártonnak. A juhtartás ma is jól jövedelmező gazdasági ág Földesen és környékén.

Balásházy utolsó könyvében kitér a földesi termelési adatokra, a vetéstorgóra és a talajminőségre is. Minden gazda kertjében vagy udvarán lábra kapott a lucerna termelése, a szántóföldeken pedig búkkönyvet termelnek az állattartás érdekében. Helységünk 350 mázsa gyapjút, 20 mázsa lúdtollat és 4-500 mázsa szalonnát ad el, a mustrajszágbeli jövedelem is nagy. Az itteni földműves tizenkétszer eszik hetente húsetét, míg — amint értesült, valószínű az abszolutizmus cseh hivatalnokaitól — a csehországi évente tizenegyszer?! A jó gazdálkodás szempontjait a régi öregek mondásaira hivatkozik: aki boldogulni akar, fias jószágokkal, vegye körül magát, jó szerszámot tartson, takarékoskodjon és jól bánjon az emberekkel.

A szalonnából való jövedelemlről fogalmat alkothatunk a fentebb már említett Szabó Márton gazdasági jegyzőkönyvének az 1852. és az 1858. évekből való feljegyzéseiből, aki ezekben az években a szalonnafelvásárlók egyik megbízottja, tételszerűen felsorolja a gazdák által megvásárolt szalonna mennyiségét. Míg 1852-ben 24 krajcár, addig emelkedő termelés mellett is, 1858-ban már 50 krajcár a szalonna fontja. 1852-ben 13 mázsa, hat évvel később 63 mázsa a Szabó által felvásárolt szalonna össz-súlya. Ezek az adatok is alátámasztják a Balásházy által ismertetett Yányi Sándor gazdálkodásának az ésszerűségét, aki már 1847-től foglalkozott a sertéshizlalással. A szalonna árához összehasonlítással közlöm egy-két ruhadarab árát, szintén Szabó Mártontól, aki az ekkor igen terhes bírói működése idején is rendszeresen vezette jegyzőkönyvét. Az 1854—57-es években a csizma 5-7 váltóforint, guba 10 vft, sapka 2 vft, fehér ruha 3 vft, szalmakalap 45 vkrajcár, bocskor 2 vft 15 vkr (1 váltóforint = 60 váltóvkrajcár).

A község határa Balásházy idejében két eléggé elkülöníthető részre oszlott, a valóságos földesi és a szentmiklósi pusztára, mely a török uralom végén elpusztult egykori Mezőszentmiklós határa volt, és csak az 1870-es években megindult országos területrendezés következtében csatolták véglegesen Földes határához.³⁷ Ez utóbbit ki-ki ötlemszerűen vetegette, míg a közbirtokosság kilenc évvel azelőtt (1848-ban) a szentmiklósi pusztát is négy fordulóra osztotta fel, amilyen a határ másik fele is volt, úgymint: őszi, őszi után kapás növény, a harmadikban tavaszi kalászosok, a negyedik fekete ugarnak marad, melyet az állattartásnál hasznosítottak. Balásházy követendő példaként ajánlja az itteni négyes forduló. A község határa igen változatos; jó minőségű feketeföld és szinte a legeltesre is alig használható vizenyős szik is megtalálható rajta.

Balásházy tele van bizakodással; iskolai tankönyvül szolgáló gazdaságtan kiadására készül. „Naponként erősödő egészségem azonban reményt nyújt, hogy szorgos dolgom mellett is jövő télen elkészítem és közebe csátom azt.” De a sors másként határozott, 1857. november 19-én vízkórban meghalt, két nap múlva, 21-én temette el Bakoss Gábor kertészkedő lelkes öreg barátját tanítással, a földesi szőlőskert melletti régi temetőben.³⁸ A sírját ma már nem lehet feltalálni. Az Akadémia Almanachja 1863-ban emlékezik meg róla.

Mi is joggal tisztelhetjük meg a pincegazdászról, borkereskedésről című könyvében írt sorait: „... ritka főnök érzékelheti elhunyt koszorús költőnk Berzsenyinek ama gyönyörteljes verseit:

Győztem! Lerátázt combjaim a fővenyt
Izzadt homlokomon szent olajág lebeg
Nevem kivítvam mély porából
S átalaám maradékainnak.”

Sóter István 1976-ban írt méltatásánál szebben és igazabban mi sem búcsúzhatunk el tőle: „... a reformkori Balásházy János magányos erőfeszítéséig nyúlunk vissza a társadalmunk és közgazdaságunk szempontjából olyannyira fontos agrártudományaink előzményei.”³⁹

JEGYZETEK

1. Kertész és Szőlészlet 1977. dec. 1. száma 14. old. Az előadás 1978. jan. 20-án volt Földesen.
2. A Balásházyval foglalkozó irodalom:
Giday Kálmán: Balásházy János Debrecenben, Debreceni Szemle, 1940. aug.
Giday Kálmán: Balásházy János, Elet és Tudomány, 1958. okt. 1.
Barta István: Balásházy János pályafordulása, Történelmi Szemle, 1958. I.
Tilkovszky Lóránt: Balásházy János, Természettudományi Közöny, 1958. V.
Tilkovszky Lóránt: Balásházy János, a magyar agrárfejlesztés úttörője, Budapest, 1958.
Tilkovszky Lóránt: Balásházy János élete és munkássága, Századok, 1962. 3—4.
Tilkovszky Lóránt: Balásházy János agrártudományi nézetei, Agrártörténeti Közlemények, 1963. 1—2.
Tilkovszky Lóránt: Balásházy János — Budapest, 1970.
Fazekas Árpád: Balásházy János és az 1831. évi cholerajárvadás, Alföld 1973. 10.
Fazekas Árpád: Balásházy János munkásságának orvosi vonatkozása — Orvostörténeti Közlemények, Budapest, 1976.
Karacs Zsigmond: Balásházy János, Kulturális Híradó, 1971., 5—6. szám.
Karacs Zsigmond: Balásházy János munkássága, Honismeret, 1978. 1. szám.
3. Illésy János: Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás, Budapest, 1902.
4. Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MDCCCLXIII-ra. 287. old. „Született 1797. mártius 6-án S.A. Ujhelyen Zemplénben hová családja Erdélyből szakadt...” — Sátoraljaújhelyi református egyház, Kereszteltek anyakönyve: „1797. 6. Marly. Nates Balásházy Mihály Ur és Ns Gyulay Ersébeth Assz. Iok János kereszteltet Kereszt Attya Ttes Vice Ispán Horváth Antal Ur Kereszt Anyja Ttes Pika Gáspárné Assz. Kecskeméti János P. által.” A születésétől a kereszteléséig eltelt két nap megfelel a tíz évvel később már az anyakönyv által is megerősített helyi szokásoknak.
5. Balásházy Mihály Kövy professor keresztokmája volt a sátoraljaújhelyi református egyház keresztelési anyakönyve szerint.
6. S.a.újhelyi ref. egyh. halotti akv: 1797. december 27.
7. Felelet Gattády Gorové Károly Urnak. „... Gyűjtemény a Juhtenyésztésről esmeretes Munkáknak bíráló értékezésére. Balásházy János Tudományos Gyűjtemény 1830. X. kötet. „En még 1816. 1817. ama halhatatlan emlékeztető Gróf Festetics Institutumában meglehetős előmenettel szerzettem a gazdaságbeli tenyésztési és marha Orvoslási esmereteket.”
8. S.a.újhelyi ref. egyh. házassági akv: 1818. szeptember 26. — Szrogh Sámuelről. lásd: Csorba Zoltán: Miskolc irodalmi képművészeti és tudományos emlékek 37. old.
9. S.a.újhelyi ref. egyh. házassági akv: 1821. szeptember 2. Tekintetes Balásházy János Ur hozta Néhai Tettes Sebes József Ur hajad. Kis Asszonyát Susánnát Egres Kátáról Tek. Pesth Vgyéből. — Egreskátá ma Nagykatához tartozik, a múlt század elején a gróf Keglevich család birtoka. — A zilahai Sebes család 1805-ben hirdettetett ki Pest megyében Közép-Szolnok vármegye bizonyítványára alapján.
10. A s.a.újhelyi ref. egyh. halotti akv-ben értesülünk Balásházy Mihály juhászának haláláról.
- 10^a Balásházy János gyermekei:
Mihály 1822. VI. 26., Emília 1823. XII. 24., Zsófia 1826. IX. 3., Katalin 1828. IV. 27., Krisztina 1830. XI. 21., János László 1833. III. 18., Rozália 1834. V. 28.
11. Tilkovszky, Századok, 1962. 3—4. szám. 416. old. — Szentmihály — Büdsszentmihály, ma Tiszavasvári.
12. A Magyar Tudós Társaság Evkönyve. Első kötet. Pesten, 1833. 60. old.
13. Az 1831. esztendő felső-magyarországi zendüléseinek történelmi leírása. Pest 1832. — A felkelés újabb kori regényes feldolgozását lásd: Vladimir Miro: Túzes égbolt. Budapest, 1977.
14. Tilkovszky, Századok, 1962. 3—4. szám. 420. old.: Egy helyütt Balásházy említi, hogy „felette távoli rokonságban” is volt gróf Vay Abrahámmal (Pince 143. l.).

HAGYOMÁNYOS ÁRUK — HAGYOMÁNYOS ÁRUSÍTÁSI MÓDOK

DANKÓ IMRE

Manapság, amikor vendéglőben, szórakozóhelyen virágárus vagy lotó-totó árus zavar bennünket, kinálásukat határozott zaklatásnak vesszük és általában elhessegetjük őket. Hasonlóképpen vélekedünk az utcai árusokról is, akik már nem mennek utána a vevőnek, hanem arra várnak, hogy kezdetleges körülmények között vezetett „üzleteikben”, a sarkokon, forgalmas helyeken, a *standon* felkeressük őket. Elmondhatjuk, hogy napjainkban a mozgó és az utcai árusoknak egyaránt befellegzett. Üzletük erősen hanyatlóban van, annak ellenére, hogy némely részük még sokáig virágozni fog, mert az utcai árusítás felel meg leginkább az illető áru természetének (például a virágárusok). A hanyatlást nem akadályozza, még csak nem is csökkenti az az újabb észtel általános jelenség sem, hogy egyes boltok *kirakodnak* a bejáratuk elé és ott árusítanak esetleg állandóan (főleg zöldség-, gyümölcsüzletek), vagy csak kampányszerűen, egy-egy ügynevezett „vásár, árleszállítás” idején.



Fazekas szekér. Vasárnapi Újság, 1865.

- Az itt említett rokonság későbbi keletű; 1852., illetve 1853-ban ment nőül két leánya a Vay család köznemesi ágából Abrahamhoz és Miklóshoz.
15. Debreceni református egyház halotti anyakönyve: 1836. október 27-én reggel 6 órakor halt meg és a Hatvan utca 117. szám alatt lakott.
 16. Tilkovszky, Századok, 1962. 3—4. szám. 434. old.
 17. A Magyar Tudós Társaság Evkönyve. Első kötet. Pesten. 1833. 49. és 119. old.
 18. Balásházy levele Toldy Ferencnek (Tisza) Csege, 1848. szeptember 2.
 19. Földes református egyház keresztelei anyakönyv: 1841. november 22., született Farkas Albert. — Fővárosi Károly: A nagy per-ben így ír róla: „A tulajdosokat Farkas Albert balnáz-újjvárosi csendbíztos vette a kezébe. . . A csendbíztosról olyan értesülést nyertem, hogy állásához méltó s emberséges érzületű férfi volt.” (I. köt. 314. old.) — Ifj. Móricz Pál így ismerte: „... vaskos beszédű, pusztázó lovas mezei rendőrbíztos Farkas Berci, a Hajdúság egykori nevezetes pandúr-komiszárosa” (Jószágotlás a Hortobágyon. Debreceni Képes Kalendáriom 1936. 56. old.)
 20. Debreceni református egyház házassági anyakönyv. Itt említem meg, hogy Giday Balásházy János Debrecenben című munkájában Balásházy lakását Varga u. 321., továbbá Hatvan utca 99. szám alatt ismeri, a Debrecen városi Levéltár 1847: 36. és 1902. évi adatai alapján.
 21. Balásházy Mihály, előbb testőr, majd a szabadságharcban honvéd őrnagy, Haynau Aradon elítélte, később törvényszéki bíró lett.
 22. Földesi református egyházi keresztelei anyakönyv 1828—1841. évekről.
 23. Danyi Dezső—Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás Bp. 1960. Borovszky Samu: Bihar vármegye és Nagyvárad Bp. (1901.) 577. old.
 24. Szabó Márton Jegyző Könyve 1840. Kézirat 1840—85-ig terjedő időszakról. 1976-ban közvetített a Hajdú-Bihar megyei Levéltárba.
 25. Gazdasági Lapok 1856. 43. szám.
 26. Hajdú-Bihar megye Levéltára: Kataszteri iratok, Földes község VI. 127/y. 7—8.: Kataszteri telekanyok 1857.
 27. Hajdú-Bihar megye Levéltára: Kataszteri iratok, Földes község VI. 127/y. 5. Kataszteri térképek 1870.
 28. Balásházy János: A tagosztályban való zavarok tisztába hozataláról . . . Pest, 1857. 44. old.
 29. Herpay Gábor: Földes község története, Debrecen 1936. 231. old. „Rendkívül érdekes leírását adja a szabadságharc után következett közállapotoknak, amiket az egyház levéltárában található naplójában jegyezgetett fel.”
 30. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Toldy Ferenc leveletára I.
 31. Például a Szőlészeti és Borászati Közlemények 1857. 1. száma: A bor alkatrészeiről, zamataról és ennek hatásáról.
 - 31/a Müller Gyula és Vahot Imre egyesült magyar- és erdélyországi Nagy Képes Naptára 1857-re. 25. old. Dicséretet nyert pályám ezen Vahot I. által kitűzött feladatra: Adassék elő röviden s értelmesen több oly főmód és eszköz, mik által a magyarországi kisebb földbirtokosok gazdasági, különösen földművelési állapotát, érdekeit, s az által anyagi jólétét előmozdíthat, emelni lehet. Balásházy János t. társasági rendes tagtól. A fejezetek címei:
A) A kisebb birtokúak ismerethiányáról, és gyors elterjesztéséről a gazdasági ismereteknek, mint tényezőjéről a jólétet eszközöző gazdasági iparnak.
B) A kisebb birtokosok pénzügyi viszonyairól, s azok javításáról, mint másik tényezőjéről a jólétre kívánatos földművelési, vagyis gazdasági iparnak.
C) A háztartás főbb eleveiről, célos háztartási rendszer alakításáról a földművelésre is kihatólag.
D) A kis birtokúaknak legelőszérűbnek vélt földművelési rendszeréről.
E) Az állattenyésztés főbb eleveiről, s miként lehetne tenyésztésüket sokkal nagyobb értékre emelni, mint szinte egyik fő tényezőjét a nemzeti, és így a kisebb birtokúak vagyonosodásának is.
 32. A Csapó család iratai Nyíregyházán magánkézben, másolatban a szerzőnél: A földesi földön levő és Sz. Miklósi Atval jószágok összeírása. Dátum nélkül (kb. 1855.) — Szabó György utódainak osztálylevele. Földes 1848. szept. 24. A szerzőnél.
 33. Például Mata József 1877-ben március 30-án kapott eselődokumentumot (a szerzőnél). Elődei Rákóczi Györgytől kaptak nemeslevelet, a Szabolcs vármegyei nemesi összeírásokban rendszeresen szerepelnek.
 34. Herpay I. m.: 164. old. „az egész munkát befejezést nyert 1897. XI. 5.”
 35. Balásházy: A tagosztályban . . . 112—115. old.
 36. Giday Kálmán: Balásházy János, Élet és Tudomány 1958. okt. 1. 1253. o.
 37. Karacs Zsigmond: Adatok a Földes határába olvadt Mezőszentmiklós birtoklás-örömléséhez (Déri Mátéum Földes anyakönyve alapján).
 38. Hajdú-Bihar megye Levéltára: A földesi ref. egyház anyakönyve XXXIII. 5/s 6. halotti akv. másodpéldány. Az eredeti erről az évről a második világháborúban elpusztult.
 39. Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MDCCCLXIII-ra 287. old. — Sötér István: A sas és serleg. Budapest 1975. 186. old.



Nádasdi gyümölcsáros lányok. (Fénykép után rajta.)

A pesti piacon almát áruló nádasdi lányok.
Vasárnapi Újság, 1869.

A mozgó árusoktól, az utcán való árusítástól tulajdonképpen érthetetlenül óvakodunk. Hiszen az árusok tevékenységének alapja a vevő kényelmének biztosítása, igényeinek kielégítése, olcsó, gyors körülmények között. Ezenkívül a mozgó és utcai árusok munkáját mindig az is jellemezte, hogy az úgynevezett *ritka*, egyéni vagy éppen *hiányzó* árucikkkel jelentkeztek. Szoros összefüggés van a mozgó árusítás és az úgynevezett *mintából való árusítás* között. A mozgó árusok jellemzője volt a vevőkhöz fűződő személyes kapcsolatuk, a jól informáltság; tudták, hogy kinek mi és mikor kell, és akkor jelentkeztek, ha a kívánt árut felhajtották, megszerezték. Ilyen természetű tevékenységük magyarázza, hogy sokszor *tiltott árut* is árusítottak. Bizonyára sokunk előtt ismeretes még a lopva árusító *tűzkő-szaharinárus*, de többek emlékezhetnek még a *kártya-*, a *dohány-*, a *rum-* stb. árusokra is. A mozgó és utcai árusok a kereskedelem legfontosabb követelményeit teljesítették a maguk szerény kereteik, lehetőségeik között. Ezért egyértelmű elítélésük semmiféleképpen sem helyes. Különösen nem, ha tudjuk, hogy a magyar mozgó és utcai árusítás virágkorában, milyen élénk forgalmat bonyolítottak le, mennyire hozzátartoztak mindennapi életünkhöz, mennyire színesé, érdekessé tették napjainkat, mennyi ma is élő, ható nyomot hagytak maguk után.



Karácsonyi vásár.

Karácsonyi vásár a pesti utcán. Vasárnapi Újság, 1881.



Tejes „prekupec”, utcai tejárus. Vasárnapi Újság, 1880.

Tejes prekupecz.



A bragszsu.



A piftye-kereskedő.

Kávéházi árus, „piftye-kereskedő”; Vasárnapi Újság, 1880.



Borvizet áruló székely szekeres. Vasárnapi Újság, 1873.



Sószállító tutajosok a Tiszán. Vasárnapi Újság, 1873.



Vásárra menő csobányok.

Vásárra menő románok. Pataky László rajza. Az Osztrák–Magyar Monarchia Irásban és Képen, 1901.

Az alábbiakban bizonyos csoportosításban fel kívánjuk vonultatni a századforduló legismertebb mozgó és utcai árusait. A felsorolás nem lehet teljes, hiszen bármennyire szakosodtak is mozgó és utcai árusaink már erre az időre, egy kicsit univerzális kereskedők is voltak. A lehetőségeket kihasználva mindegyikük kereskedett mindennel; tevékenységüket a kereslet, a vevő igényei és saját ügyességük szabta meg.

A szakosodás azt is jelentette, hogy a mozgó és utcai árusok egy-egy csoportja más és más vidékre való volt. Monokultúrás helyek (például Pest környékéről beszélve: Csány — dinnye, Soroksár — tej, tejtermékek, Vecsés — káposzta stb.), nagy háziiparral rendelkező vidékek (Gömör megye), nagy népességgel, de kevés megélhetési lehetőséggel bíró területek (általában a Felvidék) lakosai különleges helyet biztosítottak maguknak a mozgó és utcai árusok, nemkülönben a *vándoriparosok* körében. Ez utóbbi nagy csoporttal azonban ezúttal nem kívánunk foglalkozni.

A mozgó árusok hierarchiájában a legmagasabb helyet foglalták el a *bazárosok*, az *olajkarak*, a *kucséber*ek. Mindegyikőjük valóságos kis boltot hordott a nyakába akasztott, maga előtt hordott ládikában. A bazáros leginkább fezes, bugyogós bosnyák volt, ezért sokan csak *bosnyákok*knak hívták őket. Az olajkár felvidéki, leginkább szlovák mozgó árus volt, a kucséber pedig a kávéházakból, vendéglőkből, fogadókból, szállókból volt ismeretes. Árucikkjeik felölték az akkori női és férfi kozmetika egész területét. Árultak jőféle acélból készült beretvát ugyanúgy, mint bajuszpedrót, csokornyakkendőt, mandzsettagombot, keménygallért, gallérgombot, arcpirosítót, arcolajat és kézkenőcsöt, hajra való diófaolajat, szagos szappant, szagos vizet, mindenféle színű, formájú és nagyságú cipőpetlilt,

biztosítót, nyakkendőt, gombot, keményített kézelőt, cernát, zsineget, plajbászt, bakancssziját, színes pántlikát, kalaptűt, gyufát, öngyújtót, mindenfajta zsebkést, szájharmonikát, pénztárcát, bajuszkötőt, hajkötőt, parafadugót, varrótűt, hajtűt, sütővasat, préselt virágot, tollas babát, labdacsoot szárazbetegség ellen és ki tudja, hogy még mit nem. Nem voltak szabott árai, lehetett alkudni. A kucséber ráadásul a mindennapi adás-vétel túl, új, társasági eladási formával is kacérkodott. Kávéházakban, vendéglőkben, nagy közönség előtt áruját tombolatárgyként is megpróbálta sorsolásos alapon értékesíteni. Tevékenységével a vendéglői közönség szórakoztatásához is hozzájárult. Valamirevaló kávéház, vendéglő nem is lehetett meg kucséber nélkül.

A nagy mennyiségű mozgó árusításra jó példa lehet a *tűzifa-árusítás*. Szekérszámra hordták a *szálfát*, a *hasábfát* vagy éppen a *vágott fát*, esetleg *tuskót*, vagy *gyökeret* a fások. A *faszenes* ugyancsak ismert figurája volt a századforduló mindennapjának.

A mozgó és utcai árusok zömét élelmiszerárusok alkották. Városok, jelentősebb helyek környékének gyümölcstermését, tejet, tejtermékeit, tojásait főleg így, mozgó vagy utcai árusításban adták el a termelők vagy családtagjaik. Akkoriban azt mondták, hogy „*olcsószerrel*”, merthogy vámot, helypénzt, sok esetben még útiköltséget (szállítási díjat) sem kellett az ilyenfajta árusítás után fizetni. A termelői árusításból kiváltak a kereskedők, akik összevásárolták az árut és maguk árulták járkálva vagy éppen a standon. A *sáfrányos* a Felvidék sáfránytermő községeiből származó, a századforduló még általánosan használt, kiváló fűszert, a *jőféle*



Fapiac a solnoki Tisza-parton. Az Osztrák–Magyar Monarchia Irásban és Képen, 1891.



Tutajosok a Tiszán. Vasárnapi Újság, 1869.

sáfrányt árusította. Az olajos pedig kis cserépkorsókban hordta az olajat azokhoz, akik olajjal főztek, olajt használtak sütéshez vagy mécsékben való felhasználásra.

A virágáros leánya szerény alakja sok-sok irodalmi alkotásba is belekerült, ugyanúgy mint a lottériás, akiknek utódaik a mai lottó- és totószelvényt árusítók. Régen olyan természetes volt, hogy a lottériaáros mellett, vele majdnem párhuzamosan tevékenykedett a plánétás, a jövőmondó, hiszen a lottériacédula-vétellel esetleg a jövőjét alapozta meg a vevő. A plánétás mára már teljesen eltűnt, de a lottó-totó árusításban a lottériás új életre kelt. Mozdó árus volt a rikkancs is, aki hangos ajánlással kínálta a friss újságot, folyóiratot.

A századforduló vásárain, nevesebb hetivásárain mindenütt ott voltak, de a vásárokon, piacokon túl házalva is árultak, jól ismert, egyes helyeken várva várt mozgó kereskedők voltak a felvidéki vásznas, gyolcsos, patyolatos tótok. A stafíring legtöbbször tőlük telt ki, megrendelésre is hozták a kívánt árut. A csipkások csipkét árultak. A szőnyegesek pedig szőnyeget. Míg a csipkások eltűntek, a szőnyegesek nem teljesen. Sok helyen még ma is fel-feltűnnek szőnyeget házról házra áruló vagy cserélő cigányok. A pántlikások is eltűntek. Igaz, hogy az árujuk, a sok-sokféle különböző színű, szélességű, egyszínű és mintás szalag, pántlika is kiment a divatból. Hasonlóképpen a gombosok is. Régen a gomb igen nagy dolog volt. Nehézkes készítési módja drágává tette, sokfélesége pedig keresetté.

A legtöbb mozgó árus élelmiszert árult. Zömük olyan helyeken, alkalmakkor tevékenykedett, ahol sokan voltak; vásárok, piacok, búcsúk szélén, az odavezető utak mentén, de mindenféleképpen a vásáron, piacon vagy búcsún kívül. A gesztenyesütő inkább utcai árus volt, mint mozgó.



Fárasói Lépek: 6. Olajos.

Olajáros. Vasárnapi Újság, 1866.



A hegyekből fát szállító szekér. Magyarország és a Nagyvilág, 1870.

*Úveges tót Pesten. Vasár-
napi Ujság, 1872.*



Vasárnapi tót.

*Drótos tótok. Vasárnapi
Ujság, 1873.*



Drótos tótok.



*Pénzváltó a brassói ut-
cán. Magyarország és a
Nagyvilág, 1870.*



*Drótos tót. Magyaror-
szág és a Nagyvilág,
1870.*

Bár sok gesztenyesütő a gyerekeivel, feleségével széthordatta a frissen sült, zacskóba csomagolt, meleg gesztenyét. Már inkább mozgó árus volt a *pereces*. Mágis élő formájában is mozgó árus: mozikban stb. járkálva árusítják a perecet. A századfordulón nemcsak a ma ismert sós pékpercet árulták, hanem az apró, vajas, kenderkőcra felfűzött parasztperecet is. Nagy keletje volt mindenütt, árusították is minden lehető helyen. A perce mellett igen sok péksütemény: *kifli* (vajas, sós, mákos, óriás), *zsemle* (vizes, vajas, tejes), *fonott kalács* is került a mozgó árusításban eladásra. Nagyobb városokban általános volt a friss péksütemény úgynevezett *kihordása*, azaz a kívánt időben való házhoz szállítása. Tekintve, hogy igen sok és esetenként is más és más helyen, tehát mozogva árusították a *virslit*, a századforduló nagyszerű csemegéjét, a *virslit* ábrán sorolhatjuk a mozgó árusok sorába. A virslit sokféleképpen adták: kenyérral, kenyér nélkül, zsemelével vagy kiflivel, tormával, mustárral. Nálunk a fagyalt a századfordulón terjedt el és éppen a mozgó *fagyaltárusok* révén vált általánossá. A fagyalt kezdetben szigorúan idényáru volt. Télen, de már ősszel is és még tavasszal is a fagyaltos mást árult. A fagyaltosok nagy része nem maga csinálta a fagyaltot, hanem valamelyik cukrász, akitől csak árusításra átvette az árut. Esetleg *sült tököket*, *piritott tökmagot* vagy *napraforgómagot*, *főtt tengerit*, *pattogatott kukoricát*. Sokan közülük *vattacukrot* vagy csak egyszerűen *cukorkát*. A cukorkaárus áruját stancilizve, azaz papirzacskókba csomagolva árulta. Nagy volt a választék: mézes és töltött cukor, savanyú cukor, promeszi, pemetefűcukorka. Néhány cukorkafajtát darabonként vagy háromdarabonként árulták, mint például a stolverket.

A fagyaltárusok — akik gyakran felkeresték lakóhelyük környékének falvait is — csengővel adtak hírt magukról. Ugyanúgy, mint a *vízárusok*. A századfordulón még sokfajta vízárus volt. Ma már csak a szikvízárust ismerjük, azt is csak kisebb helyeken, amint stráfkocsiján végigmegy az utcákon és csengőjével jelzi, hogy itt a *szódavíz*; lehet *venni*, cserélni. Nagyob folyók melletti településeken általános volt a folyóvíz-árusítás. Pesten ilyen árus volt a *Duna-vizes*. Sóbányák vidékén *sósvízárusokkal*, Erdélyben *borvízárusokkal* találkozhattunk. De ki ne emlékezne a piacokon, vásárokon vagy éppen a vasútállomásokon közönséges *víz-árusító* gyerekekre, asszonyokra.

A piacok, vásárok helyét körülvevő utcák közismert árusa volt a *na-dályos*, azaz a *piócaárus*. Rendszerint együtt árulta portékáját a néhány köteg gyógynövényrel, esetleg darutollal, vadkantsörtével, sőt agancsallal is. A *gyógynövényes* egyedül gyógynövényt; frisset, szárítottat, összeállított teákat árult (gyomorfájásra, epére, köptetésre stb.). A *darutollas* más madarak tollai is megtalálhatók voltak: pávatoll, kócsagtoll, száracsatoll stb. A szép tollak az egykori férfidivat elengedhetetlen kellei voltak. Ritkább volt a *madaras*, azaz madárárus (stiglic, rigó, törpe- és rendes papagály stb.), aki kisebb-nagyobb kalitkákban hordta magával a portékáját. A madárárusok egynemelyike apró állatokat is árult; fehér egeret, tengerimalacot, mókust stb.

A mozgó árusok jól elkülöníthető csoportját alkották az edényárusok, az *edényesek*. Az áru anyaga szerint differenciálódtak. A zománcos bádogedényt egyesenes a vándorkereskedők, a mozgó árusok terjesztették el. Kezdetben cserélték is árujukat terményért. Ez az árusítási forma még ma is él. Cigányok zománcos lábasokkal, fazekakkal, tepsikkel keresik fel a félreeső falvak, tanyák népét és sok esetben terményért cserélik árujukat. A zománcedény mellett a századfordulón még nagy jelentősége volt a cserépedénynek és kőedénynek is. Sok *fazekas* csak szekérről árult,



Képek a hazai népről. LXV. A drótos út. — 1870. évi Vasárnapi Ujság.

Drótos tót úton.
Vasárnapi Ujság, 1865.



Utcai gyümölcsárus,
„prekucecz”. Vasár-
napi Ujság, 1871.

Gyümölcsárna prekucecz.

Dunavízárús. Vasár-
napi Újság, 1865.



Vásárosi képek: III. Dunavízárús.



A mohácsi piacon.

A mohácsi piacon. Az Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képen,
1896.

azaz amíg az árújából tartott, egyik helyről a másikra ment szekerekkel. A kőedényt nem a készítőik árúsították, hanem kereskedők. Az üvegáruk (pohár, kancsó, butéla, demizson stb.) terjesztési módja is hasonló volt. Általános volt, hogy a tollat, bőrt, rongyot gyűjtő vándorkereskedő nem pénzt adott az átvett árúért, hanem üvegárut. A faedények közül csak a kisebb ürméretűeket lehetett mozgó árúsításban adni-venni. A századfordulón az Alföldön mindenütt ismeretes volt a *dézsás oláh* alakja, aki kisebb-nagyobb dézsákat, tőrőtartókat, vödröket hozott csak a hátán vagy lovára felmálházza és legritkábban szekéren és úgy árúsította. Legtöbbször a Bihar-hegy-szögéből jöttek és eljutottak áruikkal Szegedig, Mezőtúrig is. A peremvidékről, a sok bozóttal, vízfolyás menti fűzfával, erdővel ellátott területekről származtak a *kosarasok*. A legkülönbözőbb kosarakat kötöttek és meszszeföldön árúsították. Vásári-piaci árúsításuk mellett nagy jelentőségű volt mozgó árúsításuk is. A kosarasok nemcsak kosarakat kötöttek, hanem kast is. A korabeli gazdálkodás fontos eszköze volt a szekérkas. Ezt megrendelésre vitték csak házhöz, különben piacon, vásáron árúsították. Ehhez a csoporthoz tartozott a *meszelő-, kefe-, seprűárús* is. Főként tavasszal és nyár utóján járták a falvakat, városokat, hogy a tavaszi—ősi nagytakarítások elé áruljanak. A nagytakarításokhoz tartozóan árúsítottak a vándor *meszesek*, a *sárgaföldárúsok* (a ház földjének felmázolásához) is. A meszesek ponyvás szekereikkel messze eljártak árúsítani. A sárgaföldet főleg cigányok árulták zsákszámra.

Érdekes annak figyelemmel kísérése, hogy a mozgó árúsítás mennyire lépést tartott az újjal, a korszerűvel. Nemcsak a zománcedények elterjesztésében, hanem új technikák alkalmazásában is élen jártak. A mozgó árúsításban az árnyképkészítést, a vándorfestészetet hamar felváltotta a *vándorfényképész*, a „fényirda”, ahogy akkoriban mondták. A századfordulón már minden vásáron, nagyobb eseményen ott volt a *gyorsfényképész*. De sok olyan fényképész is ismerünk, aki nem várva különleges alkalmakra, nyakába vette a városokat, falvakat és egy-két napig tartózkodva egy-egy helyen, számtalan „visit portrait”-ot csinált.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a „mindenféle árusok” világának ismerete nemcsak a századforduló művelődéstörténetének egyik alapját képezi, hanem hozzátartozik napjaink jobb megértéséhez, igényeink alaposabb kielégítéséhez is.

Felolvasó ülés a termelősövetkezeti mozgalomról

A Debreceni Akadémiai Bizottság Helytörténeti és Honismereti Csoportja, a Hajdú-Bihar megyei Levéltár, valamint a Magyar Történelmi Társulat Hajdú-Bihar megyei csoportja ápr. 10-én felolvasó ülést rendezett *A termelősövetkezeti fejlődés három évtizedes története* címmel. A felolvasó ülésen közreműködtek: *Gazda László, Botár József, Barta János, Tóth Tivadár, Borsos János, Gazdag István, Orbán Sándor, Halasi Péter, Onosi László, Urbán László, Belényi Gyula, Kún László, Szabó Ferenc, Király László.*

A NAGYKUNSAÍG ÁLLATTARTÁSA A XVIII—XIX. SZÁZADBAN

SZILÁGYI MIKLÓS

1. Aki befejezett, minden részletében letisztult monografikus kutatás eredményeit summázza egy rövid előadásban, könnyen elkerülheti a riasztóan sokat ígérő cím minden csábítását. Nem téved el az általánoságokban, szigorúan tárgyyszerű lehet még akkor is, ha tudomásul kell vennie: csak a legáltalánosabb jellemzők felvázolására van módja, az állattartás megannyi részletének árnyalt bemutatására semmiképpen sincs. Az ilyen higgadt általánosításnak, a legfőbb tanulságok megfogalmazásának feladata azonban későbbre és másokra marad. Azokra a kutatókra, akik mielőtt a cím kijelölt feladatra vállalkoznának, elvégzik a monografikus igényű anyaggyűjtést, és az eddigi kutatások eredményeinek teljes kritikus számbavételét.

Magam — azon túl, hogy a nagykunsaígi állattartásról szóló régebbi és újabb publikációkat igyekeztem áttekinteni — a községi-városi tanácsjegyzőkönyvek néhány XVIII. századi kötetét tanulmányozhattam. Ez a gyűjtött anyag még vajmi kevés ahhoz, hogy magabiztosan általánosítsak. Csak a népi gazdálkodás kutatásának (az Alföld más tájaira vonatkozó) újabb eredményeitől inspirált kérdések, s a lehetséges válaszok — helyenként polemikus élű — exponálására elegendő. Talán remélhetem, hogy ilyen igényű: a magam feladatát az elvégzendő kutatások lehetséges és szükséges szempontjainak felvázolására egyszerűsítő előadás sem lesz haszontalan.

2. Mindazok számára, akik valamelyest ismerik a magyar néprajz klasszikus értékű teljesítményeit, a Nagykunsaígi XVIII—XIX. századi állattartása szükségszerűen egybekapcsolódik a szilaj pásztorok hírével. Felidéződnek mindannyiunk emlékezetében Györffy István nemes veretű mondatai: „A szilaj vagy másként rideg pásztorok azok voltak, akik esztendőn át künn éltek a gondjaikra bízott jószággal a rétségekben és a lápokon... Ha szüksége volt a gazdának a jószágra, kiment a rétre, s a szilaj pásztorok kiszakították számára a teljesen elvadult jószágát... Az egész gulya azonban sohasem jött ki a rétből, valamint a pásztorok sem... A vad nyáját terelni nem lehetett. Ott vertek állást, ahol az éjszaka rájuk szakadt.”¹⁴

Folytatnom kellene az idézetet, hogy a rideg pásztorok minden részlete megvilágosodjék, de félt: túlságosan magával ragadna a természettel dacoló emberi helytállás messzesugárzó példája, mely Györffy képzeletét is átfórrósította, s mely immáron beleépült a mai kunsaígi történeti tudatába. Nekem azonban a tényeknél kell maradnom, nem engedhetek a szép nosztalgiai csábításának. A tények rövid summázata pedig így szól:

Györffy István természetesen jól tudta, hogy a nagykunsaígi állat-

tartás nem azonosítható a szilaj pásztorokodással. Herman Ottó nyomán² következetesen megkülönböztette — a Nagykunsaígi krónikában is, ahonnan a fenti idézet származik — a szilaj, félszilaj és kezes tartást. Részben a tartási módok egyidejűleg jellemző kategóriáiként, részben fejlődési fokozatokként mutatta be ezeket a pásztorokodási és haszonvételi formákat.³ Sehol sem állította tehát, hogy a „szilaj pásztorokodás” és az „állattartás” fogalmilag összemosható lenne.

Amikor Szabadfalvi József kritikusan mérlegelte néprajzi irodalmunknak a pásztorokodás rendszerével kapcsolatos eredményeit, arra is rámutatott, hogy a szilajnak, félszilajnak, kezesnek nevezett tartási módok a külterjesség (extenzivitás), illetve a belterjesség (intenzivitás) közgazdasági kategóriáival jól egyeztethetők. Ovott ugyanakkor attól, hogy e népi eredetű elnevezéseknek a jelenség szintjéig hatoló, a lényegét alig-alig tartalmazó néprajzi jelentéstartalmát abszolutizáljuk. Részletesen elemezte és cáfolta az extenzív — néprajzi szóhasználatunk szerint szilaj — tartási mód építményéülküliségéről, az állatok takarmányozásának teljes hiányáról kialakult képtünk egyoldalúságait, és végül is arra a következtetésre jutott, hogy az extenzivitás csak a feudalizmus gazdálkodási rendszerének egészében ítélni lehetjük meg. Hiszen — folytatta a gondolatmenetet — az extenzív állattartásnak az „alapja a takarmánytermesztés hiánya, a növénytermesztés és az állattenyésztés diszharmonija, tehát az extenzív földművelés”.⁴

Szabadfalvi ilyen következtetései figyelve úgy tűnik, mintha elegendő lenne a nagykunsaígi állattartásról szólva az eddig különös hangsúlyval emlegetett szilaj pásztorokodás képét erőteljesen korrigálni, kiegészíteni az intenzív földművelés (a takarmánytermesztés!) és az isztálló vagy kezes tartás tüzetes ismertetésével. Ezen az úton haladva már nem eshetünk a magyar szilaj pásztorokodás romantikus színezetű fetiszizálásának hibájába. A korrekcióhoz és kiegészítéshez már most is lenne valamelyes lehetőség, hiszen Bellon Tibor — Karcag földműveléséről szólva — az egész Nagykunsaígra általánosítható eredményekkel szolgált,⁵ s magam is megkísérletem már módosítani (a nagykunsaígi juhászat és a gertéstartás XVIII. századi adatait összefoglalva) korábbi ismereteinknek azokat a részleteit, melyeket egyoldalúan túlhangsúlyozottnak, az egykorú források adataival összeegyeztethetetlennek gondoltam.⁶

Most azonban nem az ez legfőbb gondom, hogy az egészében extenzív állattartáson belül a „szilaj pásztorokodás” a korábbi kutatásokban túlhangsúlyozódott, és a fogalom romantikus színezetű túlzásokkal telítődött. Sokkal inkább azzal van gondom, amit Szabadfalvi a növénytermesztés és állattenyésztés diszharmonijának definiált. A két alapvető termelési ágazat diszharmonija — a körültekintőbb megfogalmazás ellenére — végső soron ugyanazt jelenti, amit Györffy István a szilaj pásztorokodást hatásosan ellenpontozva kijelentett: „Nagyapáink, szépapáink nem voltak földműves emberek. Szántottak és vetettek, de csak annyit, amennyi kenyernek éppen elég volt”.⁷ Ezt jelenti, annak ellenére, hogy Szabadfalvi alapítétele cáfolhatatlan: „Az extenzív növénytermesztéshez általában extenzív állattartás, az intenzív földműveléshez rendszerint intenzív állattenyésztés kapcsolódik”.⁸

Magam — s ebben a véleményemben megerősítenek Bellon Tibornak a karcagi határhasználatról és földművelésről megfogalmazott gondolatait — általában sem, s konkrétan a Nagykunsaígiában sem látom diszharmonikusnak a földművelés és állattenyésztés viszonyát. Vagyis nem tudom elfogadni a földművelés alárendelt voltáról, az állattartás nagyobb fontosságáról hangoztatott véleményeket. Békés megyei vizsgálataim után

* Előadás a „Tiszazug állattartása” címmel, a szolnoki múzeum kezdeményezte tanácskozáson, Kunszentmártonban, 1977 októberében.

ügy vélem:⁹ a Nagykunságra is általánosítható — s mert nem voltak úrbéres jogállásúak az itteni kis mezővárosok, valószínűleg még inkább jellemzőnek tekinthető — a XVIII—XIX. századi gazdálkodásnak a földművelés és állattartás üzemszervezeti egységét — ha úgy tetszik: *harmóniáját* — a komplex paraszti üzem keretében megvalósító „modellje”.

Ez esetben a paraszti üzemek *rentabilitására való törekvését*, közelebbről az önellátás és az áruterelés koronként változó arányát és viszonyát kell vizsgálni megvizsgálnunk.

Abból kell kiindulnunk, hogy a *szükségyszerűen* önellátó, és a változó *lehetőségek mértékéig* áruterelő komplex paraszti üzem a piaci konjunktúrá, és ennek változásait figyelve szervezte meg az alapvető termelési ágazatok (a földművelés és az állattartás) ideális üzemszervezeti egységét. Ehhez a hagyományos technológiát, és az ugyancsak hagyományos családi munkaszervezetet, valamint az egymás mellé rendelődött családok — mint komplex üzemek — gazdasági hatékonyságát megnövelő közösségi érdekvédelmi szervezetet, a tanácsot (általában: intézményeit) használhatta fel a feudalizmus kori parasztagazdaság.¹⁰ Részletes néprajzi vizsgálatok bizonyítják, hogy a Nagykunságban a feudálkapitalizmus évtizedeiben is ezeket az adottságokat használta: sem technológiai, sem munkaszervezeti vonatkozásban nem „újított” alapvetően, de nem is volt képtelen a „kívülről jött” újítások asszimilálására.¹¹

A konjunktúrákhoz való alkalmazkodás a következőket jelentette:

— Mert a szabályozatlan vizek eleve szűkre szabták a termőföldet (még akkor is, ha pl. a Mírhő-gát megépítésével tudatos növelni igyekeztek a földműveléssel biztonságosan hasznosítható földek kiterjedését), s mert a gabonapiac és az úthálózat fejletlen volt,¹² a földművelés a XVIII. században és a XIX. század első felében nem lehetett az elsődleges áruterelő ágazat. Illetve: csak korlátozott mértékben lehetett. Annak ugyanis feltétlenül kell némi jelentőséget tulajdonítanunk, hogy már a XIX. század első felében készült országismertető leírásokban kiemelték a szerzők a kunsági búza kedvező tulajdonságait. Kisebb mértékű áruterelő bafonatermesztésnek ekkor is kellett tehát lennie.¹³ Az ármentesítések bevezetése és a közlekedési hálózat kiépítése után viszont gyorsan „átváltak” a kunsági parasztagazdaságok: a XIX. század végi gabonakonjunktúrára igyekeztek kihatásolni. Ennek érdekében vészes gyorsasággal feltörték a korábbi jelölőket, és a gyáripár felkínálta technológiai újításokat felhasználva, de a hagyományos munkaszervezetet lényegileg átmentve szervezték meg a gabona monokultúrát.¹⁴

— Az élő állatnak és az állati termékeknek a XVIII—XIX. században találtak viszonylag jó piacot. De — s ez a lényeges — nem úgy, hogy közben ne kellett volna újra és újra átszervezni az állattenyésztési ágazat szerkezetét arányait. A XVIII. században előbb — az osztrák védővámok bevezetése különösen — a szarvasmarha, a XVIII. század végén, a XIX. század első felében a gyapjú konjunktúrája hatott a kunsági parasztagazdaságokra. Az állattenyésztés belső arányainak átalakulását az állatlétszám-adatok szemléletesen bizonyítják. 1760-ban a Hármas Kerület általános összeírása szerint 14 550 szarvasmarha és 18 742 juh volt a Nagykunságban.¹⁵ Nem egészen száz év alatt — a *Palugyay* Imre közölt adatak szerint — a szarvasmarha-állomány 10 473-ra csökkent, a juhállomány viszont 107 547-re szaporodott.¹⁶ Ez a rendkívül nagyfokú szerkezet változás — hangsúlyoznunk kell — sem technológiai újításokkal, sem alapvető üzemszervezeti átalakulással nem magyarázható meg.

A parasztagazdaságok ezek szerint a konjunktúrákhoz rugalmasan alkalmazkodtak: előbb az állattenyésztési ágazat belső arányait rendezték

át, majd elfogadták a gabonakonjunktúra „kihívását”. Ha alkalmazkodni tudtak, csak azért tudhattak, mert egy-egy múlt konjunktúra hatására nem mondták le a komplex mezőgazdasági termelés üzemszervezeti egységét megvalósító gazdálkodási „modellről”. Ezt a „modellt” fejlesztették az anonimizáltságig tökéletessé, mígnem eljutottak a paraszti kisáru-termelés kapitalizmus kori válságáig. Ekkor már megoldhatatlan volt az alkalmazkodás. De — s ez a lényeg — a parasztagazdaságok továbbra is alkalmazkodással — a termőterület további kiterjesztésével, a munkatempó növelésével — vélték feloldhatónak, elodázhatónak a válságot.¹⁷

3. Mindaz, amit eddig elmondtam, túlságosan elméletinek tetszhet. Komplex paraszti kisüzemekről, a paraszti termelés üzemszervezeti egységéről szóltam, s mintha „megfeledektem” volna a kunsági — s általában az alföldi — állattartás legfőbb jellemzőjéről: a hatalmas nyájakra. A gulyák, a ménések, a juhnyájak és a kondák nyilvánvalóan nem tartozhattak egy-egy paraszti kisüzemhez. Mi értelme van akkor a paraszti önellátás és áruterelés viszonyát a kisüzem üzemszervezeti egységének elemzésével közelíteni?

Közösségek voltak ezek a nyájak, s az állattartással kapcsolatos munkák jelentős része valóban nem a paraszti üzemeknek, hanem a közösség fizetett alkalmazottainak, a pásztoroknak a hatáskörébe tartozott. Mégsem csupán elméleti jelentőségű mindaz, amit elmondhattam, mert a nyájak szervezésének szükségességét is, a nyájszervezés elveit és gyakorlatát is csak az egyes parasztagazdaságok termelési érdekeinek, ezen belül: az áruterelés igényének ismeretében érthetjük meg.

Mindenekelőtt azonban a *közösség* feudalizmus kori gazdasági jelentőségére kell röviden utalnom. Mivel a legelő a feudalizmusban közös használatú — a Kunságban ezen felül közös tulajdonú! — tartozéka volt a parasztagazdaságoknak, az egyéni állattartás, legeltetés eleve beleértékelt volt a tulajdonjogi akadályokba. Ezt az „akadályt” hidalta át a feudalizmuskori jogelfogás azzal, hogy a legelőhasználatot (más közösségi haszonvételekkel együtt) a *faluközösség* hatáskörébe utalta. A paraszti gazdálkodás organizációs egységeit jelentő családi üzemeket (a familia közjogi értelmében!) tekintette a feudális jogelfogás az adóalpnak, de tudomásul vette azt is, hogy a családok alkotta faluközösség a feudális érdekek szempontjából nélkülözhetetlen gazdasági organizációs (és elemi jogszolgáltatási stb.) funkciókat tölt be.¹⁸

Ez a gazdasági és társadalmi szükségletként tudomásul vett, megtört közösségi szervezet fejlődött azután a XVIII. századra (helyenként már a XV. századra, a XVIII. századra mindenképp) az urbanizált jogállású alföldi mezővárosokban a paraszti termelési érdekeket a feudális érdektörtétre ellen is hatékonyan védelmező paraszti önkormányzattá. És fejtődött a Kunságban az urbéri kötöttségektől való megváltakozást — a redemptiót — is lebonolyítani tudó olyan társadalmi organizmussá, mely a bírói, a közigazgatási, az önálló gazdálkodási és az egyes parasztagazdaságok gazdálkodását koordináló funkciókat a birtokossá vált parasztság (a redemptusok) érdekében, a redemptióból kiharadtak ellen használta fel.¹⁹

A nyájak tehát *közösségek* voltak. Ehhez azonban azt is hozzá kell tennem, hogy — ha pontosságra törekünk — csak a faluközösség, illetve (az ebből eredeztethető, de gazdasági funkciót a paraszti termelés szervezése és védelme érdekében jelentősen kiterjeszhető) mezővárosi közösség jellegzetesen feudális termelési szervezetenek a családi üzemektől el nem különíthető, azokkal összeszerveződött, azokat kiegészítő „közösségi üzemeiként” jellemezhetem a közösségi nyájakat. Közösségi üzemek

voltak tehát, de mert csak „tartozékaik”, „kiegészítői” a családi üzemeknek, a „legeltető állattartás rendszerének”, illetve a „parasztagazdaságok termelési érdekeinek” a vizsgálata nem függetleníthető, nem különíthető el egymástól.

A Nyájkunságban ezek szerint a mezővárosi közösségeknek — tulajdonképpen a redemptusok érdeközösségének — legfőbb intézménye a tanács, ezért szervezte meg a közösségi nyájakat, mert az egyéni érdek sérelme nélkül csak így tudták hasznosítani a legelőket. És csak így, mert az adott technológia szintjén az egyes parasztagazdaságoknak csak így tudták megoldani az árutertermelő állattartásnak a komplex gazdaságba szervezését.

A nyájak szervezési elveiben pontosan és egyértelműen tükröződni kell tehát a paraszti üzemek termelési érdekeinek. Ezek az érdekek „manifesztálódnak” az állatfajoknak, az azonos fajon belül a különböző nemű állatoknak más-más nyájakra szervezésében, és a haszonvétel különleges céljának megfelelő külön nyájak létrehozásában.

A szarvasmarhák őrzési egységeit kialakító elvekben az élőállat-eladás piaci igénye, a paraszti háztartások tejszükséglete, a földművelés igásállat-szükséglete, valamint a növekvő állatoknak a hármas célnak megfelelő tenyésztése-nevelése egyaránt kifejeződött. Ezeknek a termelési érdekeknek és a nyájszervezés elveinek összefüggését sajnos csak hézagosan, nem kellő mennyiségű adattal tudjuk jelenleg még bizonyítani.

Türkeven az 1780–1790-es években 2 gulyához, 2 tehéncsordához, 1 ökörcsordához, 2 borjúcsordához választott pásztorát a communitas.²⁰ Kunhegyesen ugyanebben az időben 2 gulya, 2 tehéncsorda, 2 ökörcsorda és 1 borjúcsorda volt.²¹ A többi kun helységben is ugyanezek a nyájfajták voltak jellemzőek, esetleg a népességszámtól függően egy-egy nyájból többet vagy kevesebbet szerveztek.²²

A gulyára — ez eléggé egyértelműen kiolvasható a néprajzi leírásokból — a XVIII. században is a „heverő” marhák tartozhattak. A fogalom azonban valószínűleg nem azonosítható teljes mértékben az élőállat-eladás termelői igényével. Ha a kunszentmártoni tanácsnak az ökörcsordás bérének meghatározásakor arról is intézkednie kellett, hogy „holmi vásári Tinkótkul melyek üdeig eleiben hajtának” mennyi külön fizetésre számíthatott, nyilván nemcsak a munkálatokat őrizték az ökörcsordán, hanem — legalábbis időszakosan — a piacra szánt növényeket is.²³ Abban következtetések voltak, hogy a gulyára való növekvő állatok és a teheneket elkülönítették az ökröktől. Ez mintha arra mutatna: nem közvetlenül a piacra szánt marhákat őrizték a gulyán. Amikor azért panaszok kaptak a két kunhegyesi ökörcsordásra a tanács előtt, mert „azok akár Tehén féle, akár pedig akármely apró tseprő Marhát befogadnak Pásztorások alá”, a tanács így intézkedett: „az Ökör csordákra a Gazdaságok közül, senki semmi harmadfű, s azon alól való Marhát annyival is inkább Űszőfélék hajtani ne bátorokodjon; minthogy az efféléknek Gulyán van a helyek”.²⁴

Az élőállat-eladás közvetlen igényét — az áruba bocsátás előtti feljavítást — a söre ökrök különfalkában őrzése szolgálta. Azt azonban nem tudjuk, hogy ezeket a falkákat mindig következetesen megszervezték-e, vagy esetleg éppen a sörök miatt tartották fenn az ökörcsordákat. A türkevei tanács a türpásztori árendátor kérésére meghatározván a söre fogalmát, határozott különbségtétellel, külön őrzési egysége utal. A Kunságban „söre ökröknek nevezetnek — írják — minden heverő és hízó ökrök már azok akármitsoda Nagyságúak, s akárhol nevelkedtek légyen, az ilyen heverő ökrökből öszve vert Falka Sörének nevezetük...”.²⁵ Az egy-

korú meghatározás eléggé egyértelmű, s éppen ezért feltűnő, hogy adataink szerint csak Kunszentmártonban intézkedtek viszonylag következetesen *göbly csordáról*. 1772-ben pl. — ahogy korábban is — két *göbly járást* engedett a tanács, és egyidejűleg arról is határozott, hogy „néhány Lakosok érdemek, és jussokon felül” ne tarthassanak „számos és feles jószágokat”. 3 gazda nevét külön kiemelték a határozatban, és 12-12 göbly tartásában szabták meg számukra a maximumot.²⁶

A tehéncsordára — eléggé nyilvánvaló — a tejelő állatok tartoztak, s ezeket a csordások naponta hazahajtották. A háztartás közvetlen kiszolgálásának szükséglete mégsem jelentette, hogy a tehéncsordának mindig és feltétlenül naponta hazajárónak kellett lennie. Kunhegyesen 1792-ben a csorda nyári kinnhálását határozta el a tanács, és egyidejűleg a csordások bérét egy-egy fejés tejjel megtoldotta.²⁷ Valószínűnek látszik tehát, hogy a csordások fejtek. A kintfejtől aligha lett ez a csorda félszilaj! Eléggé bizonytalan a borjúcsordára tartozó állatok körének pontos meghatározása is. Ha a kunszentmártoni „borjúpásztorok” lehetőséget adtak a tehenek fejésére, a teheneket nyilván együtt pásztortolták a szopós borjakkal.²⁸

Ami a szarvasmarhafélék differenciált pásztrolásának elveiről említhetünk, meglehetősen sok bizonytalanságot tartalmaz. Ezeket a bizonytalanságokat valamelyest enyhítheti, ha az egykorú források ebből a vonatkozásban eléggé szűkszavú utalásait tüzetesebben összevetjük a recens adatokkal. Ugyanígy fontos feladat azonban a XVIII–XIX. századi források teljességre törekvő feltárása is, mert — meggyőződésem — most a hiányos és más szempontú adatgyűjtés miatt nem tudtam elég meggyőzően bizonyítani a parasztagazdaságok termelési érdekeinek és a nyájszervezés elveinek összefüggését.

Hasonlóan hiányos az adatgyűjtésem a lovak szilaj, illetve kezes, szelid, esetleg *renyhe ménesre* osztása gazdasági háttérének értelmezéséhez.²⁹ Az ugyanis aligha lehet teljes értékű magyarázat, hogy a kezes *ménese* a munkaállatok, a szilaj *ménese* a heverő állatok tartoztak. Hiszen legelőszőr arra kellene választ adni, milyen tenyésztési célja volt a szilaj ménesnek, illetve (a nyilván nem igáslovakat egybefoglaló) kezes ménesnek. A kunszentmártoni tanács egy intézkedése arra mutat, hogy korántsem volt problémamentes egy-egy állatnak a szilaj ménesből a kezes ménesbe áthajtása. Amikor az egyik gazda csikójának elvételése miatt bevádolta a kezes csikóst, a vádat elejtő határozatban így fogalmaztak a tanácsbeliek: „az Csikó az Szilaj Ménesen nevedekdén az paraszt lovak köztö megh nem maradhatott, más lovakkal együtt a Csikósnak tudta nélkül elm ment az Ménés közzül”.³⁰ A szilaj, illetve kezes állatok ilyen fokú tenyésztési különbsége még nyomatékosabban aláhúzza a haszonvételi cél pontosabb meghatározása szükségességét.

A juh- és a sertésnyájak szervezési elveivel ez alkalommal nem foglalkozom. Korábban már felsorakoztattam a rendelkezésemre álló adatokat, ehhez most sem tudok újabbat hozzátenni.³¹ Csupán arra kell itt utalnom, hogy a fejos juhnyájak, az ún. nyájjuhok, a kinnháló kondák és a naponta hazajáró csürhék őrzési egységeinek megszervezése általában nem volt közvetlen tanácsi feladat. Ugynevezett *gazdatársaságok* szervezték ezeket a nyájakat. Szerepük a juhállomány növekedésével párhuzamosan nyilván mind nagyobb lett. A jövő feladata azonban annak részletes felderítése, hogy a tanács milyen módon tudta koordinálni a rendkívüli mértékben megszorodó juhnyájának (s a mezővárost mintegy behálózó gazdatársaságoknak) a legeltetési rendjét.³²

4. Befejezésül arról kell még szólnom: milyen közvetlen feladatai maradtak a paraszti gazdaságoknak, ha az ártermelő célú állattartás munkáját specialistákra bízta: ha közösségi nyájakat létre lényegében minden (nemcsak a „heverő”) állat legeltetésére.

Ha a vegetációs időszakban specialistákra bízhatja a parasztagazdaság a munkaállatként éppen igénybe nem vett állatait, nagyobb hatékonysággal munkálkodhat a földművelő üzemágban. A hatékonyabb földművelés az állattartás érdekében is feltétlenül szükséges. Így biztosítható az állatállomány téli átmentése: a takarmánybázis és a férőhely megteremtése.

Az aligha lehet kérdéses, hogy a téli takarmányozás (nem feltétlenül természet, tömegében inkább a réteken gyűjtött szénával) és a férőhely biztosítása (nem feltétlenül fedelese építmény, istállóféle építészete, esetleg csak a szalma akollá, karámmá felhalmozása) mindig és mindenütt a parasztagazdaságok évről évre ismétlődő gondja volt. Ezeket a gondokat csak a kevésbé zord telek enyhítették valamelyest, amikor a nyájak — nemcsak a szilaj, hanem a kezes nyájak is! — csak egy-két hónapra szorultak be a legelőről.³³

Ha viszont a földműves (és az ezzel összefüggő rétgazdálkodás, nád-gazdálkodás) haszonvételeinek egy részét ilyen értelemben „be kellett investálni” az állattenyésztési ágazatba, alighanem az a parasztagazdaság tudott több állatot tartani, amelyiknek nagyobb, hatékonyabb volt a gazdasága — általában. A kunsági parasztagazdaságok részletes összeírásai bizonyítják,³⁴ hogy az állatállomány nagysága és a művelt földterület nagysága rendkívül szorosan összefüggött. Pedig az összeírt állatok egy része *közvetlenül* nem az egyéni gazdasághoz, hanem a közös nyájhoz tartozott! Így az sem véletlen, hogy a Nagykunságban — ahol a redemptiótól kezdődően a megváltozásban való részvétel arányát tekintették a társadalmi rang legfőbb mércéjének — a részvétel arányát azonnal földterületmértékre váltották át. Az ekkor megszerzett örökhasznátul földet, s az ennek arányában osztott egyéb földeket, tehát nemcsak a földművelési ágazat bázisai, de egyszersmind az állattenyésztési ágazatot is magában foglaló komplex paraszti gazdaság *lehetséges nagyságrendjének* meghatározói is.

JEGYZETEK

1. Györfly István: Nagykunsági krónika. Karcag, 1922. 7.
2. A kutatástörténeti előzményeket *Szabadfalvi József* részletesen tárgyalta: Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. Debrecen, 1970. 13–20.
3. L. pl.: Györfly István: Állattartás. In: A Magyarországi Néprajz, II² Bp. é. n. 33–147.; Györfly István: Pásztorépitkezés a Magyar Alföldön. In: Magyar falu — magyar ház. Bp. 1943. 161–221.
4. *Szabadfalvi* i. m. 178–191.
5. *Bellon* Tibor: Karcag város gazdálkodása (Földművelés). Szolnok, 1973.
6. *Szilágyi* Miklós: A Nagy-Kunság juhászata a XVIII. század végén. Ethn. LXXXIX. (1963) 350–365; *Szilágyi* Miklós Egy inséges esztendő hatása a gazdálkodásra. In: Adatok a Nagy-Kunság XVIII. századi néprajzához. Szolnok, 1966. 91–136. — Hasonló szemléletű „korrekciókat” tartalmaz *Bencsik* János legújabb tanulmánya: Gazdálkodás a Kecskés-pusztán, Kisújszállás külső legelőjén. A *Hajdúsági Múzeum Évkönyve*, II. (1975) 233–284.
7. Györfly i. m. (Nagykunsági ...) 5.
8. *Szabadfalvi* i. m. 188.
9. Külön tanulmányokban publikált gyulai, mezőberényi és gyomai vizsgálataim legfőbb eredményeit A Békés megyei mezővárosok termelési szervezete a XVIII–XIX. század fordulóján c. dolgozatomban összegyeztem. (Ethn. LXXXVIII [1977] 224–246)
10. A munkaszervezet kérdéséről. I. *Szabó László*: Munkaszervezet és termelőkenység a magyar parasztságnál a XIX–XX. században. Szolnok, 1968.

11. *Vö. Györfly* István: Takarás és nyomtatás az Alföldön. Népr. Ert. XX. (1928) 1–46; *Bellon* i. m.
12. *Györfly* i. m. (Nagykunsági ...) 5. Ez ezeket a tényeket emelte ki a földművelés „elhanagylását” indokolva. — Az áradások hatásáról és a Mírhő-gát építéséről összefoglalóan: *Szabó Lajos*: A „Mírhő gátyának” építése. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 1973. 151–157.
13. *Bellon*: i. m. 110–111. idézi ezeket az adatokat, de a gabonakereskedelmét nem tárgyalja.
14. *Bellon*: i. m. 112–113.
15. *Vö. Szilágyi* i. m. (A Nagy-Kunság ...) 352. — Talán már ekkor is csökkenő tendenciája a szarvasmarhatárs. 1730-ban viszont csak a 3 térkevei gyulában 3370 darabot írtak össze, amiből 2058 volt a gazdák fizetett marhája, 407 a „szolgáké”, 152 a „vett marha” (7) és 95 a „külföldi”. (SZML, Turkeve It. Conscriptiók 1721–1786. Csjsz 942. — „Gyulabéi Marháknak Conscriptiójok in Anno 1730”)
16. *Palugyay* Imre: Jász-Kun Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854. 192–224.
17. Ezt a folyamatot is szemléletesen mutatta be *Bellon*: i. m.
18. L. erről *Szabó István*: A középkori magyar falu. Bp. 1966. Vonatok részleteit.
19. A redemptusok és irredemptusok érdekellentéteiről. I. *Szabó Lajos*: A kunhegyesi szegények és redemptusok ellentéte a XVIII–XIX. század fordulóján. Szolnok, 1966.
20. SZML Turkeve It. Tjk 3. 127–128. (pásztorok megválasztása az 1780. jan. 25-i tanácsülésen); uo. 173. (1781. jan. 5-i intézkedés pásztorválasztásról)
21. SZML Kunhegyes It. Tjk: 228–230. (pásztorválasztás 1791. febr. 26-án); uo. 316. (pásztorválasztás 1792. jan. 21-én) — ugyanebben a kötetben további adatok a pásztorválasztásokra.
22. Kisújszállás *borjúpásztorról*, két *tehénorszárol*, egy *bikapásztorról* és egy *tinókból álló gulyáról* vannak adataink (SZML. Kisújszállás It. Tjk: 1789–1791. — 1790. jan. 19. — 29, 30, 31. db: 1790. jún. 17. — 522 db; 1791. oct. 27. — 749 db; 1793. aug. 21. — 300 db.) Kunszentmárton 1745-ben *ökör csordát*, *borjúpásztor* fogadtak, a későbbi években többször intézkedtek a *tehénorszárol*, a külön legelő *góbolyokról* (SZML. Kunszentmárton It. Tjk. 1. (1730–1750). 10. (1745. márc. 6. 13.) — Tjk. 4. (1768–1777). 65. (1772. febr. 15.) — Tjk. 4. (1768–1777) 67. (1772. aug. 3.)
23. SZML. Kunszentmárton It. Tjk. 1. (1730–1750). 10. (1745. márc. 6.)
24. SZML. Kunhegyes It. Tjk: 1789–1793. (1790. május 1. — 92. db.)
25. SZML. Turkeve It. Tjk. 6. (1792. oct. 23. — 520 db.)
26. SZML. Kunszentmárton It. Tjk. 4. (1768–1777). 65. 1772. febr. 15.)
27. SZML. Kunhegyes It. Tjk: 1789–1793. 316. (1792. jan. 21. 16 db)
28. SZML. Kunszentmárton It. Tjk. 1. (1730–1750) 10. (1745. márc. 13.)
29. SZML. Turkeve It. Tjk. 3. (1780. jan. 25. 1781. jan. 5.); Kunhegyes It. Tjk: 1789–1793. (1789. apr. 23., május 3., jan. 17.; 1790. jún. 27., 1791. febr. 36.); Kisújszállás It. Tjkv. (1769. márc. 14., 1790. apr. 12., 1791. máj. 5.); Kunszentmárton It. Tjk: 1. (1745. márc. 13.); 3–4. (1767. apr. 20.)
30. SZML. Kunszentmárton It. Tjk: 3–4. (1763. jan. 15.)
31. *Vö. Szilágyi* i. m. (A Nagy-Kunság ...) és i. m. (Egy inséges ...)
32. A juhtartó gazdátársaságokról l. még *Tálas* István: Változásvizsgálatok a népi állattenyésztés köréből, Népr. Ert. XXXIV (1942) 203–219.
33. 1789. dec. 26-án ilyen határozatot hoztak Turkevében (SZML. Turkeve It. Tjk. 5. 807. db); „A’ Kin lakó pásztorokra nézve statuáltuk, hogy valaméddig az idő és az arra vigyázó Gazdaság a’ Tanítással edgyet értven nem kívánja a Gujákat Méneseket és akármiféle Nyájakat szelylel verni kemény büntetésnek terhe alatt ne börtönködjának, melyet is a’ Bíróság tudtokra fog adni a Pásztoroknak. — Azonban a’ Naponként ki ’s b’ hajtó Pásztorok is az időre és ehhez szabadon tettésekre vigyázván ki hajtásnak ’s kötelességekhez lássanak’.
34. Pl. SZML. Generalis Jazygm, Majoris et Minoris Cumaniae Conscriptio de Anno 1760. Caps. II. Fasc. 6.
35. Mindaz, amit az előadásban megfogalmaztunk, jól egyeztethető *Bellon* Tibor véleményével (i. m. 42–43.). A földművelés és állattartás viszonyáról a következőket állapította meg: „... volt egy több embert foglalkoztató földművelés és egy kevesebbet foglalkoztató állattartás, amelyik viszont a nagyobb jövedelmet jelentette” — „... szoros kapcsolat van az állattartás és a földművelés között, s eléggé szimmetrikus az aránya a két területnek”. Amit e megállapításokhoz kapcsol *Bellon*, t. i. a tanya kettős funkciója, az előadásban felvetettek szerint is részletesen elemzendő lenne. Mivel a tanya a telelő állat tartózkodási helye volt, a parasztagazdaságoknak ezeken a telephelyein valósult meg a földművelés és állattartás üzemszervezeti egysége.

SZENZÁCIÓSNAK MONDHATÓ NÉPRAJZI LELET ELEKEN

BENCsik JÁNOS

A román nemzetiségi néprajzi tábort évente folytatja munkáját. 1978-ban Eleken (Békés m.) dolgoztak a tábort írój lakói. Talán az egyik legértékesebb és a maga nemében szenzációs néprajzi tárgy és a hozzáfűződő szokásanyag birtokába jutottunk, amikor felkeresve özvegy Czapos Péternét, egy régi-régi emléket idézett fel számunkra.

Adatközlőnk, Czapos Péterné Lukács Anna 1893-ban született Eleken, szülei tanyás parasztok voltak Elek határában. 18 éves volt, amikor egy ottlakai román legényhez feleségül ment. Az akkor általánosan mondható szokás szerint a fiatal házaspár a férj szüleihez Ottlakára (ma Románia) költöztek. Az após, az öreg Czapos Stefán özvegyember volt, ezért is elkelt az asszonyi munka a családi otthonban. 1912 decemberében megérkezett az első gyermek a fiatalokhoz, mégpedig leány, Ilona. Hat-hetes nem volt a csöppség, amikor az édesanyjának Elekre kellett mennie azért, hogy meszét vásároljon. Az alig egyórányi utat sietve tette meg Czapos Péterné, mégis mikorra hazaért, gyermeke éhesen, sírva várta. Elővette a mellét, hogy megszojtassa éhes csecsemőjét. Hamarosan rémülten tapasztalta, hogy a melléből nem jön tej, elapasztott. Csecsemője éhen maradt. A még gyenge gyermek táplálására másként nem is gondolhatott, amiért is mindjárt sírva fakadt és rohant az ismerős öregasszonyokhoz tanácsért. Ők sokat tudtak, sokat tapasztaltak. Az egyik ismerős mindjárt megmondotta a jelenség okát is: *azért apadt el a tejed, gyereke-m, mert gyenge, szoptatós anya létedre átlépted a falu határát. S azt tanácsolta neki, hogy a következő módon készítsen pogácsát és azt fogyassza el: Saját tejéből fejjen ki a tenyerébe, majd tiszta lisztet keverjen hozzá. Só nélkül készítsen pépes anyagot, majd pogácsát formáljon belőle. Süsse meg és fogyassza el, hátha ettől megjön a teje. Ő nem is egy, hanem két pogácsát készített és sütött. Az első pogácsa elfogyasztása után lassan azt tapasztalta, hogy megjött a teje és már meg is szoptathatta éhes csecsemőjét. A másik pogácsa ezért megmaradt, nem volt rá szüksége, s azt a nevezetes napig tartogatta. Ezt a szóban forgó kislánya, Ilona fékötőjébe (egy golyos sapkába) csomagolva tartogatta.*

Érdekeséggé vált a hozzáfűzőm, hogy az idős asszonyka előbb 500 ft-ot kért a neki oly becses tárgyért. Mikor a véleményét kértük ezzel kapcsolatban, akkor azt mondotta, hogy *annak ereje van*, az nem egyszerű pogácsa.

Sárréti Napok 1979.

Máj. 5-én, Szeghalmon nyitották meg az idei Sárréti Napokat, amelyek kiemelkedő rendezvénye volt a máj. 10-én, Berettyóújfaluban rendezett tanácskozás, az üzemtörténet-írás módszertani feladatairól.

DEBRECENI VEZETŐ ÉRTELMSÉGIEK HÁZHELYIGÉNYLÉSE 1946-BAN

GAZDAG ISTVÁN

A földosztással párhuzamosan sor került Debrecenben is házhelyek kiosztására. Az igénylők listáját a szakszervezetek állították össze és juttatták el a megyei földbirtokrendező tanácshoz.

A Hajdú megyei Földhivatal irataiból került ki az alábbi beadvány, amelyet forrásértéke miatt ez alkalommal teljes egészében leközölünk:

„Igen tisztelt Vármegyei Földbirtokrendező Tanács!

Az úri Magyarország földözte a szellemet is, hagyta kallódni, pusztulni az írókat, a művészt. A népi Magyarország ezt az állapotot örökölte: legkülönb, haladó legkülönb költői, képzőművész, muzsikusi rongyosan, éhesen érték meg a felszabadulást. Segíteni rajtuk nem lehetett, sőt azóta hozzájuk rongyolódott azok is, akiknek régebben még valamennyire fedezve volt ellátásuk. Az írónak, a művésznek a munka, az alkotás köti le minden idejét és se alkalm, se vonzama nincs a könnyű pénzszerezésre.

Az ország már megpróbált ezen segíteni, s legkiválóbb művész egy csekély töredékét házhöz, gyümölcsöshöz juttatta. Az Irószövetség, a Művészek Szabad Szakszervezete erősen folytatja tovább ezt a mozgalmat, de ennek ádásáiban idáig csak a fővárosiak részesültek. Márpedig országos érdek, hogy a jövőben Magyarország a vidéket se hagyja magára szellemi vezetők nélkül. A vidéki írók, művészek számára tehát csak helyileg lehet ez a kérdést megoldani. Itt még sokkal nagyobb a nyomorúság, mint Pesten: nincs egyelőre műpártoló, képet, szobrot vásároló közönség; folyóiratot, könyvet, zeneműveket kiadni nem lehet.

Debrecen szellemi emberei eljutottak a testi leromlásig végső állapotába s már a pusztá fennmaradásuk is veszélyben forog. Ebben a hálaos szorongásban fordulunk azaz a kérdéssel a Tisztelt Tanácshoz, hogy a mellékelt kimutatásban felsorolt írókat, művészeket, akik idáig is az ország szellemi megújulásáért küzdtek, juttassa egyenként legalább 400 □ öny házhelyre, ahol egyelőre a legszükségesebb élelmiszeri cikkeket elő tudnák teremteni, míhlyest pedig kissé rendezőnek a gazdasági viszonyok, majd egy szerény családi házat építhessenek meg, a jövőben a legelőtöbb anyagi gondoktól mentesen fordíthatják képességeik legjavát nyugodt, független alkotó munkára. Mindnyájunk kívánása még az volna, hogy a házhelyek lehetőleg a várostól nem túl távol, villamossal is megközelíthető helyen lennének, pl. a Nagyerdő környékén, egymás szomszédságában. Megjegyezzük még, hogy az igénylő írók, művészek mindannyian vagyonatlanok, s legtöbbször 2-3 gyermeke van. Bízunk az Igen Tisztelt Tanács megértésében is vagyunk tisztelttel!

A Magyar Képzőművészek Szabad Szervezete debreceni csoportja nevében:
Menyhárt József elnök.

A Debreceni Ady Társaság és a Magyar Irószövetség debreceni csoportja nevében:
Juhász Géza elnök.

Debrecen, 1946. aug. 21.

- | | | |
|----------------------|---------------|---|
| 1. Asztalos Sándor | költő | Tehetséges fiatal író. |
| 2. Özv. Gulyás Pálné | költő özvegye | Férje az új magyar irodalom jelentős költője. |
| 3. Harsányi Zoltán | kritikus | Márciusi Front tagja. |
| 4. Juhász Géza | író, költő | Demokratikus politikai és írói pályája közismert. |
| 5. Kondor Imre | filozófus | Kiváló filozófus. |
| 6. Lükő Gábor | etnográfus | Legjobb etnográfusunk. |

7. Özv. Mata Jánosné	költő özvegye	Férje Debrecen kiváló írója, művésze volt. Ismert nyelvész, író. Kiváló magyar történész. Ismert népi költő.
8. Papp István	nyelvész	Deportálva volt.
9. Szabó István	történész	A népzene országos ismerője.
10. Tóth Endre	költő	Ismert szobrász.
11. Adler Miklós	festő	Reform Társaság tagja.
12. Csenki Imre	zenetörténész	Haladó művész.
13. Debreceni Tivadar	szobrász	Szociális irányú művész.
14. Félégyházi László	festő	Modern festő.
15. Galánffy Lajos	zongoraművész	Mostoha sorban élő kitűnő festő.
16. Menyhárt József	festő	Legmostohább sorban tengődő művész.
17. Rimóczy József	festő	Tehetséges festő.
18. Sennyei Oláh István	festő	Fiatal művész.
19. Szepesi György	festő	Ertékes festő.
20. Vincze István	festő	Kitűnő művész.
21. Tar Zoltán	festő	
22. Tóth László	festő	
23. dr. Ujfaluassy Gézáné sz. Mándi Margit	énekművész	
24. Nagy Ferenc	festőművész	

DEBRECENI IPAROS IFJÚSÁG RÉGI BÁLI MEGHÍVÓI

NAGY DEZSŐ

Nagy érdeklődést kiváltó múzeumi rendezvények

A lengyelországi Tarnowban, az ottani Vajdasági Múzeumban, máj. 10-én nagyszabású kiállítás nyílt *A cigányok a lengyel kultúrában* címmel. Máj. 11-én Karcagon, a Györfly István Nagyűn Múzeumban több szerv közreműködésével megnyílt *Kovács Mihály (1724—1779)* karcagi születésű katoná, az amerikai függetlenségi háború hősenek emlékkiállítására. Máj. 14-én, Szécsényben, a II. Rákóczi Ferenc Művelődési Központban, *Zólyomi József* nyitotta meg *iff. Fazekas Ferenc*, nádudvari fazekas, kiállítását. Máj. 15-én, Debrecenben, a KLTE Könyvtárában *Móricz Zsigmond emlékkiállítás* nyílt, Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára. A kiállítást *Kovács Kálmán* nyitotta meg. Máj. 18-án, a Szépművészeti Múzeumban *Pogány Ó. Gábor* nyitotta meg a Kulturális Kapcsolatok Intézetével közösen rendezett *A lengyel kolorizmus* c. kiállítását. Ugyanezen a napon, a Nemzetközi Gyermekek alkalmából, a Magyar Nemzeti Múzeum nagyszabású játékkiállítását rendezett a Múzeumkertben. A kiállítást *Suhajda Józsefné* nyitotta meg. Ugyancsak a Nemzetközi Gyermekek keretében, máj. 19-én, Szentendrén, a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár megnyitotta *(Csohány Kálmán) Szekeres Erzsébet: Zöld levelcske* c. szőnyegkiállítását. A szőnyeget Pest megyei övodások rajzai kísérték. Máj. 24-én Vácot, a múzeumban megnyílt *A parasztyemek élete Pest megyében* c. időszaki kiállítás. Máj. 24-én, a Déri Múzeumban, *Szekeres Antal* nyitotta meg *A Déri Múzeum új szerzeményei* c. kiállítását. Máj. 27-én, Komarnóban (Komárom), a Dunamenti Múzeumban (Oblastné Podunajské Múzeum) megnyílt *Dudor István, Roskoványi István* festők és *Turcsán László, Varga Lajos* grafikusok kiállítására.

Ortutay Emlénapok Hajdúhadházon

Márc. 26—30. között Hajdúhadházon *Ortutay Emlénapokat* rendeztek. A 26-án tartott emlékünnepeken közreműködtek: *Bođrogi Tibor, Dankó Imre, Ortutay Zsuzsa*, valamint a hajdúhadházi *Ortutay Gyula Népi Együttes*.

Régi irataimat és grafikai gyűjteményemet rendezgetve, kezembe került a debreceni iparos ifjúság két régi táncmulatságra szóló meghívója az 1861. évből. A meghívó táncvigalomra hívja a címzetteket. Érdekes, hogy ez a két szó: táncvigalom, táncmulatság mennyire bizonyítja a magyar szóhasználat változását. Még a múlt század második felében nem használták a táncmulatság vagy a bál szavakat, hanem mind a két meghívó *táncvigalomra* hívja az ifjúságot.

Az egyik nyomtatvány a magyar szabó ifjúság, a másik a szíjgyártó ifjúság báli meghívója.

A szabó ifjúság meghívójának szövege a következő:

„A Magyar Szabó Ifjúság által 1861-ik évi Január 28-kán és 29-kén a fehér ló című vendéglőben tartandó táncvigalomra. T. cz. Széi János urat szívesen elvárja. Kezdeté 7 órakor. Etelekért és italokért az





ifjúság kezeskedik." — A meghívó jobb alsó sarkában apró betűkkel a következő szöveg olvasható: „Környomás Debreczenben.”

A meghívó tehát körrajz, azaz nyomdai nyelven litográfia útján készült. Sajnos, a körrajzot készítő grafikus vagyis litográfus nem írta oda a rajz alá a nevét. Így nem tudjuk, hogy ki készítette a meghívó rajzát. Kár pedig, mert a meghívó a kor ízlésének megfelelően ha nem is művészi, de szép kivitelben készített körrajz. A szöveget magát reneszánsz motívumokkal és virággal dúsan ékesített keret veszi körül, melyben barokk és rokokó elemek is találhatóak. A meghívó bal oldalán magyar ruhában táncoló, csizmás, fűveges, mindkét kezében virágot tartó legény, a jobb oldalon pedig szintén magyar ruhás, egyik kezében kendőt lobogtató, másik kezével virágot tartó, táncoló lány látható. — Az egész meghívó vörösbronz színű nyomdafestékkel készült, hajszálvékony vonalakkal, kifogástalan nyomdai technikával. A meghívó a debreceni nyomda kiváló munkáját dokumentálja. (Ma Alföldi Nyomda)

A sziogyártó ifjúság a következő szövegű meghívót készítette:

„A Sziogyártó Ifjúság által 1861-dik évi Február 2. és 3. napján a FEHÉR LÓ című vendéglő termében tartandó tánczvigalomban résztvenni kéretik T. cz. Szel János Ur. úri családjával. Kezdete 7 órakor.” — A meghívó alján a nyomda a következő szöveget helyezte el: „Debreczen 1861. Nyomatott a város könyvnyomdájában.”

A meghívó felső részén középen a magyar címer látható. A szöveget virágos motívumokból összerakott keret veszi körül. A szöveg közepére bőrből készített, kengyellel felszerelt nyereg rajzát helyezték el, amely a sziogyártók munkájának egyik jellegzetes darabját mutatja. — A meghívó

szintén könyomatos eljárással készült, noha a keretet egyes köre rajzolt darabokból állították össze. Nem egy köre rajzolta tehát a litográfus az egész meghívót, mint a szabó ifjúság meghívóját, hanem a keretet egyes kevésbé díszes különálló elemekből állították össze, ami talán olcsóbbá tett, viszont aranyszínű bronzal készített nyomtatvány valószínűleg kissé felemelte a nyomdaköltséget. Ezt a meghívót szintén a már akkor is híres debreceni nyomda készítette.

Mai szemmel nézve szokatlannak látszik az, hogy mindkét iparos ifjúság táncmulatsága 1861-ben két napig tartott, ami azt bizonyítja, hogy egy-egy alkalommal nem fért volna be az egész táncoló ifjúság a „Fehér ló” nevű vendéglő termébe, illetve termébe. Két táncmulatságot kellett tehát tartani, hogy minden ifjú legény és minden eladó leány elmehessen a bálba. A tánc terem mérete tehát kicsiny, — a táncolni vágyó ifjak száma pedig nagy volt. Ez lehetett az oka annak, hogy kétszer kellett bált rendezni egy-egy iparos ifjúság számára. Meg kell jegyeznünk, hogy a Fehér ló vendéglő 1861-ben még csak földszintes volt, s nem lehetett benne nagy tánc terem. Szállodává csak 1863-ban lett, amikor is klasszicista földszintje fölé romantikus stílusban emeletet építettek és az emeleten helyezték el a szálló szobáit. (Balogh István: Debrecen. 38. o.)

Egyszerű és igénytelen közleményben részint azt szerettem volna bizonyítani, hogy a debreceni városi nyomda már 1861-ben is tudott szép és ízléses báli meghívókat készíteni, részint azt, hogy Debreczenben abban az időben sok iparos dolgozott, nagy volt az iparos ifjúság száma és az akkor itt dolgozó különféle iparosoknak nem is lehetett rossz sorsuk, bizonyára jó kereseti lehetőséggel rendelkeztek, különben nem tudták volna táncmulatságokat rendezni és vörösbronz vagy aranyszínű betűkkel nyomtatott, környomásos, díszes és drága báli meghívókat készíteni.

Floralia Túc-Gorsiumban

Ápr. 28-án tartották meg Flora istennő ünnepét, a gorsiumi ásatások évadnyitóját, a Floraliát, Tácon.

Közgazdász Hét Debreczenben

Máj. 7—12. között Közgazdász Hetet rendeztek Debreczenben. A sokoldalú rendezvénysorozatból múzeumi érdekű volt a 7-én nyílt szakkönyvkiállítás, a 10-én rendezett anketé Az idegenforgalom időszéri kérdései címmel és 18-án dr. Molnár László előadása A szocialista életmód címmel.

Helyesírásunk ügye

A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya máj. 7-én közgyűlési osztályülést tartott helyesírásunk ügyében. Az osztálygyűlésen közreműködtek: Keresztury Dezső, Fábrián Pál, Benkő Lóránd, Deme László, Benczedy József, Farkas László, Szabolcsi Miklós.

MONDA A FEJETLEN PAPRÓL

ÚJVÁRY ZOLTÁN

A gömői Csermosnya-völgy falvaiban és Krasznahorka környékén napjainkban még igen elevenen él a néphagyományban egy sajátos hiedelemmonda a fejetlen papról, aki éjszakánként a Péntek patak mentén lovagol és a levágott fejét keresi. A néphagyomány az eseményt a török időkkel hozza kapcsolatba. Dernőn Ulman Lajosné Jarabkó Margit (55 é., 1973) a következőképpen mondta el a történetet.

„Törökök garázdálkodtak a vidéken. Sarcolták a népet, kegyetlenkedtek. A krasznahorkai nép a papjuk vezetésével harcba indult a törökökkel. Kapával, kaszával zavarták a törököket a földeken Hárskút felé. Harc közben a Péntek pataknál a törökök levágták a pap fejét. A fej beleesett a patakba, a testet pedig elvitte a ló. Azután minden éjjel visszatért a pap a ló hátán éskereste a fejét a patakban. Éjfélkor két óráig nem engedték át senkit, sem embert, sem állatot a patakon, sem az alsó, sem a felső úton. Ilyenkor vihar támadt, a tehenek bömböltek, a lovak nyerítettek, kapartak. Senki emberfia nem mert abban az időpontban a Péntek patak közelébe menni. Volt Dernőnek egy plébánosa még a múlt században, Szarka Józsefnek hívták. Ő nem hitte azt, hogy a fejetlen pap kísért a Péntek patakánál. Erről a népet is meg akarta győzni. Ebből aztán nagy tragédia lett. A plébános elhatározta, hogy végére jár a dolognak. Meg akart győződni az igazságról. Több napon át éjjelente kijárt, sétáltgatott a patak mentén. Jó ideig járt, de nem tapasztalt semmit. Egy éjszaka azonban történt valami. Éjfél után úgy egy óra tájban feldúltan menekült be Hárskúton egy háza, ahol világosságot látott. Vizet kért és haza ment. Reggel a harangozó holtan találta a plébánost. A nyaka el volt vágva borotvával. Hogy mi történt, senki sem tudta meg. Volt még egy másik eset is. Egy dernői fiatal asszony özvegyen maradt két gyerekkel. Elment Budapestre, ahol egy kórházban helyezkedett el. Mint asszisztensző dolgozott és nevelte a két gyereket. Sokat jártak haza Dernőre. A fiú orvos lett. Megismerkedett egy cseh katonatiszttal, jó barátok lettek. Egy alkalommal, amikor mind a két testvér Dernőn volt, az orvos meghívta a tiszt barátját, hogy ismerje meg a hűgát is. A tiszt a rozsnói kaszárnyában szolgált. Egy delután kilovagolt Dernőre. A pucérjának meghagyta, hogy úgy este 11 óra körül ő is lovagoljon ki Dernőre, hogy ne kelljen neki éjszaka egyedül haza menni. Úgy is volt. A pucér, ahogy elérkezett az idő, elindult a felső úton. Amikor a Péntek patakhoz ért, a ló el kezdett toporzékolni, nyerített, kapált, ágaskodott, az erdő meg zúgott, ropogott és vihar keletkezett. A katona sem előre, sem hátra nem tudott menni. Több órán át kintlódott, míg végre átjutott a Péntek patakon. Teljesen kimerülten érkezett meg Dernőre, a ló izzadtan remegett. Mindnyájan meg voltak győződve, hogy a fejetlen pap állta el a katona útját a Péntek patakán. Nem is indultak éjszaka utána, csak reggel, amikor megvirradt, akkor is az alsó úton. Azóta nem hallottunk ilyen esetet. Hanem azt hallottuk,

niát. Minden templomban mindenvasárnap kötelező ez a litánia. Lehet, hogy a pápa a megholtak lelki nyugodalmáért elrendelte a lorettói litánia-egzert múlt el a kísértet.”¹

A fejetlen pap „megkísértésével” kapcsolatban humoros történet is ismeretes. Egy hárskúti kaptos ember éjfél tájban ment hazafelé a Péntek patak mentén. Szuszogást hallott a sötétben. Megijedt. Baltájával odavágott, ahol a szuszogó alakot sejtette. Otthon eldicsekedett, hogy a fejetlen barátot agyonvágta. Csak másnap derült ki, hogy egy elkóborolt derset ütött agyon.²

A fejetlen barát mondája termékenyítőleg hatott a helyi jellegű történetek kialakulására. A mondai mag a fej nélküli ember, illetőleg a fejét a hóna alatt vivő ember motívumkörébe tartozik. Az alapsztori más területen is ismeretes. A történet hasonló variánsát már a múlt században feljegyezték.

A *Napkelet* című képes újság 1857. évi első évfolyama a Hont megyei Pribelből Pribelce közli a mondat. A történet szerint a tatárjárás idején egy remetét a tatárok megölték és azóta éjjelente fehér öltönyben, fehér lovon, fejét a hóna alatt tartva nyargalja be a határt. Ehhez hozzákapcsolódott egy másik történet: „Néhány századdal később, mind e vidéket a csehok lepték el, ezek Pribelen templomot akarnának építeni, a mit is a hagyomány nekik több környékbeli templom építését tulajdonítja. Eleinte lent a völgyben kezdték meg az építést, de a fejetlen barát meghiúsította szándékukat. Mert a mit azok nappal építének, ő éjjel mind azt felhordá az ő hajdani remete lakja helyére, úgy hogy végtére csakugyan fent levének kénytelenek felépíteni a templomot, hol jelenleg is áll.”³ Régen a templom mellett egy gyógyforrás volt, amely kiapadt ugyan, de „a környéken oly hiedelmet táplál a nép, hogy a ki nagypéntek előtti éjjel éjjel után legelőször jön be a templom körül elterülő s kőfallal körülrített sírkertbe, s háromszor körülmássza térdein a templomot: bármily betegségből meggyógyul. Ennek következtében még legújabbban is a nevezett időben számos béna nemcsak a közel vidékről, de még Gömör-Hevesmegyekből is, szokott összegyűlni a kőfal kapuja előtt, melyen aztán éjfélkor berohannak, a templomot körülésszák, s emléktől hajukból fűrtöket s mindenféle rongyokat agatnak a fák gallyaira, minőket magamnak is többször volt alkalmam látni a fákon függve. S teszik ezt többnyire r. katolikus hitűek, dacára annak, hogy a templom már régóta a pribeli több faluból álló evang. eklézsia anyatemplomát képezi. Sőt még férjhez menni kívánó hajadonok is megsokták kísérteni a körülmásszást, azon reményben, hogy az által hamarabb fognak férjet kapni.”⁴ Ez a múlt század közepén feljegyzett szokás pompás adalékok nyújt a gyógyító források kultuszához és a fára helyezett áldozati jellegű emlékekhez.⁵

A fej nélküli pap, a fejetlen barát részint a tatár, török hagyományok, részint a kísértetekre, a visszajáró halottakra vonatkozó mondák körébe kapcsolható. A csehekre való utalás nyomán a pribeli fejetlen remete története a huszita történetekhez is sorolható.⁶ A recens hagyományban való megjelenése alapján azonban nem kétséges, hogy a fejetlen pap a visszajáró halott, a kísértet képzetkörébe tartozik.⁷ A mondával kapcsolatban jól megfigyelhető a variálódás, az alapmotívumnak a helyi, egyéni jellegű eseményekkel, élményekkel való kiegészülése. A fejetlen, illetőleg a fejét a hóna alatt vivő ember mondájának körét tanulságos lenne további hazai és más népektől való párhuzamokkal bővíteni, kiegészíteni.⁸

1. Két változatot magnetofonszalagon is rögzítettem.
2. *Fehérvári István*: Magyarok a nyelvhatáron. Rozsnyó, 1937. 215—216. Fehérvári fejtelten barátról ír. A mondához l. 213.
3. *Szoboki Ferenc*: A pribeli kőasszony és a fejtelten remete. Napkelet, I. 1857. 336—337.
4. U. o.
5. Bőséges példákat, párhuzamokat l. *Ferenczi Imre*: Az animizmus világa és a magyar erdőkultusz. Műveltség és Hagyomány, I—II., 1960. 7 kk. és 43. jegyzet.
6. A huszita hagyományokhoz l. *Ferenczi Imre*: Huszita emlékek és a néphagyomány. Műveltség és Hagyomány, V., 1963. 107—123.
7. A kérdéskörhöz l. *Zentai Tünde*: A kísértet és a visszajáró halott epikus megjelenítése az Ormánságban. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, XIV—XV., 1969—1970. 297—307.; *Körner Tamás*: Mutatvány a készülő hiedelemmonda-katalógusból. Ethn., LXXXI., 1970. 60.
8. A Kaszperék mondahagyományban ismeretes az a variáns, amely szerint a kísértő halottat a sírból kivették és lefejezték. A fejtelten Kaszperék azután a lenyakazott fejét kosárban vagy a hóna alatt hordozva lóháton jelent meg és hozta rémületbe Lubló lakosságát. *Matirko Bertalan*: Egy szépségi népmondáról. Ethn., I. 1890. 263.



A fejtelten remete. Napkelet, 1857. 337. Szoboki Ferenc rajza.

A MŰZEUMI KURÍR

III. KÖTET (21–30. SZÁM), INDEXE

TARTALOMJEGYZÉK

21. SZÁM

1976. OKTÓBER

HOPPÁL Mihály: Lyukkártyarendszerek alkalmazása a néprajzban	3— 7
Elhunyt Holló László	7
Sorra jelennek meg a múzeumi bibliográfia kötetei	7
DANKÓ Imre: Balkáni ablakok Fegyverneken	8— 9
BARNA Gábor: Az első kunszentmártoni vásár 1808. május 23.	10—12
DANKÓ Imre: A berettyóújfalui „malombeli törvény”	13—14
KOVÁCH Géza: Fadrusz János levele Márki Sándorhoz	15
Vesztéseink (Apostol Elek, dr. Sebestyén Géza, Kerekes Zoltán)	15
M. KISS Pál: Látogatóban Vass Áronnál, Makfalván	16—19
Menyhárt József halálára	19
FLASCH Dezső: Elhunyt a doborjáni Liszt Múzeum magyar származású vezetője	20
É. KISS Sándor: Divatjamúlt becenevek Hajdúhadhárról	21—23
BOSNYÁK Sándor: A keresztleletlen gyermek	24
A Múzeumi Kurír levelesládájából (Czakó György levele)	25
BÉNYEI Miklós: „Egyszerű vidéki földműves proletár”	26—27
Horváth Miklós (1878—1965)	26—27
Új muzeológusok a Hajdú-Bihar megyei múzeumokban	27
Folynak a Déri Múzeum új állandó kiállításának előkészületei	27
Felavatták a Mohácsi Történelmi Emlékhelyet	28
A Múzeumi Kurír tartalomjegyzékéről	28
Az 1977. évi Múzeumi Hónapról	28

Képegyzék

Fegyverneki ház elülről, homlokzatán a négy ablaknyílással	8
Fegyverneki ház oldalról	9
Vass Áron fafaragó munka közben	16
Vass Áron: Bivalyok	17
Vass Áron: Bivalyok	19

22. SZÁM

1976. DECEMBER

DANKÓ Imre: Adalék a múlt századvégi vásáridőpont-változásokhoz	3— 5
Külföldi kutatók a Déri Múzeumban	5

Tájház nyílt Tarpán	5
Tudományos konferencia Hajdú megye megalakulásának 100. évfordulója alkalmából	5
NAGY Dezső: Menyhárt József, mint barát	6—9
FLASCH Dezső: A szelídgesztenyefa Debrecenben	10
DANIELISZ Endre: Bónyi Adorján ismeretlen diákkori verse	11—12
Múzeumi mozi	12
Történezs kongresszus Kőszegen	12
BOSNYÁK Sándor: A halál országa	13—18
A Déri Múzeum Baráti Körének 1976. évi közgyűléséről	18
Tudományos konferencia az Ermitázsban a közép- és kelet-európai felvilágosodás kori építészet- és belsőberendező-művészet kérdéseiről	18
FÖLDES László: Hortobágy	19—31
Megjelent a Hajdúsági Múzeum évkönyvének második kötete	31
Népművész bemutatkozóterme Debrecenben	31
DANKÓ Imre: Adatok a „lábtul való fa” elterjedéséhez	32—35
Értekes helytörténeti tevékenység folyik a burgerlandi Alsó-örben	35
MOLNÁR József: Szathmáry Károly (1847—1885)	36—39
A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet Rákóczi-műsorai, rendezvényei	39
BÉNYEI Miklós: Egy forradalmár talyigás: Szalóczy Imre (1877—1945)	40—41
A Kézdivásárhelyi Múzeum érdekes állandó kiállításáról	41
UJVÁRY Zoltán: Szivos Béla emlékezete	42—44
Néhány érdekes kiállításról	44

Képjegyzék

Az 1884. évi nagyszalontai vásárhirdetmény	4
A Büdös-barlang egyik mellékbarlangja	14
A tordai Büdös-barlang belseje	16
Kettős lábtul való fa a darvasi orthodox román temetőben, kereszt sírrel mellett	32
Egyes lábtul való fa a darvasi orthodox román temetőben, szívdiszes kereszt sírrel mellett	34

23. SZÁM

1977. ÁPRILIS

DANKÓ Imre: A Déri-gyűjtemények. (A debreceni múzeum hetvenöt éves jubileumára)	3—6
BARNA Gábor: Vásári mozaikok	7—8
NAGY Balogh János kiállítása a Déri Múzeumban	8
Negyedszázados a Türkevei Múzeum	8
BÓDI Erzsébet: A lengyel múzeumokról	9—11
Megkezdődtek a Déri Múzeum állandó kiállításának előkészületei	11
Faragóművészeti kiállítás Derecskén	11
SZITA László ifj.: Kiadatlan dokumentumok Herman Ottó életéhez. (Herman Ottó Kárászi és Debreceni Faodúgyárral való kapcsolata)	12—23

A Humor Háza Gabrovóban	23
NAGY Dezső: Három Rudolf-monda	24—26
BOSNYÁK Sándor: A vadász avatása	27—29
Életmódkutató konferencia Karcagon	29
PAPP János: Egy nyírségi nótafa	30—42
Az Ady-centenárium jegyében	42
Vadász Endre-kiállítások	42
MOLNÁR József: Házassági szerződés és hozomány a reformkortól	43—46
Érdekes kiadvány jelent meg a csehországi Slaný város és környéke építészetéről	46
Veres Péter-rendezvények Balmazújvárosban	46
SZABO Sándor Géza: Oláh Gábor Eminescu-fordításairól	47—53
Milyen egy kis múzeum Norvégiában?	53
A XX. század magyar festésze a Miskolci Képtárban	53
A magyarországi nemzetiségek lakáskultúrája	53
MÁRKUS Mihály: Mit kell tudni a bugylibicskáról?	54
Hetvenöt éves a debreceni múzeum	54
UJVÁRY Zoltán: A kolera gyógyítása 1831-ben	55—58
A szécsényi Kastélymúzeum	59
Francia nyelvű ismertető a Szatmári Múzeumban	59
DANKÓ Imre: Zygmont Ślusarski emlékére	60—62

Képjegyzék

Herman Ottó arcképe (1909)	12
Paszlavszy-féle levél	14—15
Kühnel Márton faodúgyára. Egykorú képeslap	18
Herman Ottó és Kühnel Márton által készített fészekodúterv, 1904	20
Paszlavszy-féle „gyászjelentés”	22
Mgr. Zigmunt Ślusarski, a lublini Vajdasági Múzeum igazgatójának arcképe	61

24. SZÁM

1977. AUGUSZTUS

BOTH Ferenc—NYAKAS Miklós: A Hajdúsági Múzeum helye és szerepe a város kulturális életében	3—7
Rubens-kiállítás a Szépművészeti Múzeumban	7
Dudás Juli műveinek állandó kiállítása	7
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság	7
KÜRTI Katalin, Sz.: Ady Endre és a képzőművészet	8—12
Folytak az állandó kiállítások rendezési munkálatai	12
KOVÁCS Gábor: Érdekes dokumentumok az Úttörő Múzeumban	13—15
Könyvművészeti nap Debrecenben	15
Czóbel-szobor Szentendrén	15
KATONA Imre: Szórendi cserék verses népköltészetünkben	16—21
Egerházi Imre festőművész kiállítása	21
CSIHA Antal: Dobó Sándor (1864—1931)	22—25
Állandó emlékkiállítás a Tarhosi Énekiskoláról	25
NEMETH Péter: Emlékezés I. László királyra	26—33

Érdekes vezetők a Pest megyei múzeumokhoz	33
Múzeumba került Luby Margit hagyatéka	33
ORMOSI László: A múzeum és a munkásművelődés kapcsolata a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezetben	34—35
Nyomdát változtattunk	35
BÉNYEI MIKLÓS: Csiba Győző (1887—1962)	36—39
NYAKAS Miklós: Kömlői Kiss Miklós bősziorményi főkapitány két levele Szabolcs vármegyéhez 1640-ből	40—42
Hajdú-bihari Levéltári Napok	42
PAPP József: Csege falu communitiesának vagyonleltárai a XVIII. század végéről	43—46
SZALONTAI Barnabás: A nyírbátori Báthori-vár emlékei	47—48
Sok kutató keresi föl a Déri Múzeumot	48
SZILÁGYI Miklós: Görög kereskedők Túrkevéen a XVIII. században	49—52
DANKÓ Imre: Fehér fejfa — kék fejfa	53—57
BÉNYEI Miklós: Testi és lelki ember. Berzsenyi Dániel a testkultúrától	58
TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: Még Kiss Lajos is tévedhetett!	59—62
Első cigány nyelvten?	62
NYAKAS Miklós: Vázlat a hajdúböszörményi Polgári Kaszinó történetének első évtizedéről	63—65
Halottaink	65
Új múzeumi kiadványok	65
DANKÓ Imre: Publikáció-dobolászék	66—71
Személyi változás a Hajdúsági Múzeumban	71
NYAKAS Miklós: Egy végvári katona címeres levele 1581-ből	72—73
Előkészületek a Holló László-emlékház berendezésére és megnyitására	73
Megalakult a Debreceni Akadémiai Bizottság Néprajzi Szakbizottsága	73
PÁLL István: Hajdúböszörményi telepések a Bihar megyei Újlétán a XIX. század második felében	74—77
Megjelent a Magyar Néprajzi Lexikon első kötete	77
ÚJVÁRY Zoltán: Agrármunkához kapcsolódó műrokonság	78—81
Káplár Miklós-emlékház készül Hajdúböszörményben	81
DANKÓ Éva: A hajdúböszörményi Bocskai-szobor egyedülálló részlete	82—85
VARGA Gábor: Adalékok a hajdúböszörményi óvodai mozgalom történetéhez (1868—1870)	86—87

Képegyezék

Pátzay Pál: Ady (előlap)	10
Pátzay Pál: Ady (hátlap)	10
Holló László: Ady-Oskaján. Olaj, 1947	11
Dobó Sándor. Káplár Miklós festménye	22
Dobó Sándor által szerkesztett és Hajdúböszörményben kiadott országos tanügyi lap, a Tanítók Lapja	24
A helyreállított szabolcsi Szűz Mária monostor	30
Fehér fejfa a hajdúvidi temetőben	54
Megújított fehér fejfa fejrésze hagyományos díszítéssel, felirattal a hajdúhadházi temetőben	56

1908. július 23-án halvacSORA Banga Péter dinnyegazdaságában (fénykép)	60
1908. július 23-án dinnyeszedés és -hordás Banga Péter dinnyegazdaságában (fénykép)	61
A hajdúböszörményi dobolászék a régi városháza előtt	67
A hajdúböszörményi új dobolászék a Bocskai-szobor leleplezésekor. 1906.	69
Publikáció Karagyon, a Városháza erkélyéről. Pataky László rajza	70
Holló Barnabás Bocskai-szobra Hajdúböszörmény főterén, 1977	83
Bocskai koronája	84
Bocskai koronája a hajdúböszörményi Bocskai-szobor talpazatának oldalperemén	85

25. SZÁM

1977. DECEMBER

HÉTHY Zoltán: Honismereti úttörőtábor Biharkeresztesen	3—4
Sorozatos kiállítások Tenkács Tibor festőművész műveiből	4
Tudományos ülésszakok, megemlékezések	4
GAZDAG István: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban	5—8
KILIÁN István: Az irodalmi gyűjtemény hangszalagtárából	9—13
Sillye Gábor-emléknap Hajdúböszörményben	13
HARASZTOSI Csaba: Szembenézve az emberekkel. Beszélgetés Hegyesi Jánossal	14—19
Érdekes kiállítások Hajdú-Biharban és másutt	19
DANKÓ Imre: Adalék a XVIII. századi paraszti marhakereskedéshez	20—21
Országos Múzeumi és Műemléki Hónap megnyitása Debrecenben	21
BÉNYEI Miklós: Eötvös József és a zene	22—24
KOSA László: Nagykeréki legrégebbi harangja	25—26
ZETENYI Gabriella: Adatok a csecsemő és kisgyermek viseletéhez Berettyóújfaluban	27—28
Nyugat Irodalmi Múzeum	28
Tálas István akadémiai székfoglalója	28
BAKÓ Endre: Emőd Tamás és Berekböszörmény	29—31
Bocskai-szobor Nagykerékiben	31
Fiókleveletár-avatás Békésen	31
Vadász Endre-kiállításunk hatása	31
ZSUPOS Zoltán: Az 1849-es ártánklói emléktábla	32—33
Negyedszázados a gyergyószentmiklósi múzeum	33
A múzeumi dolgozók bérrendezése	33
VIGA Gyula—RÁDULY Emil: Néhány egyszerű falfestő eljárás Nyírmartonfalváról	34—36
Nagyszabású lengyel képzőművészeti kiállítás	36
Külföldi magyar művész kiállítása Pécsen	36
Képzőművészeti kiállítás Sárospatakról	36
PÁLL István: A református egyháznak a temetőterület hasznosítását és rendjét szabályozó tevékenysége a XIX. század végén, és újléta temető fasírfjelei	37—49
CS. TÁBORI Hajnalka: A diákság és múzeum kapcsolata	50—57
Képzőművészeti kiállítások	57

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi és Műemléki Hónap meghívó műsorfüzetéből	57
TÓTH Béla: Mit tanított Maróthi matematikából?	58—61
Megjelent a Dériekről, gyűjteményeikről szóló ismertetés	61
Előkészületek a Püspökladányi Múzeum megnyitására	61
Elkészült a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet új Szabályzata	61
HÉTHY Zoltán: A cselekvő-szemtanú eltávozott... (Emlékezés Bihari Nagy Lajosra)	62—63
A Nógrád megyei múzeumok bemutatkozása	63
Országos múzeumigazgatói értekezlet Debrecenben	63
Eredményes honismereti munka folyik Biharkeresztesen	63
GOTTSMANN Dóra: Kardos Pál két Ady-írása	64—72
Hamarosan megjelenik a Hajdúsági Múzeum 3. évkönyve	72
DANKÓ Imre: A nagykereki Bocskai-várkastély emlékkiállítás	73—78
Pályázatainkról	78

Képgyűjtemény

Nádasdi Péter arcképe	10
A nagykereki harang visszahozatala, 1917	26
Fejfáj az újlétai temetőben	39—40
Fejfák az újlétai temetőben	42—48
Gyermekfoglalkozás a Déri Múzeumban. Vezeti Cs. Tábori Hajnalka	51
Gyermekcsoport a Déri Múzeum Ecce homo termében. A foglalkozást vezeti Cs. Tábori Hajnalka	52
Székely Aladár fotóművész egyik híres Ady-képe	65
Részlet a Déri Múzeum Ady-emlékkiállításából, 1977	69
A nagykereki Hangya Fogyasztási Szövetkezet képes levelezőlapja, 1932-ből	74
Szabó Pál a nagykereki kiállítás megnyitásán, az emléktábla lelepezésekor, 1966	75
Bocskai István. Caymox Baltazar rézmetszete, 1604	76
Részlet a nagykereki Bocskai-emlékkiállításából, 1977	77

26. SZÁM

1978. FEBRUÁR

SZATHMÁRY László: A Déri Múzeum mezolitikus leleteiről	3—6
Dankó Imre csehszlovákiai tanulmányútja	6
DÁNIELISZ Endre: Hol állott Földi János szülőháza?	7—9
Mai görög művészet kiállítása	9
TAKÁCS Béla: Habán késcsinálók Debrecenben	10—12
Termelőüzem és képzőművészek együttműködése	12
Mokri Mészáros Dezső emlékkiállítás	12
PETHEŐ Károly: Habent sua fata libelli	13—18
BENCSIK János: Az egyeki református jobbágyszövetség sorsa a XVIII. század végén	19—22
FÖLDES László: A magyar fanyergekről	23—24
Hutaúvegek kiállítása Kecskeméten	24
FLASCH Dezső: Bronzkori fejecsákány Ajakról	25—26

MEZŐSI József: Húsvét Hajdúdorogon	27—35
Élénk képzőművészeti élet Békés megyében	35
Előkészületek a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Vándorgyűlésére	35
BOSNYÁK Sándor: A ma díszítőművészete	36—40
A veszprémi Bakonyi Múzeum érdekes kiállítása	40
A balmazújvárosi Művelődési Központ kiállításai	40
Kiállítás a munkásélet, munkáskörnyezet művészi ábrázolásáról	40
KÜRTI Katalin, SZ. A hajdúdorogi görög katolikus templom ikonosztázionja	41—46
Előkészületek a 60. évforduló megünneplésére	46
CSORBA Csaba: Igaz történetek Hernádnémetiből	47—49
A tárgyak arca — muzeológiai érdekű fotózás	49
FÖLDES László: Tadeusz Lewicki professzor köszöntése	50—52
Maghy Zoltán 75 éves	52
VARGA Gábor: Érdekességek Debrecen reformkori tanácsülési irataiban	53—56
Megnyílt a Szentendrei Képtár	56
FÖLDES László: Táttra-lexikon	57
Néprajzi vándorkiállítás Szentesen	57
GAZDAG István: „Halálra vérzik immár Magyarországot”	58—59
Nyomdászlelméjű kutatása az Alföldi Nyomdában	59
BOSNYÁK Sándor: Gáspár Antal mesemondó Veres Péteréről	60—62
Elkészült a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok 1978. évi munkaterve	62
DANKÓ Imre: A katonacenti	63—65
Levelesládánkból	65
DANKÓ Imre: Bolgár—magyar történelmi kapcsolatok ezer éve kiállítás a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban	66—83
Nagy elismerést váltanak ki a múzeumi bibliográfia egymás után megjelenő kötetei	83

Képgyűjtemény

Mezolitikus leletek rajza	4
Földi János szülőháza Nagyszalontán a Rozvány Jenő utcában (térképrajz)	8
Bronzkori fejecsákány rajza	25
Emléklap a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat vándorgyűlésére. Szilágyi Imre metszete	26
A pászka	27
Pászkavívó emberek húsvétkor Hajdúdorogon	28
Egy-egy család ősidők óta megszokott helyére telepszik le pászkakosarával Hajdúdorogon	28
Szép látvány a sorokba rendeződött teli pászkakosarak sokasága és a körülötte nyüzsgő tömeg	29
Kivont karddal sorfalat álló Krisztus-katonák	30
A kopsorsó melletti díszörség	31
A díszörséget váltás után pihenőhelyére vezeti a káplár	33
Vaskerítés (Dömös)	36
Vaskerítés (Méra)	37
Ré-piktogram vakolatdísz (Balmazújváros)	37

Ré-piktogram kerítésoszlop (Hajdúsámsón)	38
Kerítésoszlop (Hajdúsámsón)	38
Kerítésoszlop (Balmazújváros)	39
A hajdúdorogi görög katolikus templom	42
A hajdúdorogi templom. Lőréses falakkal körülvett templom-erőd. Hátterben a városháza árkádós, emeletes épülete (1859)	43
Bacsinszky András g. kat. püspök (1731—1809)	44
A hajdúdorogi g. kat. templom ikonosztázionja	45
A magyar—lengyel határvidék rajza (XII. századi arab szerzők szerint)	50
Gáspár Antal mesemondó	60
Veres Péter és Gáspár Antal	61
Orosz hajók bolgár menekülteket vesznek fel a Fekete-tengeren	66
A karahasszanköji csata. A törökök rohama Kizilia falu ellen	67
Bolgár felkelők faágyúja	67
Éjjeli jelenet Ruszcsuk utcáin	68
Veszélyes út a Sipka-szorosban	69
Harc a Sipka-szorosban	71
A Sipka-szoros délről. Előtérben török tábor	72
Az oroszok benyomulása a Sipka-szoros északi részén	73
Az oroszok visszavonulása éjjel	74
A plevnai csata	74
A sánctetőn	75
Harc a plevnai sáncknál	76
A bolgárok üdvözlik az orosz sereget Szisztovóban	77
Ágyúkat szállító oroszok a Sipka-szorosban	78
Christo Botev (1848—1876), a bolgár Petőfi	80
Ivan Vazov (1850—1921), a bolgár Jókai	81
Erődi Béla (1846—1936), aki a bolgár népet, történelmet s irodalmat elsőként ismertette, fordította	82

27. SZÁM 1978. JÚLIUS

KÜLLÖS Imola: A halott testvér balladájának újabb magyar változata	3—8
Öt éve halt meg Papp László régész, a mohácsi csatátér kutatója	8
VIGA Gyula: Kerítések és kapuk a Dél-Nyírségben	9—13
Ortutay Gyula halála	13
Hauer Arnold halála	13
ANTALÓCZY Ildikó: Régészpályakezds a Hajdúsági Múzeumban	14—15
Tasnádi Katalin halála	15
A helytörténeti kiállítás régészeti részének megnyitása	15
KÚRTI Katalin SZ. A Csokonai-szoborról Izsó-levelek alapján	16—17
BENCsik János: Egyek község népesedési viszonyai a XIX. század közepétől, és annak hatása	18—23
Érdekes kiállítások múzeumainkban	23
Tudományos ülés Horváth János születésének 100. évfordulója alkalmából	23
Székesfehérvárott ülésezett a Dunántúl településtörténete III. elnevezésű tudományos tanácskozás	23
BECK Zoltán: 125 éves „A Tamás bátya kunyhója”	24—26

Kiállítás a cserekapcsolatokról	26
A KLTE Néprajzi Intézetének új kiadványsorozata	26
Az Ünnepi Könyvhét megnyitója	26
LUKÁCS László: Megitta Orbán!	27—28
Magángyűjtemények kiállítása	28
Egy csepp víz	28
ACS Zoltán: Egy helytörténeti múzeum Finnországban	29—30
BOSNYÁK Sándor: Adatok Tarpa néphitéhez	31—32
MOLNÁR József: Három XVIII. századi, debreceni vonatkozású irat a Ráday-gyűjteményből	33—37
Madarász Gyula kiállítása Nyíregyházán	37
Emlékiállítások a Magyar Nemzeti Galériában	37
BAKÓ Endre: Juhász Gyula elfelejtett nyilatkozata	38—40
A váci Vak Bottyán Múzeum kiállítása	40
A kecskeméti Katona József Múzeum érdekes kiállítása	40
SZATHMÁRY Ibolya, V.: Maskurások a kismarjai disznótorban	41—42
Híradás a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Debrecen—Hajdú-Bihar megyei vándorgyűléséről	42
RUSZOLY József: Mészáros Károly Szegeden	43—44
Debreceni, hajdúsági kiállítások	44
PAPP József: Adalék a feudális közigazgatás népi intézményeinek tanulmányozásához. Az ármásokról	45—47
Bessenyei-ünnepség Bakonszegen	47
CSORBA Csaba: Régészeti ismeretterjesztő könyvek	48—50
Kelet-európai kérdések című tudományos ülés	50
Előkészületek a Sarló 50. évfordulójára	50
BOSNYÁK Sándor: Az asszony teremtésének mondája a Lugosy-kódexben	51—52
Bihari Napok	52
TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: Amiről a vásárhelyi kövek mesélnek (Dömötör János új könyve)	53—54
DANKÓ Imre: A hajdúnánási gimnázium portrégyűjteményéről	55—67
125 éve Debrecenben született Miroslav Francisci	67
130 éve jelent meg Pesten a Priatel' Ludu első száma	67
150 éve született N. G. Csernisevszkij	67
Értekes kiállítások	67

Ké p j e g y z é k

Fedeles kisajtó, Nyírbogát	10
Hágcsó, Nyírmártonfalva	11
Sövénykapu, Nyírlugos	12
Az isakyrői múzeum udvarán, 1977	30
A hajdúnánási gimnázium épülete, 1909	55
id. Kovács János olajképe: Soós Gábor, 1909	56
id. Kovács János olajképe: Fodor Gáborné Soós Sára, 1909	57
ifj. Kovács János: Arany János. Olaj, 1923	58
ifj. Kovács János: Petőfi Sándor. Olaj, 1923	59
ifj. Kovács János: Csiha Márton. Olaj, 1926	60
ifj. Kovács János: Csiha Antalné Hajdú Zsuzsanna. Olaj, 1926	61
Dienes János: Otrókocsi Nagy Elek. Olaj, 1934	63
Dienes János: Márk Imre. Olaj, 1934	64
Pálnagy Zsigmond: Körösi Csoma Sándor. Olaj, 1955	65

DANKÓ Imre: Vásári és piaci pénztartási módok, eszközök . . .	3—10
HALMOS Sándor—DÁVID István: Csányi László élete és munkássága (1790—1849) . . .	11—13
Thököly-emlékülés és -kiállítás Hajdúszoboszlón . . .	13
DANKÓ Imre: A püspökladányi Karacs Ferenc Múzeumról . . .	14—15
DANKÓ Imre: Néhány szó Ljubomir Dukovról (1932—1976) . . .	16—20
FERENCZY László: Egy írószertartó doboz, a japán lakkművészség kiemelkedő alkotása . . .	21—22
ACS Zoltán: Készül Debrecen történeti monográfiája . . .	23—24
A Múzeumbaráti Kör közgyűlése . . .	24
SZABÓ Lajos: Nincs oly rakott szekér, melyre még egy villával nem fér. (Folklór- és tárgytörténet) . . .	25—27
Ünnepségek, megemlékezések . . .	27
VARGA Gábor: Debrecen első óvodájának megszervezése (1841—1844) . . .	28—30
Érdekes múzeumbaráti kör foglalkozások, rendezvények . . .	30
SELMECZI Kovács Attila: Néprajzi fényképezésünk kezdetei . . .	31—34
Kiállítások, kiállítások kiállításokról . . .	34
BODI Erzsébet: Lengyel szabadtéri néprajzi muzeológia eddigi eredményei . . .	35—39
Október 1-i nyitások a múzeumokban . . .	39
Halottaink . . .	39
PETERCSÁK Tivadar: Képeslapgyűjtemény a szerencsi Zempléni Múzeumban . . .	40—41
Emlékülés a Polgári Demokratikus Forradalom győzelmének 60. évfordulója emlékére . . .	41
BARNA Gábor: Adatok a kaplonyi (Szatmár m.) állattartáshoz Debreceni, hajdúsági kiállítások . . .	42—47
VILJO TERVONEN: „Öreg cimborám, kenyeres pajtásom!” Megemlékezés Fabricius-Kovács Ferencről (1919—1977) . . .	48—52
Emlékkiállítás a KMP megalakulásának és az 1918—1919-es forradalmak 60. évfordulója tiszteletére . . .	52
Krúdy-emlékünnepek a Városi Könyvtárban . . .	52
Százéves a tiszafüredi múzeum . . .	52
SÁNDOR István: Régi hortobágyi „hússzerző” szokások . . .	53—55
Benedek Péter-szoba Cegléden . . .	55
Kulturális hírek Nagyváradról és Szalontáról . . .	55
BARNA Gábor: Kaplonyi hiedelmek és mágiikus gyógymodok Múzeumi küldöttség Litvániában, litván muzeológusok Debrecenben . . .	56—58
Kiállítási krónika . . .	58
SZAFFKÓ Péter: Egy évforduló ürügyén a debreceni színház történetéhez . . .	59—62
Műtárgymásolat-vásár Balmazújvároson . . .	62
Ankét a Békés megyei múzeumok jelenéről és feladatairól . . .	62
Átadták a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központot . . .	62
Jubileumi Tudományos Emlékülés a Kommunista Magyarországi Pártja megalakulásának és az 1918/19-es forradalmak 60. évfordulója alkalmából . . .	62
ÚJVÁRY Zoltán: Adoma eredetű szólások Alsószuháról . . .	63—66

Megindult a Dunatáj című folyóirat . . .	66
Nagyobb lendületet vett a Bocskai István Múzeum elhelyezésének ügye . . .	66

Ké p j e g y z é k

Pénzesláda. Hajdúdorog, XIX. sz. vége . . .	5
Többrekeszes tőzserbukcsa. Debrecen, XIX. sz. vége . . .	7
Csányi László arcképe a Vasárnapi Újságból . . .	12
Ljubomir Dukov (1932—1976) . . .	17
Écsedi István kétnyelvű emléktáblája Sumenben, 1971 . . .	18
Japán lakkdoboz fedele. Déri Múzeum . . .	22
Részlet a sanoki szabadtéri néprajzi múzeumból . . .	36
Részlet a sanoki szabadtéri néprajzi múzeumból . . .	37
Fabricius-Kovács Ferenc (1919—1977) . . .	48
A Fabricius-Kovács Ferenc fordította finn népmesekötet címlapja, Révész Napsugár rajzával . . .	49
Részlet A kék rénszarvas című könyvből, Révész Napsugár rajzával . . .	51

29. SZÁM

1979. MÁRCIUS

KECSKEMÉTHY Zoltán: Járó József, az 1766. évi jobbágyfelkelés vezére . . .	3—7
Ankétok, emlékünnepek, akadémiai székfoglaló . . .	7
Elhunyt Kovács Antal . . .	7
GERGELY Pál: Kriza János kiadatlan feljegyzéseiből . . .	8—13
Vezető A reklám című kiállításához . . .	13
Vezető a ceglédi múzeum állandó kiállításához . . .	13
Vezető készült a Vajda Lajos-emlékkiállításához . . .	13
DANKÓ Imre: A hajdú szó jelentésváltozása Hajdú megye megalakulása következtében . . .	14—17
A rimaszombati múzeum munkatársai Debrecenben . . .	17
SZÉKELYHIDI Ferenc: Hadházi történetek . . .	18—20
Hírek kiállításokról, múzeumi bemutatókról . . .	20
OROSZ László: Két levelezőlap Kelemen Lajostól . . .	21—22
Magyar Grafika '78 . . .	22
Kiállításrendezési-módszertani kiállítás . . .	22
Képzőművészeti kiállítás az Agrártudományi Egyetemen . . .	22
Képzőművészeti kiállítás az Orvostudományi Egyetemen . . .	22
M. KISS Pál: Siklody Tibor . . .	23—28
Menyhárt József-emlékkiállítás . . .	28
Képzőművészeti kiállítás a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központban . . .	28
Borsos Miklós plakettjei Miskolcon . . .	28
Közös kiállítás a Medgyessy Teremben . . .	28
DANKÓ Imre: Berettyóújfalui hidvámja 1806-ban . . .	29—30
Régi térképek kiállítása Nagykőrösön . . .	30
SELMECZI KOVÁCS Attila: A napraforgó mint virágszimbólum . . .	31—36
Népi faragások kiállítása Kecskeméten . . .	36

SZAFFKÓ Péter: Angol és amerikai irodalom a Népszavában 1919—1929 között	37—51
Megnyílt a szarvasi Tessedik Múzeum	51
SZILÁGYI Miklós: A paraszthalászat technikája és gazdasági jelentősége a Tiszazugban	52—58
Irodalmi emlékhely Makón	58
CSOHÁNY János: A tűzoltó diákok sérelme	59—61
Kiállításokról sorokban	61
Az Opuscula Ethnographicáról	61
GAZDAG István: „A burzsoá Magyarország meghalt, mi szocialista államot akarunk”	62—64
Potsdami kiállítások a Déri Múzeumban	64
Walesi és dán kiállítások a Déri Múzeumban	64
ÚJVÁRY Zoltán: Régi csárdák, kocsmák emléke Tornalján és a Túróc völgyében	65—68

Képjegyzék

Siklody Tibor: Maros menti táj. Olaj, 1977	24
Siklody Tibor: Harmatos reggel. Olaj, 1977	26
Siklody Tibor: Faluszéle. Olaj, 1977	27
A napraforgó első európai ábrázolása Dodonaeus 1568-ban megjelent botanikus munkájában	33
A napraforgó franciaországi változata Dalechamps 1568-as növénytörténeti könyvében	34
A napraforgó szimbólumképe Camerarius 1580-ban kiadott képtanában	35

30. SZÁM

1979. AUGUSZTUS

DANKÓ Imre: Népművészet, népi iparművészet Hajdú-Bihar megyében	3—19
KOVÁCS Antal: Jegyzetek a Tóth Árpád irodalmi kiállításáról. Az év elejének nevezetesebb kiállításai	20—27
SZILÁGYI Miklós: Néhány megjegyzés a néprajzi állandó kiállításokról (A tapasztalatok általánosításának nehézségei)	28—30
TÓTH Béla: Adalékok a partikuláris iskolák XVIII. sz.-i történetéhez	31—41
Kiállítási krónika múzeumainkról	41
KARACS Zsigmond: Balásházy János Földesen	42—50
DANKÓ Imre: Hagyományos árúk — hagyományos árusítási módok	51—65
Felolvasó ülés a termelőszövetkezeti mozgalomról	65
SZILÁGYI Miklós: A Nagykunság állattartása a XVIII—XIX. században	66—73
BENCsik János: Szenzációsnak mondható néprajzi lelet Eleken	74
Sárréti napok 1979	74
GAZDAG István: Debreceni vezető értelmiségiek házhelyigénylése 1946-ban	75—76
Nagy érdeklődést kiváltó múzeumi rendezvények	76
Orttutay-emléknapok Hajdúhadházon	76
NAGY Dezső: Debrecen iparos ifjúság régi bál meghívói	77—79
Floralia Tác- Grosiumban	79

Közgazdász Hét Debrecenben	79
Helyesírásunk ügye	79
ÚJVÁRY Zoltán: Monda a fejetlen papról	80—82

Képjegyzék

Nyakas Miklósné szöttese. Pávás motívum	3
Nyakas Miklósné szöttése. Szőlős motívum	4
Nyakas Miklósné szövőszékénél	5
Rátétes díszítésű kisbunda	6
Furtai kötény	6
Szűrhimzéses terítő	7
Szűrhimzés	8
Csikóbőrös kulacs sallangdíszekkel	9
Lószerszámából. Fonott sallang	9
Sallangpár	10
Kathy László szígyártóműhelyében	10
Zárműves, régi borotvatok	11
Szarutülkök, bekarcolt díszítéssel	12
R. Tóth István farag	14
Mihaikó Zoltán műhelyében	14
Debreceni boroskanta, XIX. sz. eleje	15
Debreceni tányéros pipa, XIX. század közepe	16
Nádudvari fekete edény sikált díszítéssel	17
ifj. Fazekas Lajos korongol	18
A nyers edény díszítése — sikálás — ifj. Fazekas Lajos műhelyében	18
Égetésre előkészített, száradó edények ifj. Fazekas Lajos műhelyében	19
Hajdúnánás, szalmakészítmények	19
Tóth Árpád tollrajza (Déri Múzeum)	21
Tóth Árpád szénrajza, 1902 (Fazekas Mihály Gimnázium)	21
Tóth Árpád tollrajza	24
Fazekas szekér. Vasárnapi Újság, 1865	51
A pesti piacon almát áruló nádassai lányok. Vasárnapi Újság, 1869	52
Karácsonyi vásár a pesti utcán. Vasárnapi Újság, 1881	53
Tejes „prekupec”, utcai tejárus. Vasárnapi Újság, 1880	53
Vasárnapi Újság, 1880. A bragadsu	54
Kávénázi árus, „pftyekerkeskedő”. Vasárnapi Újság, 1880	54
Borvizet áruló székely szekeres. Vasárnapi Újság, 1873	55
Szószállító tutajosok a Tiszán	55
Vásárra menő románok. Pataky László rajza	56
Fapiac a szolnoki Tisza-parton	57
Tutajosok a Tiszán. Vasárnapi Újság, 1869	58
Olajárus. Vasárnapi Újság, 1868	59
A hegyekből fát szállító szekér	59
Úveges tót Pesten. Vasárnapi Újság, 1872	60
Pénzváltó a brassói utcán	60
Drótos tótok. Vasárnapi Újság, 1873	61
Drótos tót	61
Drótos tót úton. Vasárnapi Újság, 1865	61
Utcai gyümölcsárus, „prekupecz”. Vasárnapi Újság, 1871	64

Dunavízárus. Vasárnapi Újság, 1865	64
A mohácsi piacon. Vasárnapi Újság, 1869	64
1861. évi bál meghívó	77
1861. évi bál meghívó	78
A fejetlen remete. Napkelet, 1857. Szoboki Ferenc rajza	82

ILDIKÓ T. HORVÁTH—LÁSZLÓ ORMOSI

INDEX TO THE MUSEUM CURIER

VOLUME III. (NUMBERS 21—30)

THE MUSEUM CURIER

Bulletin of the Friendly Society of the

DÉRI MUSEUM
Debrecen

Editor: Dr. Imre Dankó

The Bulletin is published three times annually.

One volume is composed of ten numbers;
within each volume the numbering is continuous.

A table of contents and indexes are attached to each volume
(i. e. to every tenth number).

Editorial office: 4001 Debrecen, P.O.B. 61.
Déri Múzeum, Déri tér 1.

TABLE OF CONTENTS

NUMBER 21

OCTOBER 1976

HOPPÁL, Mihály: Application of Punched Card Systems in Ethnography	3—7
László Holló has died	7
Volumes of the Museum Bibliography are published one after the other	7
DANKÓ, Imre: Windows of the Balkan Type at Fegyvernek	8—9
BARNA, Gábor: The First Market at Kunszentmárton: 23 May 1808	10—12
DANKÓ, Imre: „Mill-Law” at Berettyóújfalu	13—14
KOVÁCH, Géza: The Letter of János Fadrusz to Sándor Márki	15
Those who have departed (Elek Apostol, dr. Géza Sebestyén, Zoltán Kerekes)	15
M. KISS, Pál: A Visit to Áron Vass at Makfalva	16—19
On the Death of József Menyhárt	19
FLASCH, Dezső: The director of the Liszt Museum at Doborján, who was Hungarian by origin, has died	20
É. KISS Sándor: Old-Fashioned Nicknames from Hajdúhadház	21—23
BOSNYÁK, Sándor: The Unchristened Child	24
From the letter-box of the Museum Curier (the letter of György Czakó)	25
BÉNYEI, Miklós: „A common agrarian proletariat from the countryside” . . . Miklós Horváth (1878—1965)	26—27
New museologists in the museums of Hajdú-Bihar County	27
Preparations for the new permanent exhibition in the Déri Museum	27
The opening of the Historical Memorial Place at Mohács	28
On the contents of the Museum Curier	28
On the „Museum-Month” in 1977	28

List of pictures

Front-view of a house at Fegyvernek with the four windows on the facing	8
Side-view of a house at Fegyvernek	9
Áron Vass at wood-carving	16
Áron Vass: Buffaloes	17
Áron Vass: Buffaloes	19

DANKÓ, Imre: Some Data Concerning Changes in the Dates of Marketing at the End of the Last Century	3—5
Foreign researchers in the Déri Museum	5
The opening of a local house at Tarpa	5
A scientific conference held on the occasion of looth anniversary of the establishment of Hajdú County	5
NAGY, Dezső: József Menyhárt as a Friend	6—9
FLASCH, Dezső: Sweet Chestnut-Tree in Debrecen	10
DANIELISZ, Endre: An Unknown Poem of Adorján Bónyi Written in His Student Days	11—12
Cinema at the Museum	12
The congress of historians at Kőszeg	12
BOSNYÁK, Sándor: The Country of Death	13—18
On the general assembly of the Friendly Society of the Déri Museum in 1976	18
A scientific conference held in the Hermitage on questions of Central and East European architecture and interior design in the age of Enlightenment	18
FÖLDES, László: Hortobágy	19—31
The second volume of the yearbook of the Hajdúsági Museum has been published	31
The exhibition room of people's artist in Debrecen	31
DANKÓ, Imre: Some Data Concerning the Spreading of „Grave Markers at the Foot of the Grave”	32—35
A valuable activity in the field of local history at Alsóór in Burgerland	35
MOLNÁR, József: Károly Szathmáry (1847—1885)	36—39
Rákóczi-programmes of the Organization of Museums in Hajdú-Bihar County	39
BÉNYEI, Miklós: A Revolutionary Barrowman: Imre Szalóczy (1877—1945)	40—41
An interesting permanent exhibition of the Museum at Kézdivásárhely	41
ÚJVÁRY, Zoltán: The Memory of Béla Szivós	42—44
On some interesting exhibitions	44

List of pictures

The notice put up at Nagyszalonta market in 1884	4
One of the side-caverns of the cave „Büdös”	14
The interior of the cave „Büdös” at Torda	16
A double marker at the foot of the grave in the orthodox Roumanian graveyard at Darvas, beside a wooden cross	32
A single marker at the foot of the grave in the orthodox Roumanian graveyard at Darvas, beside a wooden cross with a heartshaped ornament	44

DANKÓ, Imre: Déri Collections (On the 75th anniversary of the Debrecen Museum)	3—6
BARNA, Gábor: Market Mosaics	7—8

The exhibition of János Nagy Balogh in the Déri Museum	8
The semi-jubilee of the Museum at Túrkeve	8
BÓDI, Erzsébet: On the Polish Museums	9—11
Preparations for the permanent exhibition in the Déri Museum	11
Exhibition of woodcarving at Derecske	11
SZITA, László jr.: Unpublished Documents to the Life of Ottó Herman (The connection of Ottó Herman with the Wooden Box Factories at Kárász and in Debrecen)	12—23
The House of Humour in Gabrovo	23
NAGY, Dezső: Three Rudolf-Legends	24—26
BOSNYÁK, Sándor: Initiation of the Hunter	27—29
A conference on the mode of living at Karag	29
PAPP, János: A Man of Many Songs from the Nyírség Area	30—42
In the spirit of Ady-centenary	42
Exhibitions of Endre Vadász	42
MOLNÁR, József: Marriage Settlement and Wedding-Dower from the Reform Period	43—46
An interesting publication on the architecture of the town Slany and its Neighbourhood in Bohemia	46
Programmes organized in honour of Péter Veres	46
SZABÓ, Sándor Géza: On Translations of Eminescu by Gábor Oláh	47—53
What is a small museum like in Norway?	53
Twentieth century Hungarian painting in the Miskolc Gallery	53
Housing culture of the nationalities living in the territory of Hungary	53
MARKUS, Mihály: What is to be Known about the Jack-Knife?	54
The 75th anniversary of the museum in Debrecen	54
ÚJVÁRY, Zoltán: The Cure of Cholera in 1831	55—58
The Castle Museum at Szécsény	59
A prospectus written in French in the Szatmári Museum	59
DANKÓ, Imre: To the Memory of Zygmunt Blusarski	60—62

List of pictures

The portrait of Ottó Herman (1909)	12
A Paszslavszky-letter	14—15
The wooden box factory of Márton Kühnel. A contemporary postcard	18
The plan of a nesting box made by Ottó Herman and Márton Kühnel, 1904	20
A Paszslavszky-„mourning card”	22
The portrait of Mgr. Zygmunt Slusarski, director of the Voivodeship Museum in Lublin	61

BÓTH, Ferenc—NYAKAS, Miklós: The Place and Role of the Hajdúsági Museum in the Cultural Life of the Town	3—7
The exhibition of Rubens in the Museum of Fine Arts	7
The permanent exhibition of the works of Juli Dudás	7

The International Society of Hungarian Philologists	7
SZ. KÜRTI, Katalin: Endre Ady and the Fine Arts	8—12
Preparations for the permanent exhibitions	12
KOVÁCS, Gábor: Interesting Documents in the Pioneer's Museum	13—15
Day of Book Arts in Debrecen	15
A statue of Czöbel at Szentendre	15
KATONA, Imre: Changes in Word Order in our Rhyming Popular Poetry	16—21
The exhibition of the painter Imre Egerházi	21
CSIHA, Antal: Sándor Dobó (1864—1931)	22—25
Permanent exhibition in commemoration of the Singing School at Tarhos	25
NÉMETH, Péter: The Memory of king László I.	26—33
Interesting guides to the museums in Pest County	33
The bequest of Margit Luby has been taken to museum	33
ORMOSI, László: The Relationship between Museums and the Education of the Workers in the Organization of Museums in Hajdú-Bihar County	34—35
We have a new printing house	35
BÉNYEI, Miklós: Gyöző Csiha (1887—1962)	36—39
NYAKAS, Miklós: Two Letters of Miklós Kömlei Kiss, Captain-General of Bősörmény, to Szabolcs County, Dated from 1640	40—42
Archives Days in Hajdú-Bihar County	42
PAPP, József: Inventories of Property of the Community of the Village Csege from the End of the 18th Century	43—46
SZALONTAI, Barnabás: Relics of the Báthori Castle at Nyírbátor	47—48
The Déri Museum is visited by many researchers	48
SZILÁGYI, Miklós: Greek Merchants at Türkeve in the 18th Century	49—52
DANKÓ, IMRE: White Marker at the Head of the Grave — Blue Marker at the Head of the Grave	53—57
BÉNYEI, Miklós: A Man of Body and Soul. Dániel Berzsenyi on Body Culture	58
TÁRKÁNY SZÜCS, Ernő: Even Lajos Kiss Could Be Mistaken! The first Gypsy grammar?	59—62
NYAKAS, Miklós: A Sketch of the First Decade of the History of the Polgári Kaszinó at Hajdúböszörmény	63—65
Those who have departed	65
New publications of the museums	65
DANKÓ, Imre: Proclamation-Stool for Publishing	66—71
Change in the staff in the Hajdúsági Museum	71
NYAKAS, Miklós: The Letter of a Warrior of the Border Granting Armorial Bearings from 1581	72—73
Preparations for the furnishing and the opening of the László Holló memorial house	73
The Special Committee of Ethnography of the Academic Committee in Debrecen has been organized	73
PÁLL, István: Settlers from Hajdúböszörmény at Újléta, Bihar County, in the Second Half of the 19th Century	74—77
The first volume of the Encyclopaedia of Hungarian Ethnography has been published	77

ÚJVÁRY, Zoltán: Artificial Kinship Relating to Agrarian Work	78—81
A memorial house of Miklós Káplár is under preparation at Hajdúböszörmény	81
DANKÓ, Eva: A Unique Detail of the Bocskai Statue at Hajdúböszörmény	82—85
VARGA, Gábor: Some Data Concerning the History of the Nursery School Movement at Hajdúböszörmény (1868—1870)	86—87

List of pictures

Pál Pátzay: Ady (obverse)	10
Pál Pátzay: Ady (reverse)	10
László Holló: Ady — Óskaján. Oil. 1947	11
Sándor Dobó, Painted by Miklós Káplár	22
The national educational newspaper, „Tanítók Lapja”, edited by Sándor Dobó and published at Hajdúböszörmény	24
The reconstructed Blessed Virgin monastery in Szabolcs	30
White marker at the head of the grave in the Hajdúvid graveyard	54
The upper part of a reconstructed marker at the head of the grave with traditional decoration and inscription in the graveyard of Hajdúhadház	56
A dinner of fish dishes on the melon-farm of Péter Banga on 23 July 1908 (photo)	60
Melon-harvest on the farm of Péter Banga on 23 July 1908 (photo)	61
Proclamation-stool in front of the old town-hall at Hajdúböszörmény	67
The new proclamation-stool of Hajdúböszörmény at the unveiling of the Bocskai-statue. 1906	69
Publishing from the balcony of the Town-Hall at Karcag. Drawing by László Pataky	70
The Statue of Bocskai, sculptured by Barnabás Holló, on the main square of Hajdúböszörmény, 1977	83
The crown of Bocskai	84
The crown of Bocskai on the side borders of the pedestal of the Bocskai-statue of Hajdúböszörmény	85

NUMBER 25

DECEMBER 1977

HÉTHY, Zoltán: Pioneer Camp of Knowledge of Country at Biharkeresztes	3—4
A series of exhibitions of the works of the painter Tibor Tenkács	4
Scientific sessions, commemorations	4
GAZDAG, István: Debrecen during the Rákóczi War of Independence	5—8
KILIÁN, István: From the Tape Depository of the Literary Collection	9—13
Memorial day of Gábor Sillye at Hajdúböszörmény	13
HARASZTOSI, Csaba: Facing the people. A Talk with János Hegyesi	14—19
Interesting exhibitions in Hajdú-Bihar County and elsewhere	19

DANKÓ, Imre: Some Data Concerning Peasants' Trading with Cattle in the 18th Century	20—21
The opening of the National Museum and Art Memorial Month in Debrecen	21
BÉNYEI, Miklós: József Eötvös and Music	22—24
KOSA, László: The Oldest Bell of Nagykereki	25—26
ZÉTÉNYI, Gabriella: Some Data Concerning Infants' and Children's Costumes at Berettyóújfalu	27—28
„Nyugat” Literary Museum	28
The inaugural of István Tálasi	28
BAKÓ, Endre: Tamás Emőd and Berekböszörmény	29—31
The statue of Bocskai at Nagykereki	31
The opening of a sub-office of records at Békés	31
The influence of the exhibition of Endre Vadász	31
ZSUPOS, Zoltán: The Memorial Tablet of 1849 at Ártánd	32—33
The 25th anniversary of the museum at Gyergyószentmiklós	33
The wage adjustment of museum workers	33
VIGA, Gyula—RÁDULY, Emil: Some Simple Wall-Painting Methods from Nyírmártonfalva	34—36
A monumental exhibition of the Polish fine arts	36
The exhibition of a Hungarian artist living abroad in Pécs	36
An exhibition of the fine arts from Sárospatak	36
PÁLL, István: The Activity of the Calvinist Church Regulating the Use and Arrangement of the Territory of the Graveyards at the End of the 19th Century; Wooden Markers in the Graveyard of Újléta	37—49
CS. TÁBORI, Hajnalka: Students and Museums	50—57
Exhibitions of fine arts	57
From the programme of the Museum and Art Memorial Month in Hajdú-Bihar County	57
TÓTH, Béla: What did Maróthi Teach from Mathematics?	58—61
The prospectus about the Déris and their collections has been published	61
Preparations for the opening of the Museum at Püspökladány	61
The new Rules of Working Order of the Organization of Museums in Hajdú-Bihar County have been worked out	61
HÉTHY, Zoltán: The Active Eye-Witness Has Departed (To the Memory of Lajos Bihari Nagy)	62—63
The museums of Nógrád County introduce themselves	63
A national meeting of directors of museums in Debrecen	63
The work at the camp of knowledge of country at Biharkeresztes is successful	63
GOTTESMANN, Dóra: Two writings on Ady by Pál Kardos	64—72
The third volume of the yearbook of the Hajdúsági Museum will soon come out	72
DANKÓ, Imre: The Memorial Exhibition of the Bocskai Castle at Nagykereki	73—78
On our competitions	78

List of pictures

The portrait of Péter Nádasi	10
The bell of Nagykereki is back, 1917	26
Markers at the head of the graves in the graveyard of Újléta	39—40

Attending to children in the Déri Museum. Children are kept occupied by Hajnalka Cs. Tábori	51
A group of children in the Ecce homo room of the Déri Museum. The lecturer is Hajnalka Cs. Tábori	52
A famous photo of Ady by Aladár Székely	65
A detail from the exhibition in commemoration of Ady. Déri Museum, 1977	69
A picture postcard of the „Hangya” Consumers' Co-operative at Nagykereki, 1932	74
Pál Szabó at the opening ceremony of the exhibition at Nagykereki, when unveiling the memorial tablet, 1966	75
István Bocskai. Copperplate by Baltazár Caymox, 1604	76
A detail from the exhibition in commemoration of Bocskai. Nagykereki, 1977	77

NUMBER 26

FEBRUARY 1978

SZATHMÁRY, László: On the Mesolithic Finds of the Déri Museum	3—6
The study-tour of Imre Dankó in Czechoslovakia	6
DÁNIELISZ, Endre: Where Was the Native House of János Földi?	7—9
The exhibition of contemporary Greek arts	9
TAKÁCS, Béla: Habán Knife-Makers in Debrecen	10—12
Cooperation between artists and producing enterprises	12
Exhibition in commemoration of Dezső Mokri Mészáros	12
PETHEÓ, Károly: Habent sua fata libelli	13—18
BENCSIK, János: The Condition of Calvinist Serfs at Egyek at the End of the 18th Century	19—22
FÖLDES, László: Hungarian Wooden Saddles	23—24
An exhibition of glass-works in Kecskemét	24
FLASCH, Dezső: Hatchet with a Head from the Bronze Age, from Ajak	25—26
MEZŐSI, József: Easter at Hajdúdorog	27—35
There is a lively activity in the field of the fine arts in Békés County	35
Preparations for the Congress of the Hungarian Society of Archeology and History of Art	35
BOSNYÁK, Sándor: Contemporary Decorative Art	36—40
An interesting exhibition in the Bakonyi Museum of Veszprém	40
The exhibitions of the Cultural Centre at Balmazújváros	40
Exhibition of the artistic representation of the life and environment of the workers	40
SZ. KÜRTI, Katalin: The Ikonostasis of the Greek Catholic Church at Hajdúdorog	41—46
Preparations for the celebration of the 60th anniversary	46
CSORBA, Csaba: True Stories from Hernádnémeti	47—49
The face of the objects: photography in the interests of museology	49
FÖLDES, László: Salute to Professor Tadeusz Lewicki	50—52
Zoltán Maghy is seventy five	52
VARGA, Gábor: Points of Interest in the Documents of Board-Meetings in Debrecen in the Reform Period	53—56

The Gallery of Szentendre is open to public	56
FÖLDES, László: Tatra Encyclopaedia	57
Travelling exhibition of ethnography at Szentés	57
GAZDAG, István: „Halálra vérzik immár Magyarország”	58—59
Examination of the printers' way of life in the Alföldi Printing House	59
BOSNYÁK, Sándor: Antal Gáspár, the Story-Teller, about Péter Veres	60—62
The working plan of the museums of Hajdú-Bihar County for 1978 has been prepared	62
DANKÓ, Imre: Soldiers' Centimeter	63—65
From our letter-box	65
DANKÓ, Imre: A Thousand Years of Bulgarian—Hungarian Historical Relations: An Exhibition in the Museum of Hungarian Labour Movement	66—83
The volumes of the Museum Bibliography, which come out one after another, are highly appreciated	83

List of pictures

Drawing of mesolithic finds	4
The native house of János Földi at Nagyszalonta, in Jenő Rozványi street (a map-like drawing)	8
The drawing of a hatchet with a head from the Bronze Age	25
Plaque in commemoration of the Congress of the Hungarian Society of Archeology and History of Art. Cut by Imre Szilágyi	26
Passover cake	27
People carrying passover cake at Easter at Hajdúdorog	28
Families planking themselves on places to which they are accustomed from ancient times with their baskets containing passover cake at Hajdúdorog	28
The multitude of passover cake baskets arranged in lines with people teeming around them is a beautiful sight	29
Soldiers of Christ lining up with their swords out	30
Guard of honour besides the coffin	31
The corporal escorting the guard of honour to their halting-place	33
Iron fence (Dömös)	36
Re-pictogram ornament on plaster (Balmazújváros)	37
Iron fence (Méra)	37
Re-pictogram fence-post (Hajdúsámson)	38
Fence-post (Hajdúsámson)	38
Fence-post (Balmazújváros)	39
The Greek-Catholic church at Hajdúdorog	42
The church at Hajdúdorog. Church fortress surrounded with crenellated walls. In the background we can see the arched, storeyed building of the town-hall (1859)	43
András Bacszinsky, Greek Catholic bishop (1731—1809)	44
Iconostasis of the Greek Catholic church at Hajdúdorog	45
Drawing of the Hungarian-Polish borderland (according to 17th-century Arabic authors)	50
Antal Gáspár, story-teller	60

Péter Veres and Antal Gáspár	61
Russian ships taking up Bulgarian escapees on the Black Sea	66
The battle of Karahasszankő. The Turkish are attacking Kazília village	67
Wooden cannon of the Bulgarian revolters	67
Night-scene in the streets of Ruszesuk	68
Dangerous road in the Sipka defile	69
Fighting in the Sipka defile	71
The Sipka defile from the south with a Turkish camp in the foreground	72
The Russians invading the Sipka defile from the north	73
Withdrawal of the Russians at night	74
The battle at Plevna	74
On the top of the earthwork	75
Fighting by the earthworks at Plevna	76
Bulgarian people greeting Russian soldiers at Szisztovo	77
Russian soldiers carrying cannons in the Sipka defile	78
Christo Botev (1848—1876), the Bulgarian Petőfi	80
Ivan Vazov (1850—1921), the Bulgarian Jókai	81
Béla Erődi (1846—1936), who was the first to write about the Bulgarian people, history and literature	82

NUMBER 27

JULY 1978

KÜLLÖS, Imola: Another Version of the Ballad of the Dead Sibling	3—8
The 5th anniversary of the death of László Papp, archeologist, the researcher of the battlefield at Mohács	8
VIGA, Gyula: Fences and Gates in the Southern Part of the Nyírség Area	9—13
On the death of Gyula Ortutay	13
On the death of Arnold Hauser	13
ANTALÓCZY, Ildikó: The Beginning of a Career as an Archeologist in the Hajdúsági Museum	14—15
On the death of Katalin Tasnádi	15
The opening of the archeological part of the exhibition of local history	15
SZ. KÜRTI, Katalin: On the Statue of Csokonai on the Basis of Izsó's Letters	16—17
BENCSIK, János: Demographic Ratios of the Village Egyek from the Middle of the 19th Century and the Effect Caused by Them	18—23
Interesting exhibitions in our museums	23
A scientific session on the occasion of the looth anniversary of the birth of János Horváth	23
The scientific meeting entitled „The History of Transdanubian Settlements III.” was in session in Székesfehérvár	23
BECK, Zoltán: „Uncle Tom's Cabin” is 125 Years Old	24—26
Exhibition of the exchange relations	26
A new series of publications in the Institute of Ethnography of the Kossuth University	26
The opening of the Book Week	26
LUKÁCS, László: Orbán Has Drunk It!	27—28

Exhibition of private collections	28
A drop of water	28
ACS, Zoltán: A Museum of Local History in Finland	29—30
BOSNYÁK, Sándor: On the Popular Belief at Tarpa	31—32
MOLNÁR, József: Three 18th-Century Documents Relating to Debrecen from the Ráday Collection	33—37
The exhibition of Gyula Madarász in Nyiregyháza	37
Memorial exhibitions in the Hungarian National Gallery	37
BAKÓ, Endre: A Forgotten Statement of Gyula Juhász	38—40
The exhibition of the Vak Bottyán Museum at Vác	40
An interesting exhibition of the Katona József Museum in Kecskemét	40
SZATHMÁRY, Ibolya: People in Masquerade on a Feast at Pig-Killing at Kismarja	41—42
A report on the meeting of the Hungarian Society of Archeology and History of Art in Debrecen and Hajdú-Bihar County	42
RUSZOLY, József: Károly Mészáros in Szeged	43—44
Exhibitions in Debrecen and in the Hajdúság Area	44
PAPP, József: Contribution to the Study of the Popular Institutions of Feudal Administration, Armed Men at the Service of Borough Councils	45—47
Programme in commemoration of Bessenyei at Bakonszeg	47
CSORBA, Csaba: Books Populating Archeological Knowledge	48—50
A scientific meeting on East-European questions	50
Preparations for the 50th anniversary of the journal „Sarló”	50
BOSNYÁK, Sándor: The Legend of Woman's Creation in the Codex of Lugossy	51—52
Bihari Days	52
TÁRKÁNY SZÜCS, Ernő: What the Stones of Vásárhely are Telling About (the latest book of János Dömötör)	53—54
DANKÓ, Imre: On the Collection of Portraits of the Secondary School at Hajdúnánás	55—67
Miroslav Francisci was born 125 years ago in Debrecen	67
The first number of „Priatel' Ludu” was published 130 years ago in Pest	67
N. G. Csernisevskij was born 150 years ago	67
Important exhibitions	67

List of pictures

Small door with a top, Nyírbogát	10
Ladder, Nyírmártonfalva	11
Hedgerow gate, Nyírlugos	12
In the courtyard of the museum of Isakyrő, 1977	30
The building of the secondary school at Hajdúnánás, 1909	55
János Kovács, Sen.: Gábor Soós. Oil. 1909	56
János Kovács, Sen.: Fodor Gáborné Soós Sára. Oil. 1909	57
János Kovács, Jr.: János Arany. Oil. 1923	58
János Kovács, Jr.: Sándor Petőfi. Oil. 1923	59
János Kovács, Jr.: Márton Csíha. Oil. 1926	60
János Kovács, Jr.: Csíha Antalné Hajdú Zsuzsanna. Oil. 1926	61

János Dienes: Elek Otrokocsi Nagy. Oil. 1934	63
János Dienes: Imre Márk. Oil. 1934	64
Zsigmond Pálnagy: Sándor Kőrösi Csoma. Oil. 1955	65

NUMBER 28

DECEMBER 1978

DANKÓ, Imre: Ways and Means of Keeping Money at Fairs and Markets	3—10
HALMOS, Sándor—DÁVID, István: The Life and Work of László Csányi (1790—1849)	11—13
Meeting and exhibition in commemoration of Thköly at Hajdúszoboszló	13
DANKÓ, Imre: On the Ferenc Karacs Museum at Püspökladány	14—15
DANKÓ, Imre: Some Words About Ljubomir Dukov (1932—1976)	16—20
FERENCZY, László: A Box for Writing Utensils, an Outstanding Example of the Japanese Lacquered Works	21—22
ACS, Zoltán: A Monograph on History of Debrecen Is Going to be Published	23—24
General assembly of the Friendly Society of the Déri Museum	24
SZABO, Lajos: There Is Always Room for One More (Nincs olyan szekér, melyre még egy villával nem fér) — Folk-Lore and History of Objects	25—27
Celebrations, commemorations	27
VARGA, Gábor: Organizing the First Nursery School in Debrecen (1841—1844)	28—30
Interesting programmes of the Friendly Society of the Déri Museum	30
SELMECZI KOVÁCS, Attila: The Beginnings of Our Ethnographical Photography	31—34
Exhibitions, chronicle of exhibitions	34
BÓDI, Erzsébet: Findings of Polish Open-Air Ethnographical Museology	35—39
Openings in the museums on 1st October	39
Those who have departed	39
PETERCSÁK, Tivadar: Collection of Post-Cards in the Zempléni Museum at Szerencs	40—41
Meeting in commemoration of the 60th anniversary of the victory of the democratic revolution at Polgár	41
BARNA, Gábor: Data Concerning Animal Keeping at Kaplony, Szatmár County	42—47
Exhibitions in Debrecen and in Hajdúság area	47
VILJO TERVONEN: „Öreg cimborám, kenyeres pajtásom!” The memory of Ferenc Fabricius-Kovács (1919—1977)	48—52
Memorial exhibition on the occasion of the 60th anniversary of the foundation of the Communist Party in Hungary (KMP) and the revolutions in 1918—1919	52
Programme in commemoration of Krúdy in the City Library	52
The centenary of the museum at Tiszafüred	52
SÁNDOR, István: Old Habits of „Getting Meat” in Hortobágy	53—55
The room of Péter Benedek at Cegléd	55
Cultural news from Nagyvárad and Szalonta	55
BARNA, Gábor: Myths and Medical Cures from Kaplony	56—58
A delegation of museum workers in Lithuania, Lithuanian museology	

logists in Debrecen	58
Chronicle of exhibitions	58
SZAFFKO, Péter: To the History of the Theatre in Debrecen on the Occasion of an Anniversary	59—62
Selling replications of works of art at the market of Balmazújváros	62
A conference on the present situation and tasks of the museums in Békés County	62
The Ferenc Kölcsey Cultural Centre has been inaugurated	62
A Jubilee Scientific Session on the occasion of the 60th anniversary of the foundation of the Communist Party in Hungary and the revolutions of 1918/19	62
UJVÁRY, Zoltán: Sayings Coming from Anecdotes at Alsószüha	63—66
The journal „Dunatáj” has started publication	66
The cause of allocation of the István Boeckai Museum has been put on the agenda again	66

List of pictures

Money-chest. Hajdúdorog, end of the 19th century	5
Trader's purse consisting of several compartments. Debrecen, end of the 19th century	7
Portrait of László Csányi published in Vasárnapi Újság	12
Ljubomir Dukov (1932—1976)	17
The bilingual memorial tablet of István Ecsedi in Sumen, 1971	18
Lid of a Japanese lacquered box. Déri Museum	22
Section of the open-air ethnographical museum at Sanok	36
Section of the open-air ethnographical museum at Sanok	37
Ferenc Fabricius-Kovács (1919—1977)	48
The title-page of the book of Finnish folk-tales translated by Ferenc Fabricius-Kovács. Drawings by Napsugár Révész	49
Detail from the book entitled „The Blue Reindeer”. Drawings by Napsugár Révész	51

NUMBER 29

MARCH 1979

KECSKEMÉTHY, Zoltán: József Járó, Leader of the Peasants' Revolt in 1766	3—7
Conferences, commemorative meetings, inaugural	7
Antal Kovács has died	7
GERGELY, Pál: From the Unpublished Notes of János Kriza	8—13
Guide to the exhibition entitled „Advertising”	13
Guide to the permanent exhibition of the museum at Cegléd	13
The guide to the exhibition in commemoration of Lajos Vajda has been prepared	13
DANKÓ, Imre: Change of the Meaning of the Word „hajdu” As a Consequence of Establishing Hajdú County	14—17
Co-workers from the museum at Rimaszombat in Debrecen	17
SZÉKELYHIDI, Ferenc: Stories from Hadház	18—20
News about exhibitions in different museums	20
OROSZ, László: Two Post-Cards from Lajos Kelemen	21—22
Hungarian Graphics '78	22

Exhibition on the methodology of arranging exhibitions	22
Exhibition of fine arts at the Agricultural University	22
Exhibition of fine arts at the Medical University	22
M. KISS, Pál: Tibor Siklódy	23—28
Exhibition in commemoration of József Menyhárt	28
Exhibition of fine arts in the Ferenc Kölcsey Cultural Centre	28
The plaques of Miklós Borsos in Miskolc	28
Exhibition held in common in the Medgyessy Room	28
DANKÓ, Imre: Bridge-Toll at Berettyóújfalu in 1806	29—30
Exhibition of old maps at Nagykőrös	30
SELMECZI KOVÁCS, Attila: The Sunflower As Flower-Symbol. Exhibition of Folk-Carvings at Kecskemét	31—36
SZAFFKO, Péter: English and American Literatures in Népszava between 1919 and 1929	37—51
The opening of the Tessedik Museum at Szarvas	51
SZILÁGYI, Miklós: Technique and Economic Importance of Peasants' Fishing in Tiszazug Area	52—58
A literary memorial place at Makó	58
CSOHÁNY, János: The Complaint of Fireguard Students	59—61
About exhibitions in lines	61
On Opuscula Ethnographica	61
GAZDAG, István: „The bourgeois Hungary has died, we want a socialist state.”	62—64
Exhibition from Potsdam in the Déri Museum	64
Exhibitions from Wales and Denmark in the Déri Museum	64
UJVÁRY, Zoltán: The Memory of Old Country Taverns and Pubs at Tornaľja and in the Valley of Turóc	65—68

List of pictures

Tibor Siklódy: Scenery alongside Maros river. Oil, 1977	24
Tibor Siklódy: Dewy morning. Oil, 1977	26
Tibor Siklódy: Outskirts of a village. Oil, 1977	27
The first European representation of the sunflower in Dodonaeus's botanic book published in 1586	33
The French variation of the sunflower in Delachamps's botanic book published in 1568	34
Sunflower-symbol in Camerarius's work on symbolics, which was published in 1580	35

NUMBER 30

AUGUST 1979

DANKÓ, Imre: Folk Art and Popular Handicrafts in Hajdú-Bihar County	3—19
KOVÁCS, Antal: Notes on the Literary Exhibition in Commemoration of Árpád Tóth	20—27
Some important exhibitions at the beginning of the year	27
SZILÁGYI, Miklós: Some Notes on Permanent Exhibitions of Ethnography (Difficulties in the Generalization of Experiences)	28—30
TÓTH, Béla: Some Data Concerning the 18th-Century History of the Local Schools	31—41
KARACS, Zsigmond: János Balásházy at Földes	42—50
DANKÓ, Imre: Traditional Goods — Traditional Ways of Selling Goods	51—65

Chronicle of exhibitions held in our museums	41
A session with lectures on farmers' co-operative movement	65
SZILÁGYI, Miklós: Animal-Keeping in the Area of Nagykunság in the 18th-19th Centuries	66—73
BENCSIK, János: An Ethnographical Find of Crucial Importance from Elek	74
Sárrét-Days 1979	74
GAZDAG, István: The Intellectuals' Requests for Building Sites in Debrecen in 1946	75—76
Museum programmes of great interest	76
Days in commemoration of Ortutay at Hajdúhadház	76
NAGY, Dezső: Old Invitation-Cards for Balls of the Young Handicraftsmen of Debrecen	77—79
Floralia in Tác-Grosium	79
Economists' Week in Debrecen	79
Problems of our orthography	79
UJVÁRY, Zoltán: Legend About the Headless Priest	80—82
T. HORVÁTH, Ildikó—ORMOSI, László: Index to Volume 3 (Numbers 21—30)	

List of pictures

Handwoven by Miklósné Nyakas. Peacock motive	3
Handwoven by Miklósné Nyakas. Grape motive	4
Miklósné Nyakas at her loom	5
Small fur-coat with appliquéd trimming	6
Apron from Furta	6
Table-cloth embroidered with motives of the cloak of Hungarian shepherd	7
Embroidery with motives of the cloak of Hungarian shepherd	8
Wooden canteen covered with pony-skin and decorated with fringes	9
From harness Woven fringe	9
A pair of fringes	10
In the workshop of László Kathy, harness-maker	10
An old sheath for straight razor with a catch-work	11
Horn with carvings	12
István R. Tóth at carving	14
In the workshop of Zoltán Mihalkó	14
Wine-can from Debrecen, beginning of the 19th century	15
Pipe with a plate-shaped part from Debrecen, middle of the 19th century	16
Black crockery from Nádudvar with scrubbed decoration	17
Lajos Fazekas, Jr. at the potter's wheel	18
Decorating the unbaked crockery: scrubbing in the workshop of Lajos Fazekas, Jr.	18
Crockery ready for baking in the workshop of Lajos Fazekas, Jr.	19
Articles from straw, Hajdúnánás	19
Pen-and-ink sketch by Árpád Tóth (Déri Museum)	21
Charcoal sketch by Árpád Tóth (Mihály Fazekas Secondary School) from 1902	21
Pen-and-ink sketch by Árpád Tóth	24
Potter's cart. Vasárnap Újság 1865	51

Girls from Nádasd selling apples on the market of Pest. Vasárnap Újság 1869	52
Christmas market in one of the streets of Pest. Vasárnap Újság 1881	53
A dealer in milk, the foregoer of the middleman. Vasárnap Újság 1880	53
Vasárnap Újság, 1880. Bragadsu	54
A seller in a café, a dealer in „piftye”. Vasárnap Újság 1880	54
A Székely carter selling acidulous water. Vasárnap Újság 1873	55
Raftsmen carrying salt on Tisza	55
Roumanians on their way to the market. Drawing by László Pataki	56
Timber-market by the riverside of Tisza at Szolnok	57
Raftsmen on the river Tisza. Vasárnap Újság 1869	58
Dealer in oil. Vasárnap Újság 1868	59
Cart carrying timbers from the mountains	59
Glazier in Pest. Vasárnap Újság 1872	60
Exchanger in the street of Brassó	60
Tinkers. Vasárnap Újság 1873	61
Tinker	61
A tinker on his way. Vasárnap Újság 1865	63
Fruit-vendor, the foregoer of the middleman. Vasárnap Újság 1871	64
Dealer in Danube water. Vasárnap Újság 1865	64
On the market of Mohács. Vasárnap Újság 1869	64
Invitation-card for a ball from 1861	77
Invitation-card for a ball from 1861	77
The headless recluse. Napkelet, 1875. Drawing by Ferenc Szoboki	82

SZERZŐI ÉS SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

A mutatóban a szerzők neveit nagybetűkkel, a szövegben szereplő személyneveket kisbetűvel jelöljük. A nevek után szereplő első szám a füzet-számot, a második szám az oldalszámot jelzi.

ÁCS ZOLTÁN	27:29—30, 28:23—24
ÁCSNÉ DANKÓ ÉVA	24:82—85
Ácsné Dankó Éva	21:27, 22:39, 24:71, 30:13
Adler Miklós	30:76
Ady Endre	23:42, 24:8—12, 25:24, 25:64—72, 30:25
Amerigo Tot	28:34
Andruskó Károly	28:58
ANTALÓCZY ILDIKÓ	27:14—15
Apostol Elek	21:15
Aradi Nóra	22:18, 30:41
Asztalos Sándor	30:75
Bajcsy-Zsilinszky Endre	22:5
Babits Mihály	30:23, 25, 26
Bakos Ildikó	30:41
BAKÓ ENDRE	25:29—31, 27:38—40
Bakó Ilona	28:34
Balázsházy János	30:42—50
Balogh László	30:41
Bálványos Huba	29:20
Bánszky Pál	23:11
BARNA GÁBOR	23:7—8, 28:42—47, 28:56—58
Barta János	30:27, 30:65
Báthori család	24:47—48
Bedő János	30:41
Békés István	23:42
Belényi Gyula	30:65
Bellon Tibor	30:28, 67, 72, 73
BENCSIK JÁNOS	26:19—22, 27:18—23, 30:74
Bencsik János	22:31, 30:72
BECK ZOLTÁN	27:24—26
Beczner Frigyes	30:22
Benczédy József	30:79
Bendefy László	24:65
Benedek Péter	28:55
Benkő Loránd	30:79
BÉNYEI MIKLÓS	21:26—27, 22:40—41, 24:36—39, 58, 25:22—24

Béres András	30:13
Bertha Zoltán	25:36
Berzsenyi Dániel	24:58
Bihari Nagy Lajos	25:62—63
Bod Éva	22:44
Boda István	30:13
Bodrogi Tibor	30:76
Bogdani György	28:47
Bokros Birman Dezső	28:34
Bónyi Adorján	22:11—12
Borbás Tibor	29:22
Borbély László	23:8
Borsos János	30:65
Borsos Miklós	29:28
BOSNYÁK SANDOR	21:24, 22:13—18, 23:27—29, 26:36—40, 60—62, 27:31—32, 51—54
Botár József	30:65
BOTH FERENC	24:3—7
BÓDI ERZSEBET	23:9—11, 28:35—39
Budai Ferenc	30:41
Csallány Dezső	24:65
Csányi László	28:11—13
Csapláros István	22:5
Csenki Imre	22:44, 30:76
Csete Ildikó	28:47
Csibi Mihály	27:23
Csicsai Károly	21:27
CSIHA ANTAL	24:22—25
Csiha Győző	24:36—39
CSOHÁNY JÁNOS	29:59—60
Csohány Kálmán	30:76
CSORBA CSABA	26:47—49, 27:48—50
CZAKÓ GYÖRGY	21:25
Czóbel Béla	24:15
DANIELISZ ENDRE	22:11—12, 26:7—9
DANKÓ IMRE	21:8—12, 13—14, 22:3—5, 32—35, 23:3—6, 60—62, 24:53—57, 66—71, 25:20—21, 73—78, 26:63—64, 66—83, 27:55—66, 28:3—10, 14—15, 16—20, 29:14—17, 29:29—30, 30:1—19, 51—65
Dankó Imre	22:5, 39, 24:7, 26:6, 27:23, 29:61, 30:13, 76
Dankovszky Lorándné	30:5
DÁVID ISTVÁN	27:11—13
Deme László	30:79
Debreceni Tivadar	30:76
Demény Péter	24:65
Déri Frigyes	23:54
Déri György	23:54
Déry Tibor	30:25
Diószegi Balázs	27:67
Diskay Lenke	28:34
Dobó Sándor	24:22—25
Donnay, Guy	30:41
Dora Béla	30:11

Dömötör János	27:53—54
Drenovác Géza	21:20
Dudor István	30:76
Dukov, Ljubomir	27:16—20
Egerházi Imre	24:21, 30:41
Eminescu, Mihail	23:47—53
Emőd Tamás	25:29—31
Eötvös József	25:22—24
Erdélyi János	24:15
Éri István	22:18
Eriksen, Erling	22:5
Esze Tamás	22:5
Fábián Pál	30:79
Fabricsius-Kovács Ferenc	28:48—52
Fadrusz János	21:15
Farkas László	30:79
Fazekas Árpád	30:49
Fazekas Ferenc	30:13
Fazekas Ferenc, ifj.	30:76
Fazekas István	30:13
Fazekas József	30:13
Fazekas Lajos, id.	30:13
Fazekas Lajos, ifj.	30:13, 18, 19
Fazekas Sándor	30:22
Fehérvári István	30:82
Félegyházi László	28:47, 30:76
Fenyő Iván	28:34
Ferenczi Imre	30:82
Ferenczy László	28:21—22
Ferenczy Noémi	28:58
FLASCH DEZSŐ	21:20, 22:10, 26:25—26
FÖLDES LÁSZLÓ	22:19—31, 26:23—24, 50—52, 26:57
Földi János	26:7—9
Földi Péter	28:47
Francisci, Miroslav	27:67
Frank Frigyes	22:44
Gábor Marianne	25:57
Galambos Tamás	29:28
Galánffy Lajos	30:76
Gáspár Antal	26:62
Gazda László	30:65
GAZDAG ISTVÁN	25:5—8, 26:58—59, 29:62—64, 30:75—76
Gazdag István	22:5, 39, 30:65
GERGELY PÁL	29:8—13
Germer, Ernst	22:5
Giday Kálmán	30:49
Gonda István	30:41
Gonda Zoltán	28:47
GOTTESMANN DÓRA	25:64—72
Göbel, Peter	22:5
Gönnér, Rudolf	22:12
Grin Igor	30:41
Gulyás Pálné, özv.	30:75
Gunda Béla	24:73

Györfly István 30:66, 67, 72, 73
 Halasi Péter 30:65
 HALMOS SÁNDOR 27:11—13
 HARASZTOSI CSABA 25:14—19
 Harsányi Zoltán 30:75
 Hatvani Dániel 30:27
 Hauser Arnold 27:13
 Hegyesi János 25:14—19
 Hegyi Flórián 22:44
 Herman Ottó 23:12—23, 30:67
 HÉTHY ZOLTÁN 25:3—4, 62—63
 Héthy Zoltán 21:7, 26:83—84
 Hofer Tamás 30:30
 Holló László 21:7, 24:73
 Hollós Korvin Lajos 30:25
 Hondromatidisz, Rigasz 28:47
 HOPPÁL MIHÁLY 21:37
 30:22
 HorKay Lajos 30:84—135
 HORVÁTH ILDIKÓ, T. 21:7, 26:83—84
 Horváth Ildikó, T. 27:23
 Horváth János 21:26—27
 Horváth Miklós 30:41
 Hubay Miklós 30:49
 Illésy Lajos 27:16—17
 Izsó Miklós 29:3—7
 Járó József 30:22
 Jaszencsák Sándor 22:5
 Jenkins, Geraint 30:41
 Jóna Pál 26:40, 27:23, 29:28
 Józsa János 28:47, 30:75
 Juhász Géza 27:38—40, 30:25
 Juhász Gyula 30:7
 Kádár Gyula 28:34
 Kálmán Gyula 24:81, 27:67
 Káplár Miklós 30:42—50
 KARACCS ZSIGMOND 30:22, 26
 Kardos Albert 30:23, 26
 Kardos László 25:64—72
 Kardos Pál 28:34
 Kátai Mihály 30:7, 9
 Kathy László 24:16—21
 KATONA IMRE 29:3—7
 KECSKEMÉTHY ZOLTÁN 30:27
 Kelemen Istvánné 29:21—22
 Kelemen Lajos 30:27
 Kelényi Rudolf 21:15
 Kerekes Zoltán 30:12
 Kerékgyártó Sándor 30:79
 Keresztury Dezső 25:9—13
 KILIÁN ISTVÁN 21:28
 Király József 30:65
 Király László 27:23
 Kiss Bálint 30:27
 Kiss Ferenc 30:27

Kiss Lajos 24:59—62
 KISS PÁL, M. 21:16—19, 29:23—28
 Kiss Sándor 21:28
 KISS SÁNDOR, É. 21:21—24
 Kiss Tamás 30:27
 Koczog Ákos fafaragó 30:41
 Kolozsvári Lajos 22:5
 Kondor Imre 30:75
 Kopasz Márta 29:22
 Koppány Attila 27:23
 KÓSA LÁSZLÓ 25:25—26
 Kosztolányi Dezső 30:25
 KOVÁCH GEZA 21:15
 Kovács András 30:13
 Kovács Antal 29:7, 30:20—27
 KOVÁCS GABOR 24:13—15
 Kovács István 30:41
 Kovács Kálmán 30:76
 Kovács Zoltán 28:47
 Kovács Mihály 30:76
 Kömlei Kiss Miklós 24:40—42
 Kriza János 29:8—13
 Krúdy Gyula 28:52
 Kun László 30:65
 Kuthy Sándor 30:20, 22, 26
 KÜLLÖS IMOLA 27:3—8
 KÜRTI KATALIN, SZ. 23:42, 24:8—12, 26:41—46, 27:16—17
 Kürti Katalin, Sz. 30:15
 Laczkó Károly 30:22
 Ladányi Ferenc 30:25
 Lammert Keresztély 23:11, 30:11
 Lázár Imre 30:41
 Lewicki, Tadeusz 26:50—52
 Löfkovics Artúr 23:54
 Luby Margit 24:33
 LUKÁCS LÁSZLÓ 27:27—28
 Lükő Gábor 30:13, 75
 Madarász Gyula 27:37
 Maghy Zoltán 26:52
 Magyar Vilmos 30:13
 Makrisz Agamemnon 28:58
 Manga János 24:65
 Márki Sándor 21:15
 MÁRKUS MIHÁLY 23:54
 Maróthi György 25:58—61
 Mata Jánosné, özv. 30:76
 Máthé Márta, Sz. 30:41
 Medgyessy Ferenc 27:67
 Megyeri Barna 28:34
 Melocco Miklós 25:24
 Menyhárt Andrásné 30:15
 Menyhárt József 21:19, 22:6—9, 29:28, 30:75
 Mester György 24:65

Mészáros Károly	27:43—44	Raskoványi István	30:76
MEZŐSI JÓZSEF	26:27—35	Remsey Jenő	30:41
Mihalkó Zoltán	30:11, 14	Réti Zoltán	26:40
Miklós Elemér	30:41	Rimóczy József	30:76
MÓCZAR JÁNOS	26:65	Rubens	24:7
Módy György	22:39	RUSZOLY JÓZSEF	27:43—44
Mokri Mészáros Dezső	26:12	SÁNDOR ISTVÁN	28:53—55
Molnár Erzsébet, F.	30:27	Schöntag Lajos	30:25
Molnár Eszter	30:22	Sebestyén Géza	21:15
MOLNÁR JÓZSEF	22:36—39, 23:43—46, 27:33—37	SELMECZI KOVÁCS	
Molnár László	30:79	ATTILA	28:31—34, 29:31—36
Mónus Ferenc	25:19	Senyei Oláh István	30:76
Móricz Zsigmond	30:25, 30:76	Seper Károly	22:35
Nádasdi Péter	25:9—13	Siklódy Tibor	29:23—28
Nagy Balogh János	23:8	Sillye Gábor	25:13
NAGY DEZSŐ	22:6—9, 23:24—26, 30:77—79	Slusarski, Zygmunt	23:60—62
Nagy Ferenc	30:76	Somogyi Árpád	28:58
Nagy János	30:20	Suhajda Józsefné	30:76
Nagy László	30:41	Szabadfalvi József	30:13, 30:41, 67, 72
Nagy Sándor	30:40	Szabó Aurél	29:20
Nagy Zoltán	30:26, 30:27	Szabó Ferenc	30:65
NÉMETH PÉTER	24:26—33	Szabó István	30:73, 76
NYAKAS MIKLÓS	24:37, 24:40—42, 63—65, 72—73	Szabó István, ifj.	21:28
Nyakas Miklós	22:5, 30:27	SZABÓ LAJOS	28:25—27
Nyakas Miklósné	22:31, 30:5—6, 13, 15	Szabó László	30:72
Oláh Gábor	23:47—53, 30:26, 27	Szabó Lőrinc	30:23, 30:26
Onosi László	30:65	Szabolesi Miklós	30:79
Orbán László	28:39, 30:65	Szabó Mihály, ifj.	28:58
ORMOSI LÁSZLÓ	24:34—35, 30:84—135	Szabó Sándor	30:8
Ormosi László	21:7, 26:83—84	Szabó Sándor Géza	23:47—53
OROSZ LÁSZLÓ	29:21—22	SZAFFKÓ PÉTER	28:59—62, 29:37—51
Ortutay Gyula	21:28, 27:13, 30:76	SZALAY EMÓKE, P.	30:15
Osváth Ernő	30:25	Szalóczi Imre	22:40—41
Órsi Julianna	23:29	SZALONTAI BARNABÁS	24:47—48
Pákh Sándor	28:39	SZATHMÁRY IBOLYA, V.	27:41—42
Pálffy József	30:20—21, 26	Szathmáry Ibolya, V.	30:15
PÁLL ISTVÁN	24:74—77, 25:37—49	SZATHMÁRY LÁSZLÓ	26:3—6
Pálnagy Zsigmond	25:57	Szathmáry Károly	22:36—39
Pálugyai Imre	30:73	SZÉKELYHIDI FERENC	29:18—20
Papp István	30:76	Szekeres Antal	30:76
PAPP JÁNOS	23:30—42	Szekeres Erzsébet	30:41, 30:76
PAPP JÓZSEF	24:43—46, 27:45—46	Szendrey István	22:5, 39
Papp László	21:28, 27:8	Szenes Árpád	25:36
Pátzay Pál	25:31	Szepesi György	30:76
PETERCSÁK TIVADAR	28:40—41	Szidor Jánosné	30:7
PETHEŐ KÁROLY	26:13—18	Szilágyi Imre	28:47
Pogány Kornél	30:22	SZILÁGYI MIKLÓS	24:49—52, 29:52—58, 30:28—30, 66—73
Pogány Ö. Gábor	30:76	Szilágyi Miklós	30:13
Pölöskei Ferenc	21:28	SZITA LÁSZLÓ, ifj.	23:12—23
Prim Zoltán	29:28	Szivos Béla	22:42—44
Rába György	30:27	Szoboki Ferenc	30:82
RÁDULY EMIL	25:34—36	Szoboszlai Sándor	30:40
Ráduly Emil	21:27	Szűts Miklós	30:41
		TÁBORI HAJNALKA	25:50—57

TAKÁCS BÉLA	26:10—12
Takács Sándorné	30:5
Tálas István	25:28
Tar Zoltán	25:57, 30:76
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ	24:59—62, 27:53—54
Tasnádi Katalin	27:15
Tenkács Tibor	25:4
TERVONEN, VILJO	28:48—52
Tilkovszky Lóránt	30:49
Tolsztoj, L. N.	28:34, 47
Topor András	30:41
Tóth András	30:22
Tóth Árpád	30:20—27
TÓTH BÉLA	25:58—61, 30:31—41
Tóth Endre	30:76
Tóth Eszter	30:20, 23
Tóth István, R.	30:11, 14
Tóth László	28:58, 30:76
Tóth Tivadar	30:65
Tölg Molnár István	30:41
Trócsányi Zsolt	22:39
Tudóssy Margit	30:23
Turcsán László	30:76
Ujfalussy Gézáne	30:76
UJVÁRY ZOLTÁN	22:42—44, 23:55—58, 24:78—81, 28:63—66, 29:65—68, 30:80—82
Urbán László	30:65
Vad Erzsébet, Gy.	25:57, 29:20, 30:41
Vadász Endre	23:42, 25:31
Vajda Lajos	27:67
Vajda Mária	23:46
Vankóné Dudás Juli	24:7
Varga Dánielné	30:4
Varga Dezső	30:70
VARGA GÁBOR	24:86—87, 26:53—56, 28:28—30
Varga Gyula	30:13—14
Varga Lajos	30:76
Varga Lászlóné	30:7
Várnai László	30:41
Vass Áron	21:16—19
Veres Péter	23:46, 25:9—13, 26:60—62
Veress Ferenc	28:34
VIGA GYULA	25:34—36, 27:9—13
Vincze István	30:76
Vitéz Istvánné	30:13
Vörös Károly	22:21
Würtz Ádám	29:20
Zentai Tünde	30:82
ZÉTÉNYI GABRIELLA	25:27—28
Zilahy György	22:44
Zólyomi József	30:76
ZSUPOS ZOLTÁN	25:32—33

FÖLDRAJZI ÉS TÁRGYMUTATÓ

Ady-szobor, Debrecen	25:24
agrármunka	24:78—81
Agrártudományi Egyetem, Debrecen	30:41
Ajak	26:25—26
Alföldi Nyomda, Debrecen	26:59
állattartás	28:42—47, 30:66—73
Alsóőr (Unterwart-Burgerland)	22:35
Alsószuha	28:63—66
amerikai irodalom	29:37—51
angol irodalom	29:37—51
aratás	24:78—81
Ártánd	25:32—33
Bakonszeg	27:47
ballada	27:3—8
Balmazújváros	23:46, 28:62
becenevek	21:21—23
Békés	25:31
Békéscsaba	23:53
Berekböszörmény	25:29—31
Berettyóújfalu	21:13—14, 25:27—28, 27:52, 29:29—30
bérendezés	25:36
Bessenyei-emlékünnepe	27:47
bibliográfia	21:7, 26:83—84
Biharkeresztes	25:3—4, 63
Bihari Napok	27:52
Bocskai-szobor	
— Hajdúböszörmény	24:82—85
— Nagykereki	25:31
bronzkori csákány	26:25—26
bugylibicska	23:54
cigány nyelvtan	24:62
címeres nemeslevél	24:72—73
csárda	29:65—68
Csokonai-szobor, Debrecen	27:16—17
Debrecen	21:7, 19, 27—28, 22:10, 31, 36—39, 23:11, 54, 24:15, 21, 34—35, 48, 73, 25:5—8, 21, 63, 26:10, 35, 53—56, 27:16—17, 33—37, 42, 28:23—24, 59—62, 29:59—61, 30:20, 27, 65
Debreceni Akadémiai Bizottság	24:73, 30:65
Derecske	23:11
Déryné Művelődési Központ, Karcag	30:41

dinnyetermesztés	24:59—62	japán lakkművéség	28:21—22
díszítőművészet	26:36—40	Kaplony	28:42—47, 56—58
dobolószek	24:66—71	Karcag	23:29
Doborján (Raiding)	21:20	katonacenti	26:63—65
Dunatáj (folyóirat)	28:66	kereszteletlen gyermek	21:24
Egyek	26:19—22, 27:18—23	késes mesterek (késesek)	26:10—12
Elek	30:74	Kézdivásárhely	22:41
életmódkutatás	23:29	kiállítások	
emléktábla-avatás	25:32—33	— Ady Endre-emlékkiállítás	23:42, 25:24
emlékünnepek	22:39, 23:46, 25:4, 13, 24, 27:23, 47, 50, 28:41, 52, 62, 29:7	— Akt a magyar képzőművészetben (II.)	28:34
1848-as szabadságharc	25:32—33	— Amerigo Tot	28:34
falfestő eljárás	25:34—36	— Andruskó Károly	28:85
fanyereg	26:23—24	— Átányi Kakas-ház	27:67
fafaragás	21:16—19	— Bács-Kiskun megyei tárlat	25:57
Fegyvernek	21:8—9	— Bakó Ilona	28:34
Finnország	27:29—30	— Bakos Ildikó	30:41
Földes	30:42—50	— Bálványos Huba	29:20
földmunkásmozgalom	21:26—27	— Békésszentandrás szönyegek	28:47
földrengés		— a belga Mariemonti — és a szé- kesfehérvári István királyi Mú- zeum közös népvándorláskori ki- állítás	30:41
— debreceni	26:53	— Beregi népművészet	30:41
Gabrovo (Bulgária)	23:23	— Bertha Zoltán	25:36
Gömör megye	30:80—82	— Bocskai-várkastély emlék-	25:73—78
görög kereskedők	24:49—52	— Bod Éva	22:24
habánok	26:10—12	— Bogdándi György—Gonda Zol- tán—Kovács Zoltán	28:47
Hajdú-Bihar megyei Levéltár	22:5, 24:42, 26:46	— Bokros Birman Dezső	28:34
Hajdúböszörmény	21:27, 24:3—7, 13—15, 22—25, 34— 35, 40—42, 63—65, 66—71, 74—77, 81, 82—85, 86—97, 26:52	— Bolgár—magyar történelmi kapcsolatok ezer éve	26:66—83
Hajdúdorog	26:27—35, 26:41—46	— Borbás Tibor	29:20
hajdú főkapitány	24:40—42, 25:13	— Borsos Miklós	29:28
Hajdú-Bihar megye	30:3—19	— Bozsó-gyűjtemény	27:40
Hajdúhadház	21:21—23, 29:18—20, 30:76	— Ceglédi évszázadok	29:13
Hajdúnánás	21:26—27, 22:40—41, 24:36—39, 27:55—66	— A cigányok a lengyel kultúrában	30:76
Hajdúság	24:53—57	— A csehszlovák bányászat műsza- ki fejlődésének története	28:58
Hajdúszoboszló	22:42—44, 28:13, 30:31—41	— Csenki Imre emlék-	22:44
halál országa	22:13—18	— Cserekapcsolatokról	
halászat	29:52—58	Hajdúböszörmény	27:26
harangok	25:25—26	— Csete Ildikó	28:47
Harkány	29:3—7	— Csibi Mihály	27:23
házassági szerződés	23:43—46	— Debreceni képek magángyűjte- ményekben	27:28
Hernádnémeti	26:47—49	— Debreceni kerámia	22:44
hídvám	29:29—30	— Déri Múzeum állandó	21:27, 23:11, 24:12, 25:21, 27:15
Hódmezővásárhely	27:53—54	— A Déri Múzeum új szerzeményei	30:76
honismeret	22:35, 24:36—39, 24:42, 25:3—4, 25:36	— Diószegi Balázs	27:67
Hortobágy	22:19—31, 28:53—55	— Diskay Lenke	28:34
ikonosztázion	26:41—46		
irodalomtörténet	22:11, 42—44, 24:58, 25:9—13, 14—19, 29—31, 64—72, 26:60—62, 27:24—26, 27:38—40, 28:47, 29:37—51, 30:20—27		
irodalmi emlékhely	29:58		
— Espersit-ház, Makó	24:22—25, 25:58—61, 27:55—67		
iskolátörténet			

— Dunántúli Tárlat	28:58	— Kiss Bálint (1802—1868) emlék-	27:23
— Egerházi Imre	24:21, 30:41	— Koczogh Akos	30:41
— Egy csepp víz	27:28	— Kopasz Márta	29:20
— Életmódváltozások Tolnában	28:34	— Koppány Attila	27:23
— Élő kézműveshagyományok		— Kora vaskori temető Doroszlóról	25:19
Walesben	28:58	— Kováts Mihály emlék-	30:76
— Emlékkiállítás a KMP megalakulásának és az 1918—19-es forradalmak 60. évfordulója tiszteletére	26:46, 28:52	— Kun Éva	28:47
— Energia és közlekedés	25:19	— Lannert Keresztély	23:11
— Erdélyi János	24:15	— A lengyel kolorizmus	30:76
— Az 1918—19-es forradalmak Kiskunfélegyházán	29:61	— Leninváros környékének östörténete	30:41
— ifj. Fazekas Ferenc	30:76	— Madarász Gyula	27:37
— Félegyházi László	28:47	— Maghy Zoltán	26:52
— Ferenczy Noémi emlék-	28:58	— Magyar bábművészet	25:19
— Földi Péter	28:47	— Magyar grafika '78	29:22
— Frank Frigyes	22:44	— Magyar Nemzeti Galéria X. csoportkiállítása	28:34, 29:61
— Furtai himzések	27:52	— Mai bolgár grafika	28:34
— Galambos Tamás	29:28	— Mai bolgár plakátművészet	28:58
— Gábor Marianne	25:57	— Mai görög művészet	26:9
— Gonda István	30:41	— Mai lengyel festészet	25:36
— A grazi „Odysseus in Domino” művészklub anyagából	26:40	— A mai román iparművészet	28:34
— Gruber Béla emlék-	27:37	— Makrizs Agamemnon	28:58
— Gyenes Gitta emlék-	27:37	— Megyei őszi tárlat	28:47
— Hajdú-Bihar élő népművészete	29:64	— Megyeri Barna emlék-	28:34
— Hajdú relikviák	28:47	— Menyhárt József emlék-	29:28
— A 625 éves Mosonmagyaróvár XIV—XV. századi régészeti és levéltári emlékei	30:41	— Mézeskalácsminták	28:39
— Hazai képfestőhagyományok	30:41	— Mezőségi népi kerámia	28:58
— Hegyi Flórián	22:44	— Mokri Mészáros Dezső emlék-	26:12
— 75 éves a motoros repülés	28:58	— Mónus Ferenc	25:19
— Hondromatidisz, Rigasz	28:47	— Móricz Zsigmond emlék-	30:76
— A Horvát Szocialista Köztársaság hagyományos kerámiai	29:20	— Munkásélet, munkáskörnyezet debreceni festők művein (1900—1945)	26:40
— Hubay Miklós	29:61, 30:41	— Munkásmozgalmi kiadványok	25:19
— XX. századi magyar képzőművészet	29:64	— Nagy Balogh János	23:8
— Hutaüvegek Zemplénből	26:24	— A Nagykunság népművészete	27:23
— Az írógép tegnap és ma	28:34	— Népi textilhímzések	25:19
— Józsa János	27:23, 29:28	— Népi textilhímzések a debreceni Déri Múzeum gyűjteményeiből	29:64
— Józsa János—Réti Zoltán	26:40	— Numizmatikai	28:47
— Juhász Géza emlék-	28:47	— Orosz János	29:61
— Karcagi Népművészeti Agyagipari Házipari Szövetkezet fazekasmunkái	30:41	— V. országos Kerámia Biennálé	27:23
— Kátai Mihály	28:34	— Őskortól a középkorig	30:41
— Képzőművészeti kísérleteink a műanyagokkal	26:12	— Ősök — Istenek	26:57
— A Kiskunság és Kecskemét népi faragása	29:36	— Őzirózsa — piros rózsza	28:58
		— Őszi utazás — Krúdy Gyula emlék-	28:58
		— A palesztin népművészet	28:34
		— Pálnagy Zsigmond emlék-	25:57
		— A parasztyermek élete Pest megyében	30:76
		— Prim Zoltán	29:28

— Rákóczi emlék-	22:39	— Világítás és klimatizáció a	
— A régi iskola	28:34	múzeumokban	29:22
— Régi térképek	29:30	— Vizuális gyermekjátékok	28:34
— A reklám	29:13	— A Wedgwood-kerámia	30:41
— Remsey Jenő	30:41	— Würtz Ádám	29:20
— Ritka anyagok — barokk öt-		— Zilahi György	22:44
vösművek	28:39	kiállítás-módszertan	30:28—30
— Rubens	24:7	Kismarja	27:41—42
— Ruzicskay György	26:35	kocma	29:65—68
— Sarló emlék-	27:50, 28:34	kolera	23:55—58
— Sillye Gábor emlék-	25:13	Kölcsey Ferenc Művelődési Központ,	
— Somogyi Árpád	28:58	Debrecen	28:58, 30:41
— Szabó Aurél (1888—1964)		könyvismertetések	27:53—54, 28:25—27
emlék-	29:20	könyvművészet	24:15
— ifj. Szabó Miklós—Tóth László	28:58	Kőszeg	22:12
— Szekeres Erzsébet	30:41	közbiztonság — jó erkölcs	26:54—56
— Szekeres Erzsébet: Zöld leve-		Kulturális Kapcsolatok Intézete	30:27
lecske	30:76	Kunszentmárton	21:10—12
Szenes Árpád	25:36	külföldi tanulmányút	26:6
— Szentendrei Új Művésztelep	27:40	külföldi vendégek	22:5, 24:48, 28:58, 29:17
— Szilágyi Imre	28:47	Lengyelország	23:9—11, 28:35—39
— Szivós Béla	22:44	lexikon	26:57
— A Szovjetunió vasúti közleke-		Levéltári Napok	24:42
dése	29:61	lyukkártya	21:37
— Szöttesek, hímzések a Palóc-		Magyar Régészeti és Művészet-	
földön	22:44	történeti Társulat vándorgyűlése	26:35, 27:42
— Szűr-Szabó József	29:61	Makfalva	21:16—19
— A szűr	25:19	malom	21:13—14
— Tar Zoltán	25:57	marhakereskedés	25:20—21
— Tarhosi Enekiskola, állandó		Miskolc	23:53
emlék-	24:25	Miskolci képtár	23:53
— Tenkács Tibor	25:4	Mohács	21:28
— Tessedik városa hajdan és ma		mondák	23:24—26, 27:51—52
— állandó	29:51	— igaz történetek	26:47—49, 29:18—20
— Tolsztoj, L. N. emlék-	18:34, 28:47	monográfia	
— Tornyai emlék-	29—61	— Debrecen	28:23—24
— Thököly Imre és a bujdosó ku-		munkáséletmód	26:59
rucok	28:13	munkásművelődés	24:34—35
— Thrák kultúra és művészet	27:67	munkatársulás	24:78—81
— Tölg Molnár Zoltán	30:41	muzeológia	21:20, 27, 23:3—6, 9—11, 54, 60—62,
— Új képzőművészeti			24:13—15, 33, 25:33, 50—57, 27:13,
szerzemények	30:41		14—15, 28:14—15, 35—39, 40—41,
— Újszerzeményi, Berettyóújfalu	22:44		62, 66, 30:27, 28—30, 41, 76
— Újszerzeményi, Hajdú-		Múzeumbaráti Kör	28:30
bószörmény	22:44	— debreceni	21:28, 22:18, 24:65, 25:78, 28:24
— Gy. Vad Erzsébet	25:57, 29:20, 30:41	múzeum és iskola	25:50—57
— Vadász Endre	23:42, 25:31	Múzeumi Hónap	21:28, 25:21, 63, 28:39, 47
— Vajda Lajos emlék-	27:67, 29:13	múzeumi kiadványok	21:7, 25, 28, 22:31, 24:33, 35, 65, 25:57,
— Változó Tiszatáj	28:52		61, 26:65, 83—84, 29:13, 61
— Vankóné Dudás Juli tájház,		múzeumi közművelődés	24:3—7, 25:50—57
állandó	24:7	Múzeumi Kurír	21:25, 28, 24:35, 26:65
— Várnai László	30:41	Múzeumi mozi	
— Képek Veres Péter életéből	23:46	— debreceni	22:12
— Veress Ferenc—Kálmán Gyula	28:34	múzeumi munkaterv	26:62

Múzeumi Restaurátor- és Módszer- tani Központ	21:7, 26:83
múzeumi ügyrendi szabályzat	25:61
múzeumok	
— Arany János M., Nagykőrös	29:30, 30:41
— Bakonyi M., Veszprém	26:40
— Bérei Balogh Ádám M., Szekszárd	28:66
— Bihari M., Berettyóújfalu	24:34—35, 27:52
— Bocskai István M., Hajdúszo- boszló	28:66
— Déri M., Debrecen	21:7, 19, 27, 28, 22:5, 12, 18, 31, 39, 23:3—6, 8, 11, 42, 54, 24:12, 34—35, 42, 48, 25:9—13, 19, 21, 24, 31, 50— 57, 25:61, 63, 26:3—6, 35, 40, 46, 59, 62, 27:15, 23, 26, 28, 28:34, 41, 29:64, 30:41, 76
— Dunamenti M., Komárom (Komarno)	30:76
— Erkel Ferenc M., Gyula	26:35, 30:41
— Ermitázs, Leningrád	22:18
— Finta Múzeum, Túrkeve	23:28
— Gyergyószentmiklósi M.	25:33
— Gyórfy István Nagykun M., Karcag	25:19, 24, 30:76
— Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény	21:27, 22:31, 39, 24:3—7, 34—35, 71, 25:13, 57, 72, 27:14—15, 26, 44, 29:28, 30:27, 41
— Hansági M., Mosonmagyaróvár	30:41
— Helytörténeti M., Balmazújváros	23:46, 28:62
— Helytörténeti Gyűjtemény, Leninváros	30:41
— Helytörténeti M., Szécsény	23:59, 30:41
— Helytörténeti M., Isakyró (Finnország)	27:29—30
— Herman Ottó M., Miskolc	26:12, 29—28
— Holló László-emlékház Debrecen	24:73
— István király M., Székesfehérvár	30:41
— Janus Pannonius M., Pécs	25:36
— Káplár Miklós Emlékház, Hajdúböszörmény	24:81
— Karacs Ferenc M., Püspöklá- dány	21:27, 25:61, 27:14—15, 28:39
— Katona József M., Kecskemét	25:57, 26:24, 27:40, 29:36, 30:27, 41
— Kerényi Jenő M., Szentendre	28:58
— Kézdivásárhelyi M.	22:41
— Kiss Pál M., Tiszafüred	28:52
— Klement Gottwald M., Prága	30:27
— Kossuth M., Cegléd	29:13
— Kuny Domokos M., Tata	25:57
— Lengyel szabadtéri néprajzi múzeumok	28:35—39

— Liszt M., Raiding (Doborján)	21:20
— Magyar Kereskedelmi és Ven- déglátó-ipari M., Bp.	29:13
— Magyar Munkásmozgalmi M., Bp.	26:66—83, 30:27
— Magyar Nemzeti Galéria, Bp.	25:36, 57, 26:9, 27:37, 67, 28:34
— Magyar Nemzeti Múzeum, Bp.	30:76
— Munkácsi Mihály M., Békés- csaba	23:53, 28:62
— Néprajzi Múzeum, Bp.	25:19
— Nógrád megyei M. Szervezet	25:63
— Nyugat-Irodalmi Emlékm., Bp.	25:28
— Szatmári M., Mátészalka	24:33
— Szatmárnémeti M.	23:59
— Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény	28:39
— Szépművészeti M., Bp.	24:7, 30:21, 76
— Tájház, Tarpa	22:5
— Tessedik Sámuel M., Szarvas	29:51
— Uitz Múzeum, Pécs	28:58
— Úttörő M., Hajdúböszörmény	24:13—15
— Vak Bottyán M., Vác	27:40, 30:41
— Zempléni M., Szerencs	28:40—41, 30:41
múzeumtörténet	23:3—6, 8, 54, 59, 25:33, 28:52, 29:51
műfordítás	23:47—53
műrokosság	24:78—81
Művelődési Központ, Hajdúböször- mény	30:41
művelődéstörténet	21:15, 22:36—39, 25:22—24, 58—61, 26:50—52, 27:13, 29:21—22, 23—28
művészettörténet	21:7, 19, 22:6—9, 18, 23:8, 42, 24:7, 8—12, 15, 21, 73, 82—85, 25:31, 36, 26:9, 12, 35, 41—46, 27:16—17, 23, 55—66
Nagykerekéi	25:25—26, 31, 73—78
Nagykunság	30:66—73
Nagyszalonta	26:7—9
napraforgó	29:31—36
nemzetiségi lakáskultúra	23:53
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság	24:7
nemzetközi történeztudományi néphit	22:12
népköltészet	27:31—32, 28:56—58
népi építkezés	23:30—42, 24:16—21, 29:8—13
népi gyógyászat	21:8—9, 27:9—13
népi iparművészet	23:55—58
népművészet	30:3—19
népművészeti bemutatóterem	25:34—36, 30:3—19
néprajz	22:31
	21:3—7, 8—9, 10—12, 13—14, 21—23, 24, 22:3—5, 13—17, 32—35, 23:7—8, 24—26, 27—29, 30—42, 53, 55—58, 24:7, 16—21, 33, 49—52, 77, 78—81, 25:21, 27—28, 25:34—36, 37—49,

	26:10—12, 23—24, 27—35, 36—40, 47—49, 57, 63—65, 27:3—8, 9—13, 27—28, 31—32, 41—42, 51—52, 28:3—10, 16—20, 25—27, 31—34, 42—47, 53—55, 63—66, 29:8—13, 18—20, 29—30, 31—36, 52—58, 65—68, 30:3—19, 28—30, 51—65, 66—73, 74, 80—82, 74, 80—82
néprajzi fényképezés	28:31—34
Neuruppin (NDK)	29:64
Nyírbátor	24:47—48
Nyírmártonfalva	25:34—36
Nyírség (Dél-)	27:9—13
oktatástörténet	25:58—61
ornitológia	23:12—23
országos múzeumigazgató-értekezlet	25:63
Országos Néprajzi és Néprajzi	
Gyűjtőpályázat	21:28, 22:18, 25:78
óvoda	24:86—87, 28:28—30
partikuláris iskolák	30:31—41
Pécs	25:36
Polgári demokratikus forradalom	
60. évfordulója	28:41
Polgári Kaszinó	
— Hajdúböszörmény	24:63—65
Potsdam	29:64
publikáció — dobolószék	24:66—71
Püspökladány	28:14—15
Rákóczi-szabadságharc	25:5—8
Református Kollégium	30:31—40
reformkori tanácsülési iratok	26:53—56
régészet	24:47—48, 26:3—6, 25—26
Sárospatak	25:36
Sárréti napok	30:74
Slány (Csehszlovákia)	23:46
Szatmárnémeti	23:59
Szécsény	23:59
Szeghalom	30:74
Székesfehérvár	27:23
szelídgesztenye	22:10
Szentendre	24:15
Szentes	26:57
Szerencs	28:40—41
színház	28:59—62
szokások	26:27—35, 27:41—42, 28:53—55
szólások	28:63—66
szoboravatás	24:15
táplálkozás	28:53—55
Tarpa	22:5, 27:31—32
temetők	22:32—35, 24:53—57, 25:37—49
településtörténet	27:23
Tiszacsege	24:43—46
Tiszazug	29:52—58
Tonsberg (Norvégia)	23:53

Tornalja
Tóth Árpád Gimnázium, Db.
történelem

történelmi emlékhely
tudományos konferenciák

tudománytörténet

Türkeve

Túróc völgye

tűzoltó diákok

tűzvész

Újléta

Ünnepi könyvhét

vadászavató

vagyonleltárak

Vajhát

vásárok

virágszimbólum

viselet

29:65—68

30:20—27

21:26—27, 22:40—41, 24:26—33, 63—

65, 74—77, 25:63, 26:13—18, 19—22,

53—56, 58—59, 66—83, 27:18—23,

33—37, 43—44, 45—47, 28:11—13,

29:62—64, 30:75—76, 77—79

21:28

22:5, 12, 18, 39, 24:15, 25:4, 24, 33,

26:35, 27:23, 50, 28:62

26:7—9, 28:16—20

23:8, 24:49—52

29:65—68

29:59—61

26:53—54

24:74—77, 25:37—49

27:26

23:27—29

24:43—46

24:59—62

21:10—12, 22:3—5, 23:7—8, 28:3—10,

30:50—65

29:31—36

25:27—28



TARTALOM

30. szám

III. kötet, 10. szám

1979. augusztus

DANKÓ IMRE: Népművészet, népi iparművészet Hajdú-Bihar megyében	3—19
KOVÁCS ANTAL: Jegyzetek a Tóth Árpád irodalmi kiállításáról	20—27
Az év elejének nevezetesebb kiállításai	27
SZILÁGYI MIKLÓS: Néhány megjegyzés a néprajzi állandó kiállításokról (A tapasztalatok általánosításának nehézségei)	28—30
TÓTH BELA: Adalékok a partikuláris iskolák XVIII. sz.-i történetéhez	31—41
KARACS ZSIGMOND: Balásházy János Földesen	42—50
DANKÓ IMRE: Hagyományos áruk — hagyományos árusítási módok	51—65
Kiállítási krónika múzeumainkból	41
Felolvasó ülés a termelőszövetkezeti mozgalomról	65
SZILÁGYI MIKLÓS: A Nagykúnság állattartása a XVIII—XIX. században	66—73
BENCSIK JÁNOS: Szenzációsnak mondható néprajzi lelet Eleken	74
Sárréti Napok 1979	74
GAZDAG ISTVÁN: Debreceni vezető értelmiségek házhelyigénylése 1946-ban	75—76
Nagy érdeklődést kiváltó múzeumi rendezvények	76
Ortutay Emléknepok Hajdúhadházon	76
NAGY DEZSŐ: Debreceni iparos ifjúság régi bái meghívói	77—79
Floralia Tác- Gorsiumban	79
Közgazdász Hét Debrecenben	79
Helyesírásunk ügye	79
UJVÁRY ZOLTÁN: Monda a fejetlen papról	80—82